UMENIE A KULTÚRA

pre 3. ročník gymnázií

UMENIE A KULTÚRA

pre 3. ročník gymnázií

Erich Mistrík, Zoltán Janikovič

autori:
prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc., Mgr. art. Zoltán Janikovič, PhD. ©

lektorovali:
prof. PhDr. Marta Žilková, PhD.
prof. Ladislav Čarný, akad. mal.

ilustrácie, schémy a fotografie:
archív autora a ďalšie zdroje podľa zoznamu na stranách č. 140-143

ilustračné fotografie:
© Výtvarná agentúra A1, Žilina - Ing. Jaroslav Horečný (obálka)

grafická úprava a prepress:
© Výtvarná agentúra A1, Žilina - Ing. Jaroslav Horečný, Ing. Jaromír Moškoř

Jazyková korektúra: Eva Stampfelová

Schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky
pod č. 2012-1573/14876:3-919 zo dňa 27. marca 2012 ako učebnicu umenia a kultúry pre 3. ročník gymnázií. Schvaľovacia doložka má platnosť 5 rokov.
K učebnici je spracované CD, na ktorom sa nachádza doplňujúce učivo, ukážky z filmov, hudba a ďalšie materiály. Obsah CD slúži pre vyučujúcich a žiakov na rozšírenie a ilustrovanie učiva obsiahnutého v textovej časti učebnice.
Informácie o objednaní CD nájdete na adrese www.va1.sk

Všetky práva vyhradené.
Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovať bez súhlasu majiteľov práv.

Prvé vydanie, 2012
Vydalo Združenie EDUCO © 2012
Tlač: Patria I., spol. s r.o., Prievidza

ISBN 978-80-89431-31-1

Umenie a kultúra

Učebnica pre 3. ročník gymnázií

Erich Mistrík, Zoltán Janikovič

Vydavateľ: Združenie EDUCO
©2012

OBSAH

Kľúč k učebnici **9**

1. Gýč **11**
Ilúzia šťastia 12
2. Umelecké diela **25**
Dielo ako vyjadrenie umelca 26
Dielo ako hľadanie krásy 39
Dielo ako symbol 58
Dielo ako sprítomnenie boha 68
Dielo bez aury 78
Dielo pre potešenie 91
3. Prevádzka v kultúre **105**
Médiá v kultúre 106
Trh s umením 115
Zneužitie umenia 120

Záver **126**

Učiteľom od autorov **128**

Prílohy **130**
Slohy a štýly európskej kultúrnej histórie **130**
Súhrnné príručky k dejinám umenia a kultúry **138**

KĽÚČ K UČEBNICI

Základom učebnice sú **texty** k téme, otázky a podnety[1].

kľúčové slová

*Autor, názov **obrázku**, rok a miesto vzniku*

***doplňujúce** obrázky*

Úlohy a **otázky.**

Reflexia našej práce a našich tajných prianí.

Literárne ukážky.

Ďalšie otázky na premýšľanie v škole aj mimo školy.

Výklad látky a vysvetlenie pojmov.

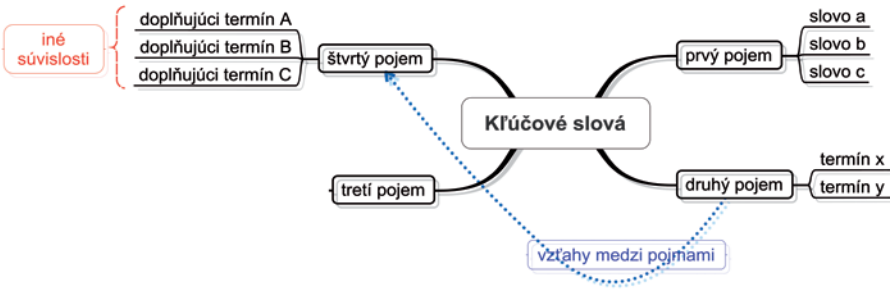

***tvorivé** osobnosti*

*Treba sa pozrieť na **DVD***

... Obrázky medzi kapitolami ponúkajú podnety na premýšľanie...

Prílohy

[1] *Vysvetlenie špeciálnych **termínov.***

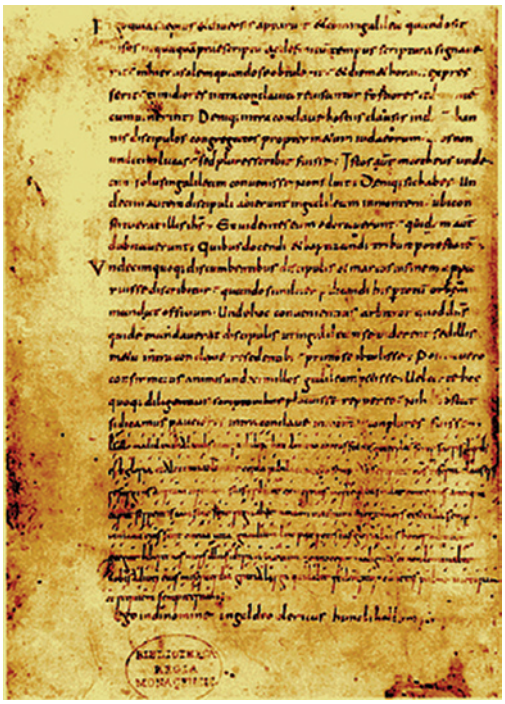

Psalle modulamina, Regensburg, 9. st.

*Oskar Rózsa (*1974)*

1. GÝČ

ILÚZIA ŠŤASTIA

Cieľ: budeme hľadať argumenty, prečo považujeme isté predmety za gýč.

Čo si predstavujeme pod slovom gýč?

Takéto diela reprezentujú bežné predstavy o gýči. Niečo o gýčoch aj vieme: vieme, že trpaslík má byť usmiaty, má byť malý, má stáť v záhrade. Vieme, že niekedy pomáha baníkom. Vieme, že porcelánové jelene a srnky stále niekam utekajú, ale pritom stoja v skrinke. Vieme, že anjeli sú mystické bytosti zo sveta krásy, poézie a fantázie.

Prečo si však pri slove gýč nepredstavíme slávnu egyptskú Veľkú sfingu? Čo ak aj ona môže byť gýčom?

Rachef (okolo 2500 pr.n.l.), faraón, ktorý dal postaviť Veľkú sfingu

Veldon Simpson, architekt, ktorý postavil sfingu v Las Vegas.

Gíza, Egypt, cca 2500 pr.n.l.

Las Vegas, USA, 1993

Komu z nás sa viac páči prvá sfinga a komu druhá? Zamyslime sa, prečo sme jednej alebo druhej prisúdili hodnotu krásy. Skúsme porovnať charakteristiky týchto dvoch sôch. Získame tak argumenty, ktorými môžeme podprieť naše rozhodnutie – naše **estetické hodnotenie**.

estetické hodnotenie

Sfinga a pyramídy v Egypte	Sfinga a pyramída v USA
Originálna, historická pamiatka. Vznikla okolo roku 2500 pr. n.l., aby strážila cestu medzi pyramídou a chrámovým komplexom na brehu blízkeho Nílu.	Nová stavba, ktorá napodobňuje historickú. Vznikla koncom 20. st. (o 4500 rokov neskôr ako egyptská), aby strážila vchod do hotela.
Strážila mŕtveho faraóna aj obrady, ktoré sa konali v zádušnom chráme.	Vznikla preto, aby už z diaľky pritiahla zvedavosť a aby mali bohatí turisti a hráči v kasíne pocit, že sú na výnimočnom mieste. Vznikla aj preto, aby sa hotel odlišoval od všetkých ostatných hotelov.
Obraz bytosti s telom leva a ľudskou hlavou vznikol v starovekom Egypte.	Obraz takejto bytosti nemá korene v kultúre USA.
Sfingy boli súčasťou náboženskej predstavivosti starovekých Egypťanov. Uctievali ich ako posvätné bytosti.	Nič podobné sfinge sa nevyvinulo v kultúre USA.
Obraz sfingy v Egypte reprezentoval v rôznych dobách rôzne božstvá – boha mumifikácie (šakal), boha slnka (orol), zbožšteného faraóna a pod.	V Las Vegas nemá zobrazovať nič iné, len egyptskú Veľkú sfingu.
Je vo svojom prirodzenom kontexte, kde nadväzuje na spôsob života starých Egypťanov – je súčasťou slávností a obradov.	Je kópiou pamiatky prenesenou do nového kontextu. Nenadväzuje na spôsob života v USA.
Farby sú dávno zničené, je fádna.	Je farebná, pestrá.
Pôvodne mala pravdepodobne tvár okrovej (hnedožltej) až červenkavej farby.	Je oveľa bledšia, s nádychom bledomodrej.

Čím je známe mesto Las Vegas?

Nájdime na mape, ako ďaleko sú od seba tieto sfingy.

Slovenský autor, ktorý žil v Prahe, napísal veľa kníh o starom Egypte. Kto to bol?

Vážne poškodená. Ničila ju prirodzená erózia, arabský ikonoklazmus a Napoleonova kanonáda.	Je nová, teda bez poškodenia.
„Nežije“, nevykonávajú sa pri nej náboženské obrady. Je už len mŕtvou pamiatkou a turistickou atrakciou.	„Žije“, je súčasťou živého mesta. Slúži ako vstup do hotela a je turistickou atrakciou.
Meno „sfinga“ jej dali Gréci v antike. Egypťania ju volali inak, presné meno dnes nepoznáme.	Od prvého momentu sa nazývala sfingou.
Ukazuje silu staroegyptskej kultúry a ekonomiky.	Ukazuje silu kultúry a ekonomiky USA.
Je pred hrobkou v tvare pyramídy.	Je pred budovou hotela a kasína v tvare pyramídy.
Hrobka faraóna Tutanchamóna je v Údolí kráľov, blízko egyptského Luxoru, ktorý je od Gízy (kde je Veľká sfinga) vzdialený vzdušnou čiarou asi 500 km.	Vnútri hotela je okrem iného aj kompletná replika hrobky faraóna Tutanchamona.
Stojí v Gíze pri Káhire, nie v Luxore.	Stojí v Las Vegas pred hotelom Luxor.
Pyramídy sú najväčšie stavby na svete, Veľká sfinga bola celé tisícročia najväčšou sochou na svete – dlhá asi 45 m, hlava je široká 4 m.	V roku 2010 to bol tretí najväčší hotel na svete. Sfinga je asi o dve poschodia vyššia ako sfinga v Egypte.
V egyptských pyramídach sú chodby vedúce k hrobom faraónov. Mimo týchto úzkych a malých priestorov sú pyramídy kopcami plnými kameňov.	Vnútri hotela je najväčšie átrium na svete s ďalšími niekoľkoposchodovými stavbami, pavlačovými hotelovými chodbami a rôznymi egyptskými atrakciami.

Nájdeme ešte ďalšie rozdiely? Bude treba pozorne sa pozrieť do sveta internetu, kde nájdeme množstvo detailov o obidvoch sfingách i o pyramídach.

Sfinga v Las Vegas má veľký úspech a mnohým ľuďom sa páči. Možno aj mnohým z nás. Prečo nás láka? Pozrime sa na ďalšie súvislosti.

V čase, keď stavali sfingu v Egypte, sa vo svete tvorili napr. takéto sochy:

Soška z Kykladských ostrovov, cca 2600 pr.n.l., výška 63 cm

Soška zo severného Kaukazu cca 2500 pr.n.l., výška 8 cm

V čase, keď stavali sfingu v USA, sa vo svete tvorili napr. takéto sochy:

Louise Nevelson: Odrazený tieň. 1982, 300 x 360 cm

Gina Pane: František z Assisi, trikrát, so stigmami. 1987, 170 x 178 cm

Louise Nevelson (1899-1988)

Gina Pane (1939-1990)

V čase, keď sa stavala egyptská sfinga (okolo 2500 pr.n.l.), dokázali ľudia v Egypte robiť základné chirurgické operácie, v strednej Ázii skrotili koňa; okolo r. 3000 pr.n.l. v Babylónii plombovali skazené zuby, okolo r. 2700 pr.n.l. vyrábali Číňania hodváb, okolo r. 2300 pr.n.l. Číňania prvýkrát pozorovali kométu.

V čase, keď sa stavala americká sfinga (deväťdesiate roky 20. st.), Francúzsko a Veľká Británia spoločne otvorili tunel pod kanálom La Manche (1987), v USA vypustili prvý raketoplán Columbia (1991), prudko sa rozvíjal internet, v r. 1996 sa v Japonsku začal predávať CD nosič a v Škótsku sa ako prvý klonovaný cicavec narodila ovca Dolly.

Plynie dnes čas rýchlejšie ako v minulosti? Podľa čoho vnímame čas – sú to len hodinky?

Zostáva nám otázka – ktorú sfingu označíme za krásnu? Čo sa stane, ak sa nám ani jedna nepáči alebo sa nám páčia obidve? **Kto** a na základe **čoho** v tomto prípade **rozhodne**, ktoré stanovisko je správne?

Dolly

Vráťme sa k diskusiám o umeleckom diele v minulom ročníku. Videli sme, že umelecké dielo prináša niekoľko vrstiev – materiál, tému a významy. Videli sme, ako sa hudobná skladba menila pri prechode zo storočia do storočia, videli sme, ako sa menil Šeherezádin príbeh pri prechode do divadla alebo do televízie. Spomeňme si prečo. A skúsme podobne uvažovať aj o sfinge.

rozhodnutie

Dá sa povedať, že Veľkú sfingu preniesli Američania z Egypta do USA.

Aká je **vonkajšia** podoba týchto dvoch sfíng?

- Na egyptskej vidno vplyv storočí.
- Americká je uhladená, žiarivá, nepoškvrnená.

vonkajšia podoba

Čo **stratila** a čo **získala** sfinga prechodom do USA?

- Stratila svoje kultúrne, náboženské a historické súvislosti.
- Získala novú farebnosť a napojila sa na centrum herného priemyslu.

súvis s dobou

Ako súvisia obidve sfingy s **umeleckou tvorbou** svojej **doby**?

- Egyptská zapadá medzi mytologické a nábožensky orientované sochy, ktoré v jej dobe vznikali.
- Americká nijako nesúvisí s umeleckou tvorbou svojej doby. Sochy v súčasnosti sú skôr vyjadrením voľnej fantázie alebo emocionality umelca.

Ako súvisia sfingy s poznaním a technologickými **vynálezmi** svojej **doby?**

- Keď stavali jednoduchú egyptskú sfingu, ľudia dospeli k dosť jednoduchým technologickým vynálezom (ak ich porovnáme so súčasnými).
- Opakovanie tvaru v americkej sfinge prudko kontrastuje s vedeckým a technologickým stavom ľudstva.

výraz

Aký **výraz** majú obidve sfingy?

- Egyptská je vážna, prísna a mystická, zahľadená kdesi mimo tohto sveta. Neponúka nám radosti, ale upozorňuje na najhlbšie veci v živote človeka.
- Americká je tiež vážna, ale akoby nás láskavo pozývala k sebe. Jej jemná, ale pestrá farebnosť dáva najavo, že v jej spoločnosti sa budeme cítiť príjemne.

významy

Aké **významy** ponúkajú obidve sfingy?

- Egyptská nás vedie k svetu egyptských bohov a panovníkov. Pripomína pominuteľnosť sveta i večný život po smrti, v ktorý verili Egypťania.
- Americká nás vedie do sveta zábavy a hier. Upozorňuje nás, že svet je plný krásnych a príjemných situácií.

pocity

Ako sa môžeme **cítiť** pri týchto sfingách?

- Pri egyptskej sa skôr zahĺbime do seba a hľadáme v sebe odpovede na večné ľudské otázky o živote a smrti.
- Pri americkej sa tešíme zo života.

Skúsme sa pýtať aj naopak?

- Môžeme pri egyptskej sfinge získať pocit, že život je plný krásnych a príjemných situácií? Volá nás láskavo k sebe?
- Môžeme pri americkej sfinge uvažovať o večných otázkach života a smrti? Je prísna a mystická?

radosť

optimizmus

Ak by sme verili vo večný život po smrti, a ten by sme považovali za **radostný**, mohli by sme pred egyptskou sfingou cítiť radosť zo sveta, mohli by sme sa pri nej cítiť príjemne. Mohli by sme sa tešiť z prítomnosti tisícročí, z toho, že faraón Rachef zanechal po sebe takú pamiatku. Sfinga nás môže pozývať na cestu do zádušného chrámu. Zložitý náboženský a kultúrny kontext starého Egypta, ktorý je v Gíze prítomný, prinášal temné, ťažké a nepríjemné stránky života, ale aj radostné, **optimistické**, nádejné stránky.

Môžeme si myslieť, že je krásna preto, lebo svet jej významov je veľmi bohatý, **mnohostranný**. Môžeme si myslieť, že je vznešená, lebo stelesňuje veľmi vážnu tému, ako sú úvahy o hraniciach života a smrti. Otvára nám priestor pre rôzne myšlienky, predstavy a pocity. Sfinga akoby hovorila: „Pamätajte na smrť, nezabudnite, že každý váš čin bude odmenený alebo potrestaný. Ak sa tešíte zo života, nezabudnite, že ste už aj plakali alebo budete plakať."

mnoho-strannosť

To všetko nám sfinga neponúka automaticky a ľahko, musíme to v nej **hľadať** tak, že dlhšie hľadíme do jej tváre, že sa niečo dozvieme o jej histórii a funkcii, že ju vnímame v jej prirodzenom prostredí a pod.

hľadanie

Pred americkou sfingou len ťažko budeme uvažovať o živote a smrti. Temné stránky života tam vôbec nie sú prítomné a socha je premyslená tak, aby nám ani neumožnila myslieť na ťažké stránky života. Ponúka nám len jednoduchý **príjemný** pocit zo života.

príjemné

Pri nej si môžeme myslieť iba to, že je príjemná, lebo svet jej významov je chudobný a **jednostranný** – smeruje len k príjemnému a radostnému. Neotvára nám priestor pre naše vlastné uvažovanie a pre našu predstavivosť. Núti nás radovať sa zo života. Táto radosť však nie je vykúpená predchádzajúcim utrpením, nie je to teda hlboká radosť. Je to radosť okamžitá. Sfinga akoby hovorila: „Pozrite sa, aká som farebná, žasnite nad mojou veľkosťou, tešte sa zo života. Plač a bolesť neexistujú, u mňa sú len pôžitky a radosť."

jedno-strannosť

To všetko nemusíme zložito hľadať v sfinge, ale je to zrejmé na **prvý pohľad**, okamžite.

prvý pohľad

Americká sfinga je vyrobená tak, že **funguje** ako **gýč**. Ponúka len radosť zo života, povrchnú radosť, ktorú nevykúpil smútok a bolesť, vnucuje svoju príjemnú podobu. Je pritom neprirodzene začlenená do prostredia, umelo a chybne kopíruje starovekú sochu, prisudzuje jej funkcie, ktoré originál v žiadnom prípade nemohol mať.

funkcia

Kopírovanie a využívanie starších umeleckých diel je v umeleckej tvorbe bežné a v súčasnej kultúre sa vyskytuje často. Umelci sa však snažia dať nové významy pôvodným umeleckým dielam, niekedy hoci aj ich zosmiešnením (ako sme videli v prvom ročníku pri čítaní básne M. Bančeja). Gýč však vylučuje dielo z pôvodného kontextu aj z iných súvislostí a dáva mu jedinú funkciu – nútiť diváka, poslucháča, čitateľa, aby sa tešil a radoval. Gýč **vnucuje** svoju predstavu o svete plnom radosti, neposkytuje človeku priestor, aby si vytvoril vlastný názor. Gýč je **povrchný** a neponúka iné významy, ako ich ponúka umelecké dielo, ktoré možno vnímať viacerými, i celkom odlišnými spôsobmi.

kópia

vnucovanie

povrchnosť

Všimnime si, že gýč neoddeľujeme od umenia len na základe štruktúry vytvoreného diela. Berieme do úvahy aj súvislosti, v ktorých predmet či dielo vznikli a existujú.

Funguje takto gýč aj v hudbe? Dá sa jednoznačne určiť, kedy počúvame ešte umeleckú hudbu a ktoré skladby sú už gýčom? Možno umenie zneužiť tak, že sa z neho stane gýč? Hľadajme spolu v dejinách hudobného umenia napodobeniny originálnej autorskej kompozície a pokúsme sa aplikovať predchádzajúce porovnania dvoch sfíng. Naše úvahy si rozdelíme do troch častí:

hudobná interpretácia

hudobný materiál

využitie umenia

1. Rozdielna **hudobná interpretácia** rovnakej tematiky.
2. Prepracovanie **hudobného materiálu** do novej podoby.
3. **Využitie** hudobného umenia.

Vyhľadajme a vypočujme si hudobné dielo od barokového skladateľa Antonia Vivaldiho (1678-1741) Štyri ročné obdobia a pokúsme sa ho zhodnotiť podobne ako sfingy:

1. Interpretácia barokovým[2] orchestrom The English Concert pod umeleckým vedením Trevora Pinnocka, s husľovým sólistom Simonom Standagem, s využitím originálnych nástrojov alebo ich kópií, zachováva vernosť pôvodnej skladbe.
2. Interpretácia moderným spôsobom britskej huslistky Vanessy Mae (*1978) nám dáva príležitosť na zamyslenie, čo sa s hudbou A. Vivaldiho stalo: ako sa zmenil výraz skladby, ako sa približuje súčasnej populárnej hudbe?
3. Použitie tejto hudby na rôzne účely, napr. v kaviarňach, v hotelových výťahoch či letiskových halách, na ktoré vôbec nebola skomponovaná, urobí z nej vedľajší produkt. Urobí z neho súčasť každodenného **životného prostredia**.

životné prostredie

Pozrime sa, ako sa líšia tri interpretácie tej istej skladby:

Antonio Vivaldi

Vanessa Mae

Hudobná skladba Štyri ročné obdobia z r. 1725	**Interpretácia skladby v 21. st.**		
Antonio Vivaldi	**Komorné orchestre**	**Populárni umelci**	**Komerčné využitie**
Tvoril v kontexte baroka.	Snaha uchovať kontext baroka.	Bez snahy o zachovanie kontextu baroka.	Mimo kontextu baroka.
Emocionálne zaangažovaný – tvoril na základe vlastných sonetov.	Snaha o emocionálnu silu.	Snaha o emocionálnu silu.	Bez emocionálnej sily.
Interpretácia v originálnom znení.	Áno, niekedy aj s využitím originálnych nástrojov.	Áno, ale často s vlastným zásahom do obsahu hudby, aj s pomocou najnovšej techniky.	Áno, ale často pomocou najnovšej techniky.
Vyjadruje dobu baroka a dobovú virtuozitu[3] v hudobnej kompozícii i v nástrojovej hre.	Snaha o jej vyjadrenie.	Nerešpektuje dobovú, barokovú virtuozitu.	Nerešpektuje dobovú, barokovú virtuozitu.

[2] *V prílohách učebnice nájdeme charakteristiky slohových a štýlových období, s ktorými sa v učebnici stretneme.*

[3] *Z latinského virtus = hodnota, hodnotný. Virtuozita znamená najvyšší možný stupeň dokonalosti vo vykonaní niečoho.*

VÝKLAD
Vznik gýča

Historici sa doteraz nezhodli na tom, kedy vznikol gýč. Najčastejšie usudzujú, že gýč vznikol v **prvej polovici 19. st.** v Nemecku a masovo sa rozšíril v druhej polovici 19. storočia.

Začiatkom 19. storočia vzrástol pod vplyvom priemyselnej revolúcie okrem iného aj počet príslušníkov **strednej sociálnej vrstvy**. Neboli dostatočne bohatí na to, aby si zadovážili predmety z kvalitných materiálov a od najlepších remeselníkov – tie boli veľmi drahé. Neboli však úplne chudobní a mnohí z nich chceli pôsobiť ako bohatší ľudia s dobrým postavením. Preto bolo dôležité, aby ich domácnosti pôsobili ako domácnosti bohatých a vážených ľudí. Chceli v nich mať také predmety, aké mali u seba boháči.

sociálna vrstva

Rozvoj manufaktúr a priemyselnej veľkovýroby zároveň umožnil, aby sa rovnaké predmety vyrábali vo **veľkých množstvách**. Nebolo už potrebné, aby jeden remeselník vytvoril napr. každú stoličku individuálne, ale priemyselná veľkovýroba ich mohla produkovať stovky. Stredné vrstvy si tak mohli zadovážiť nábytok, ktorý pôsobil ako starožitný a bohato zdobený nábytok, vyrezávaný najlepšími majstrami – boli to však priemyselne vyrobené kusy. Ak chceli mať na stene obrazy veľkých majstrov (ako to bývalo v šľachtických domoch), mohli si kúpiť jednu z reprodukcií, ktoré vyrábal šikovný maliar.

množstvo

Gýč sa tak zrodil ako **lacné napodobenie** kvalitných a drahých vecí z drahých materiálov – ich vonkajšiu podobu niekto preniesol do lacnejších materiálov, ktoré sa tvárili, akoby boli drahé. Tlač na látke mala vyzerať ako drahá výšivka, priemyselne ohýbané drevo malo pôsobiť ako vyrezávané, sklenené figúrky z liateho skla mali napodobovať kryštáľ a pod.

napodobenie

Rozkvet gýča nastal v 20. st., keď ho bolo možné vyrábať ho vo veľkom. Veľké množstvá zlacňujú výrobu, takže si také predmety môže dovoliť oveľa väčšie množstvo ľudí. Rozvoj technológií otvoril ďalšie možnosti, a tak sa dnes tlačia desiatky kópií veľkorozmerných obrazov starých majstrov, lákavé melódie sa vytvárajú pomocou zvukových pultov, sadrové kópie napodobujú mramorové sochy. **Masová kultúra** využíva gýč ako jeden zo svojich základných produktov (napr. vizuálne efekty počas pesničkových súťaží, ktoré však neprezentujú kvalitné skladby). Dnes už gýč prenikol do všetkých oblastí ľudskej tvorby[4]. Gýčový predmet nie je pevne zasadený do kontextu svojej doby, a možno ho s rovnakým pôsobením zasadiť na iné miesto, medzi iných ľudí, do inej situácie. Je vytvorený tak, aby u rôznych ľudí v rôznych regiónoch vyvolával tie isté pocity. Gýčové produkty sú lákavé a nevyžadujú psychickú námahu na to, aby sme ich pochopili.

masová kultúra

---

[4] *V Kremnici existuje Múzeum gýča. Viac informácií možno nájsť na www.gyc.sk*

Niektoré predmety, ktoré vznikli pred 19. st., dnes považujeme za gýče, nie je však jasné, či gýč existoval aj pred 19. st. Pravdepodobne nie a doteraz sa nepotvrdilo, že by ľudia v minulých dobách niečo označovali podobným spôsobom, ako my dnes označujeme gýče. Isté je len to, že od svojho vzniku v 19. st. už gýč neprestal existovať.

Prejavy gýča

Základným znakom gýča je, že sa niečo zdá hodnotnejšie, ako v skutočnosti je. Majiteľ predmetu, divák/poslucháč/čitateľ diela ukazujú, že sú kultúrnymi ľuďmi, pretože vnímajú a vlastnia kultúrne produkty – avšak vnímajú a vlastnia len napodobeniny kultúrnych produktov. Porovnajme vlastnosti gýča a umeleckých diel:

Gýčový predmet	Umelecké dielo
Štandardné a **overené** vyjadrovacie prostriedky.	Neustála **tvorba** nových vyjadrovacích prostriedkov.
Napodobuje materiál a formy umenia, parazituje na nich.	Vyhľadáva **nové** materiály a nové formy.
Ponúka **schematické** pohľady na svet.	Ponúka stále nové a **neobvyklé** pohľady na svet.
Jeho vonkajšia stránka musí byť remeselne **zvládnutá**.	Jeho vonkajšia stránka musí byť v **jednote** s významami, remeselné zvládnutie funguje len v tomto kontexte.
Znásilňuje materiál, napr. porcelán má pôsobiť ako drevo.	**Rešpektuje** povahu materiálu.
Neukazuje a **nepoznáva** nové stránky sveta.	**Provokuje** nás k získavaniu nových poznatkov o svete.
Klame, zavádza nás **ilúziami** o šťastí. Zakrýva nám oči pred nešťastím.	Je **úprimné**, ilúzie slúžia na to, aby nám odhalilo pravdu, hoci aj ťažkú pravdu.
Ponúka obraz sveta ako nadčasovú **idylu**, zlo v ňom neexistuje.	Ponúka **znepokojujúci** obraz neustále premenlivého sveta plného zápasu dobra a zla.
Predstiera, že svetu a ľuďom rozumie.	Ukazuje, že svetu a ľuďom je **ťažké** porozumieť.
Je vytvorený tak, aby sme **museli** súhlasiť s jeho pohľadom na svet.	I keď je veľmi sugestívne, aj vtedy **necháva na nás**, aký názor si vytvoríme.
Manipuluje nami.	Rozvíja našu **samostatnosť**.
Ponúka **povrchný** humor.	Ponúka veľa **irónie**.
Neponúka tragédiu. Ak ju obsahuje, tak len ako **hrdinskú idylu**.	Ponúka veľa **tragickosti**.
Obsahuje **chudobné** obrazy.	Prináša množstvo **neobvyklých** obrazov.
Obľubuje emocionálne **silné** témy.	Spracúva aj témy, ktoré **nenesú** silný emocionálny náboj.
Zobrazované svety možno **ľahko** rozpoznať.	Niekedy **zakrýva**, čo zobrazuje.

Vyjadruje myšlienky a city **priamo** a jednoznačne.	Vyjadruje myšlienky a city **obrazne**.
Možno kedykoľvek vytvoriť jeho **kópie** a nič sa nezmení.	Kópie už nefungujú tak, ako fungoval **originál**. (Neplatí vo svete fotografie či elektronických foriem umenia.)
Má ambíciu **skrášľovať** svet.	Má ambíciu myšlienkovo a citovo **obohatiť** ľudský svet.

Vnímanie gýča	**Vnímanie umenia**
Drží nás na **povrchu** vecí.	Vedie nás do **hĺbky**.
Vnucuje sa nám.	Aj keď pôsobí intenzívne, **nevnucuje** sa nám.
Ponúka len **jasne** danú tému.	Vyvoláva ďalšie **významy**.
Uspokojuje nás, potvrdzuje naše štandardné pravdy a istoty.	**Znepokojuje** a provokuje nás, rúca naše istoty.
Poskytuje nám **ilúzie** o nás samých.	Vedie nás k **sebapoznaniu**.
Udržuje nás v **stereotypných** hraniciach našich životov.	Provokuje nás k **presahovaniu** vlastných hraníc.
Potvrdzuje existujúce hodnoty.	**Rozbíja** zaužívané hodnotové hierarchie.
Vyvoláva povrchné **sentimentálne** dojatie – kocháme sa tým, že niečo cítime.	Vyvoláva **hlboké** emócie až katarziu[5], ktoré sú niekedy nepríjemné.
Je **prístupný** každému a okamžite.	Musíme vyvinúť určitú **snahu**, aby nám bolo prístupné.
Ak pôsobí, tak **rovnako** na každého a bezo zmeny.	Pôsobenie sa **mení** od človeka k človeku, mení sa aj u jedného človeka.
Ponúka nám **odpovede** na otázky.	Ponúka nám **otázky**, odpovede na ne musíme hľadať sami.
Sústreďujeme pozornosť len na zobrazenú **tému**, nie na to, ako je zobrazená.	Sústreďujeme pozornosť na zobrazenú **tému**, na **dielo** samotné (spôsob zobrazenia témy) aj na vznikajúce **významy**.

[5] *Stretli sme sa s ňou v 2. ročníku.*

Podoby gýča

Za posledných dvesto rokov sa gýč objavil vo všetkých oblastiach umeleckej a kultúrnej tvorby – vo výtvarnom umení, v literatúre, v nábytku, v agitácii, v náboženstve a inde.

Pozrime sa na ukážky len z troch oblastí kultúry – graffiti, poézia a náboženstvo. Hľadajme argumenty pre ich gýčovitosť alebo proti nej.

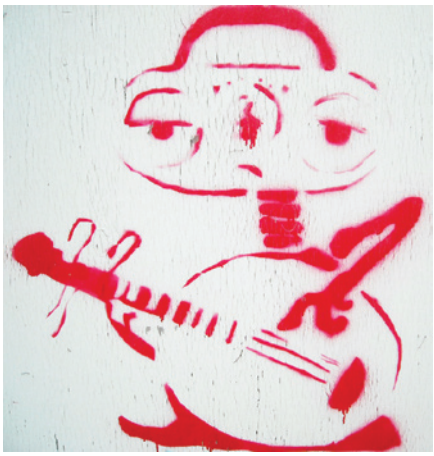

Vlasť prekrásnu a milovanú,
vlasť polí úrodných a tovární...
No darmo striehne zradca na ňu,
ona sa ubránila a ubráni.

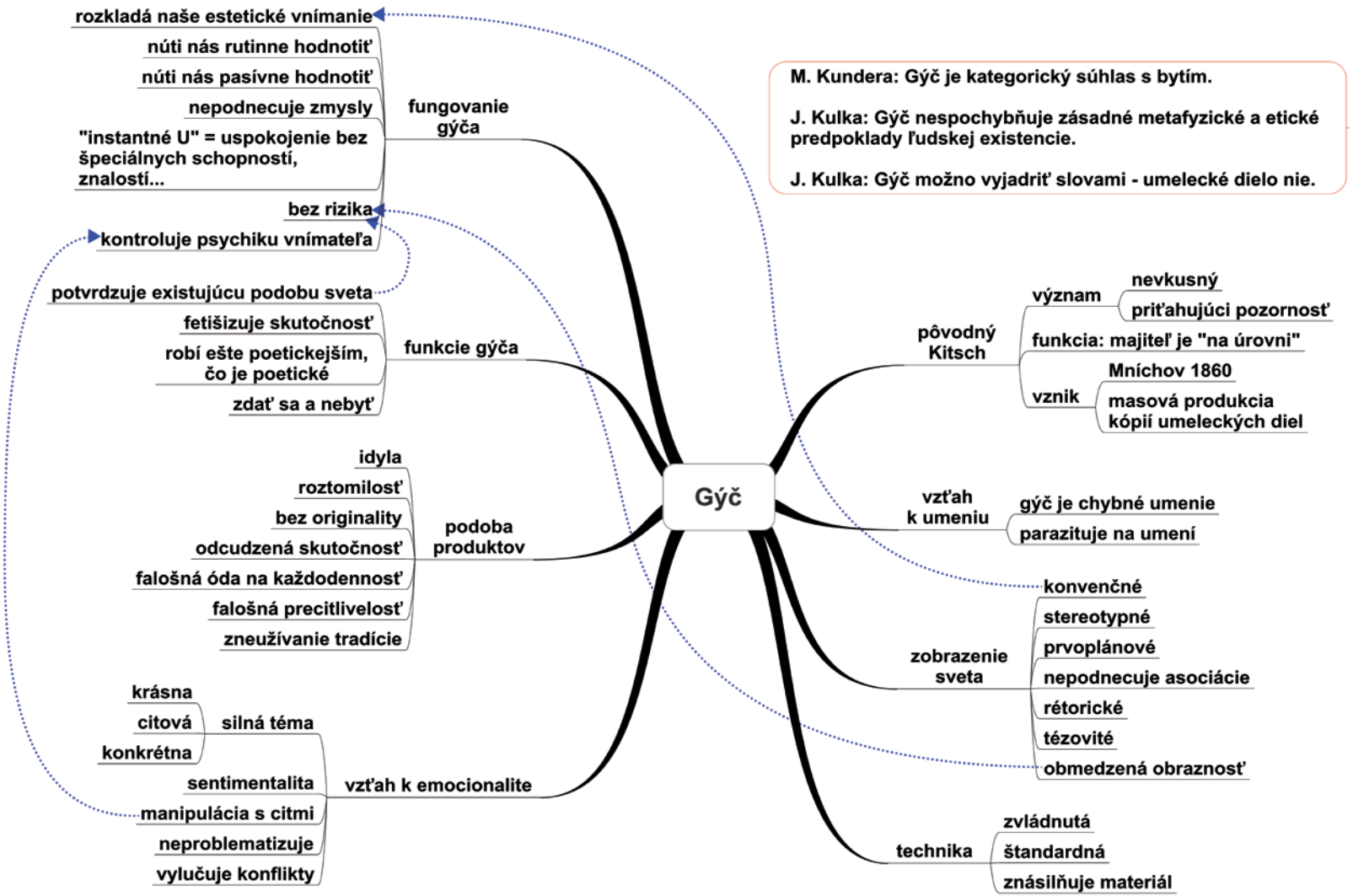
Gýč
fungovanie gýča
rozkladá naše estetické vnímanie
núti nás rutinne hodnotiť
núti nás pasívne hodnotiť
nepodnecuje zmysly
"instantné U" = uspokojenie bez špeciálnych schopností, znalostí...
bez rizika
kontroluje psychiku vnímateľa
funkcie gýča
potvrdzuje existujúcu podobu sveta
fetišizuje skutočnosť
robí ešte poetickejším, čo je poetické
zdať sa a nebyť
podoba produktov
idyla
roztomilosť
bez originality
odcudzená skutočnosť
falošná óda na každodennosť
falošná precitlivelosť
zneužívanie tradície
vzťah k emocionalite
silná téma
krásna
citová
konkrétna
sentimentalita
manipulácia s citmi
neproblematizuje
vylučuje konflikty
M. Kundera: Gýč je kategorický súhlas s bytím.
J. Kulka: Gýč nespochybňuje zásadné metafyzické a etické predpoklady ľudskej existencie.
J. Kulka: Gýč možno vyjadriť slovami - umelecké dielo nie.
pôvodný Kitsch
význam
nevkusný
priťahujúci pozornosť
funkcia: majiteľ je "na úrovni"
vznik
Mníchov 1860
masová produkcia kópií umeleckých diel
vzťah k umeniu
gýč je chybné umenie
parazituje na umení
zobrazenie sveta
konvenčné
stereotypné
prvoplánové
nepodnecuje asociácie
rétorické
tézovité
obmedzená obraznosť
technika
zvládnutá
štandardná
znásilňuje materiál

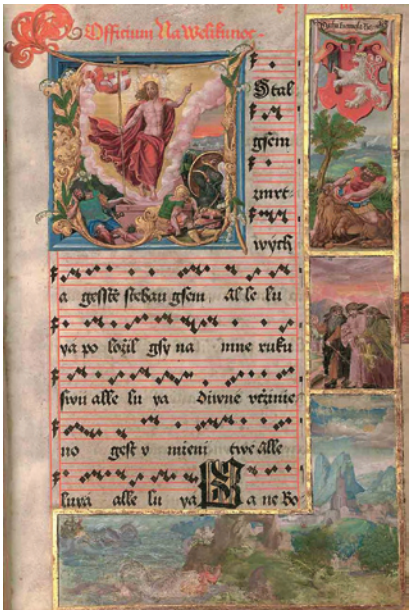

Žlutický kancionál, Praha, 1558

Leopold Stokowski (1882-1977)

2. UMELECKÉ DIELA

DIELO AKO VYJADRENIE UMELCA

Prečítajme si román Irvinga Stonea Smäd po živote. Autor v ňom sugestívne opisuje život Vincenta van Gogha.

Vincent van Gogh

V Saint-Rémy sa narodil Nostradamus (1503-1566).

vecnosť

Prečo Nostradamove štvorveršia vzbudzujú dodnes toľko záujmu?

Cieľ: niečo si vyberieme z umelcových predstáv a emócií v diele.

Vincent van Gogh: Hviezdna noc v Saint-Rémy, 1889

Holanďan, žijúci dlho vo Francúzsku, Vincent van Gogh (1853-1890) namaľoval Hviezdnu noc počas liečenia v psychiatrickom ústave v mestečku Saint-Rémy. Zahľaďme sa na maľbu. Možno v nás vyvolá tieto (alebo aj iné) otázky:

- Ktorá časť obrazu je najdôležitejšia?
- Čo sa deje na oblohe? Prečo sú oblaky také zakrútené? Prečo Mesiac svieti takou prudkou oranžovou farbou? Prečo hviezdy svietia ako baterky?
- Ako tvar stromu v popredí (cyprus) súvisí s oblohou?
- Aký je vzťah mestečka a oblohy? V čom sa odlišujú?
- Čo sa dozvieme o Saint-Rémy? Čo sa dozvieme o cyprusoch?
- Čo sa dozvieme o van Goghových pocitoch, keď maľoval obraz? Ako by sme sa cítili v tomto mestečku? Ako by sme sa cítili pod takou oblohou? Čo by v nás vyvolával tento cyprus?
- Ako vnímame ostrú vežu kostola zabodnutú do oblohy?
- Aké pocity v nás vyvoláva ostré svetlo mesiaca? Čo sa dozvieme o oblohe, hviezdach a oblakoch z tohto obrazu?

Naše odpovede si môžeme zhrnúť.

Maľba nám neponúka **vecný obraz** mestečka a noci. Skôr v nás vyvoláva pocity nepokoja, pohybu, hlbokých emócií. Aj cyprus v popredí posilňuje pocit nestálosti. Len veža kostola, ktorá spája zem s oblohou, stojí ako jediná istota.

Vincent van Gogh nemaľoval, čo videl pred sebou. To, čo videl, mu slúžilo na namaľovanie svojej ubolenej a chorej duše.

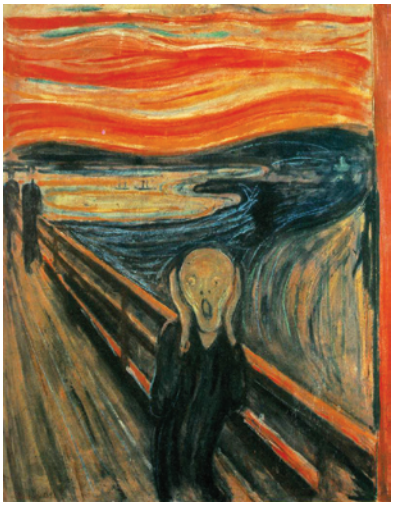

Edward Munch: Výkrik, 1910

Nórsky maliar expresionizmu (V. van Gogh sa považuje za predchodcu tohto umeleckého smeru) Edward Munch (1863-1944) napísal o tom, ako vznikol jeho obraz Výkrik: „Prechádzal som sa s priateľmi – slnko zapadalo – zrazu celá obloha sčervenela – fascinovaný som sa zastavil a oprel o plot – nad tmavomodrou oblohou fjordu a mesta sa dvíhala krv a jazyky ohňa – moji priatelia kráčali ďalej, ale ja som zostal stáť roztrasený strachom – a cítil som nekonečný krik vlniaci sa prírodou."

Edward Munch

Čo by sme na maľbe vymenili alebo urobili inak, ak by sme chceli z tohto obrazu urobiť veselý obraz?

Nemecký expresionistický básnik Gustav Sack (1885-1916) napísal tiež báseň Výkrik, hoci vôbec nemal na mysli Munchov obraz. Pozrime sa na odlišné **vyjadrenie** podobného **pocitu**:

vyjadrenie pocitu

VÝKRIK (Gustav Sack) Z týchto sťa kameň ťažkých bied, zo zlosti, čo chce ruju a chlieb, z lomozu tohto mesta mŕtvych, ktoré sa vo mne stále vrství, čnie moja túžba, ten tvrdý kov, a stúpa v podobe výkrikov, valí sa k moriam, k diaľkam, tam dohora k úžasným samotám, zo špiny, z miest, kde sa hmýri dav, do neba bez hraníc, do výšav. (1914)	Všimnime si, aké odlišné pocity vyvoláva maľba a báseň. Máme pred sebou podobný des a hrôzu ako v Munchovej maľbe? Z čoho vzniká výkrik v maľbe a z čoho v básni? Kam smeruje výkrik v maľbe a v básni?

Gustav Sack

Pozrime sa na iný spôsob vyjadrenia toho, ako umelec **vidí** skutočnosť okolo seba.

umelec vidí

Auguste Rodin

Claude Debussy

predstavy

fantázia

pocity

pohľad na svet

Michail Jurjevič Lermontov

Ján Botto

Na rozdiel od predchádzajúcich malieb máme pri tejto soche pocit, že Auguste Rodin (1840-1917) skutočne modeloval, čo videl pred sebou – starú ženu. Nie je to však vecný obraz staroby. Je to pohľad na starú ženu tak, ako ju videl sochár – zničenú fyzicky aj psychicky, bez nádeje a bez útechy, opustenú a osamotenú.

Auguste Rodin: Stará kurtizána[6], 1910

Jej telo pôsobí, ako keby bolo verne zobrazené. Sochár ho však modeloval tak, aby sa na ňom odrážalo svetlo a aby ho svetlo dotváralo.

To všetko robí z A. Rodina sochára impresionizmu. Tento štýl sa prejavil aj v hudbe – v našom okolí určite nájdeme skladbu francúzskeho skladateľa Clauda Debussyho (1862-1918) Faunovo popoludnie z r. 1894. Vypočujme si, ako znie impresionizmus.

Umelecké dielo v týchto formách slúži hlavne na to, aby umelec vyjadril svoje **pocity**, **predstavy**, **fantázie**, svoj **pohľad na svet**. Podobný spôsob tvorby bol charakteristický pre umelcov aj v romantizme:

ČAŠA ŽIVOTA
Michail Jurjevič Lermontov

My z čaše žitia pijeme
s očami zakrytými,
máčame kraje zlátené
slzami pálčivými.

Len keď už príde smrti čas
nám páska z očí klesá
a všetko, čo tu klame nás,
s tou páskou odostle sa –

a vidíme, že prázdna len
vždy bola zlatá čaša,
že nápoj v nej bol – iba sen
a ona – nie je naša.

(1831)

SMRŤ JÁNOŠÍKOVA (úryvok)
Ján Botto

Horí ohník, horí na Kráľovej holi.
Ktože ho nakládol? – dvanásti
sokoli.
Dvanásti sokoli, sokolovia bieli,
akých ľudské oči viacej nevideli!
Dvanásti sokoli, sokolovia Tatier,
akoby ich bola mala jedna mater;
jedna mater mala, v mlieku kúpavala, zlatým povojníčkom bola
povíjala.
To sa chlapci, to sa, jak oltárne sviece,
Keď idú po háji, celý sa trbliece.

(1858)

---

[6] *Z latinského courtis = dvor, francúzskeho court = dvor, courtiser = dvoriť. Slovo kurtizána doslova znamenalo ženu čakajúcu, kým si ju niekto všimne a bude jej dvoriť – teda prostitútku.*

Píše Michail Jurjevič Lermontov (1814-1841) naozaj o nápoji a o pohári? Alebo o niečom úplne inom? Na čo mu slúži obraz čaše – nie je len nástrojom na vyjadrenie jeho pocitu? Akého? Aký pocit v nás vyvoláva obraz zlatej čaše, v ktorej bol iba sen?

Skúsme si predstaviť, aká životná situácia mohla básnika **podnietiť** k napísaniu takej básne.

podnet

Opisuje Ján Botto (1829-1881) skutočných mladých mužov na Kráľovej holi? Na čo mu slúži obraz sokolov? Aké pocity v nás vyvoláva obraz sokolov, ktorí sú urastení, nádherní, silní, neopakovateľní?

Spomeňme si, čo vieme o básňach J. Bottu z iných predmetov. Aká predstava alebo životná situácia mohla byť podnetom na napísanie takej básne? Predstava dvanástich silných chlapov alebo niečo iné?

Podobným spôsobom tvoria aj mnohí umelci v 20. st.

Kenneth Rexroth

Brendan Kennelly

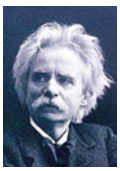

Edward Hagerup Grieg

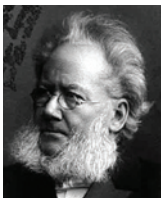

Henrik Ibsen

V NEPRIAMOM POMERE K ŠTVORCU ICH VZDIALENOSTI (úryvok)
Kenneth Rexroth

Ležím sám v cudzej
posteli v neznámom dome a ráno
krutejšie než akákoľvek polnoc
leje cez okno svoj jas –
konáre čerešne s vädnúcimi
kvetmi, za nimi zlaté
majestátne čačky javora,
za nimi šíra čistá
aprílová obloha a biely strapatý oblak
a v strede za všetkým
nevyhnuteľná prázdna
diaľava samoty.

(1979)

EFEKT NIČOTY
Brendan Kennelly

„Nie je tu nič," vravel,
„nič, čo by dalo silu
ľúbiť či odpustiť."

„Čo v tebe vzbudzuje tá ničota?"

„Vôľu žiť."

(1995)

Kenneth Rexroth (1905-1982) síce opisuje, čo vidí, ale všetko v básni smeruje len k tomu, aby vyjadrilo jeho pocit samoty. Na rozdiel od predchádzajúcich diel Brendan Kennelly (*1936) už ani neopisuje nič zo skutočnosti okolo neho. Zostali už len pocity.

Vypočujme si skladbu Solveigina pieseň zo symfonickej suity nórskeho skladateľa Edwarda Hagerupa Griega (1843-1907). Príbeh tejto skladby je súčasťou príbehu Peera Gynta, postavy z hry nórskeho dramatika Henrika Ibsena (1828-1906). Spieva ju Solveig, veľká láska Peera Gynta z detstva. Stretávajú sa ako starci, keď Peer Gynt celý život blúdil po svete, hľadajúc šťastie a poznanie. Až na sklonku života zistil, že najväčšie šťastie ho čaká doma – Solveig, ktorú opustil ako mládenec.

REFLEXIA

Ako by sme **dnes** prežívali takú lásku?

vysvetlenie

Kazimir Malevič

Ornette Coleman

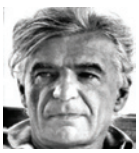

Yves Bonnefoy

Tieto diela sa zameriavajú na psychický svet človeka, akoby chceli umelci buď vyjadriť, čo cítia, alebo akoby chceli v nás vyvolať podobné pocity. V 20. st. sa tak zameriavajú na svoje predstavy, že sa ťažko v umeleckých dielach orientujeme. Mnohokrát potrebujeme **vysvetlenie** samotných umelcov, ktorí v manifestoch a rôznych vlastných teóriách opisujú motívy svojej tvorby, zmysel svojich diel, ich funkcie a pod. Zahľaďme sa na suprematistickú maľbu ruského maliara Kazimira Maleviča (1878-1935), prečítajme si surrealistickú báseň francúzskeho básnika Yvesa Bonnefoya (*1923) a vypočujme si z DVD free džezovú Suitu Čapaqqua, ktorú hrá Ornette Coleman (*1930) so svojím orchestrom.

Kazimir Malevič: Suprematizmus č. 58, 1913

PRAVDA
(Yves Bonnefoy)

Takto až do smrti, tváre spojené,
nemotorné údery srdca na znovuobjavené telo, na ktorom umieraš, pravda úplná, na telo ponechané tvojim zoslabnutým rukám.

Vôňa krvi bude tým šťastím, ktoré si hľadala, kratučkým šťastím svietiacim v zimnej záhrade.
Slnko sa otočí a v prudkej agónii osvieti miesto, kde všetko bolo obnažené.

(1953)

Ktoré z týchto diel sa vzpiera tým otázkam, ktoré sme si kládli pri diele van Gogha? Prečo? Bolo by vhodnejšie položiť týmto dielam iné otázky? Aké?

Vypočujme si z DVD skladbu rakúskeho skladateľa Arnolda Schönberga (1874-1951) Suita pre klavír, op. 25. Tento skladateľ je známy tým, že narušil tradíciu európskej hudby posledných storočí a vytvoril atonálny systém, ktorý používal dvanásťtónovú chromatickú škálu tónov. (Nájdime neznáme termíny vo Wikipédii alebo v iných encyklopédiách.)

Aké otázky si budeme klásť teraz, keď počúvame hudbu, na ktorú naše uši nie sú zvyknuté? (Spýtajme sa aj na dôvody, prečo na ňu nie sme zvyknutí.)

Niekedy sa umelci vracajú k tým istým motívom, ako keby stále neboli spokojní s tým, čo už vyslovili. Vtedy nám poskytujú veľmi bohatý materiál pre naše zážitky.

Nasledujúce portréty zobrazujú Lydiu Delektorskuju, ktorá bola od r. 1932 modelkou, sekretárkou a priateľkou francúzskeho fauvistického maliara Henriho Matissa (1869-1954). Sirota zo Sibíri, Lydia Nikolajevna Delektorskaja (1910-1998), mala dlhé zlaté vlasy, modré oči, bledú pokožku a jasne rezané, klasické črty tváre. O mnoho rokov starší maliar s ňou nadviazal veľmi blízky platonický vzťah. Lydia hovorila o veľmi galantnom, slušnom a nenásilnom vzťahu. Po jej nepokojnom detstve vraj nachádzala pri Matissovi vnútorný pokoj. Starala sa o neho aj v starobe do poslednej chvíle – spomínala, ako ešte krátko pred smrťou nakreslil jej portrét.

Maďarsko-francúzsky fotograf Brassaï (1899-1984) ich v r. 1939 zachytil pri práci v ateliéri:

Arnold Schönberg

Henri Matisse

Lydia Nikolajevna Delektorskaja

Brassaï (Gyula Halász)

Aké otázky nám napadajú pri pohľade na jej portréty?

1935

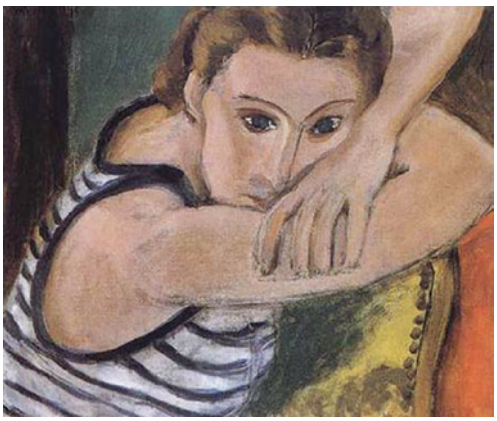

1935

1939

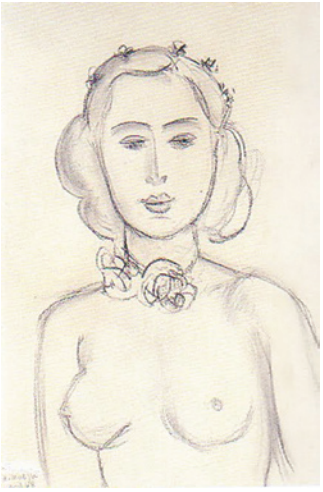

1947

1948

1952

vzťah

výraz

pocit

skúsenosť

Naše úvahy o fotografiách a maľbách nám možno napovedia, ako H. Matisse vnímal Lydiu Delektorskuju a ako vyjadroval svoj **vzťah** k nej. Prečítajme si však najprv jeho vlastné vyjadrenia o maľbe:

„Hlavnou úlohou farby musí byť čo najviac slúžiť **výrazu**."

„Výber mojich farieb sa vôbec neopiera o vedeckú teóriu; vychádza z pozorovania, z **pocitu**, zo **skúsenosti** mojej citlivosti."

„Snažím sa úplne jednoducho používať tie farby, ktoré zodpovedajú môjmu pocitu. Určitý pomer farebných tónov, ktoré mám na mysli, ma núti, aby som menil formy, postavy alebo pretváral kompozíciu."

„Najviac zo všetkého ma nezaujíma zátišie, alebo krajina, ale ľudská tvár. Tá mi najlepšie umožňuje vyjadriť ono takmer náboženské vzrušenie, ktoré vo mne vyvoláva život."

- Prečo sa Lydia na portrétoch odlišuje od svojej skutočnej podoby?
- Čo nám hovoria farby na maľbách? Čo hovoria jemné alebo hrubé linky na kresbách? Aké zámery mal H. Matisse s farbami odporujúcimi skutočnosti?
- Snažil sa H. Matisse zachytiť skutočnú **vonkajšiu podobu** Lydie? Podobá sa Lydia na seba? Je dôležité, aby sa podobala, alebo nie? Ako vyjadroval svoju predstavu o Lydii?
- Čo hovoria tieto portréty o vzťahu maliara a jeho spolupracovníčky?

Krisztina Tóth

Mnohokrát zostávajú podobné otázky nevypovedané, avšak my ich tušíme – ako napr. v poviedke Stará baba zlá, ktorú v r. 2006 vydala maďarská spisovateľka Krisztina Tóth (*1967):

Celkom som zabudla na správu, ktorú prinášam a pre ktorú by som teraz nemala ani fajčiť. Vytiahla som mobil, ešte raz, naposledy som vyťukala naše číslo. Moju lásku. Obsadené. Volala som na jeho mobil, ešte stále bol vypnutý. Stála som tam a bolo mi zima, počas behu sa mi odtrhlo ucho na plátennej taške, pustila som sa pomaly smerom k domu. V zadnej izbe sa

svietilo. Zabúchala som na vchodové dvere, nakúkala som dnu, pritískala si tvár na sklo. Prišiel až po hodnej chvíli, sliedil, kto stojí v tme vonku za dverami. Zapálil svetlo, nahé, známe telo zakrýval iba uterák opásaný okolo drieku. Stáli sme mlčky, v príkrom tichu bolo počuť, ako dychčím.

„Čo ty tu?" – opýtal sa.

Nevládala som odpovedať, videla som, že zo zadnej izby sa dakto vynára a prichádza ku vchodu. Blondína v plášti podupkávala, výstrih odhaľoval veľké prsia. Zastala za ním, vyzerali takmer rovnako vysokí, moja podvedomá a naďalej fungujúca kamera dokonca zachytila aj ženine nalakované nechty na nohách. Celé to bolo ako nepravdepodobný film, v ktorom sme náhodou hrali hlavnú úlohy my, lenže sme v rýchlosti zabudli text, takže táto časť sa vystrihne, budú ju musieť zopakovať, lebo toto tu teraz neplatí. Žena pristúpila tesne k nemu a potichu, ospalo sa opýtala:

„Kto je to?"

„Prišla si nevhod," ozval sa konečne, a ešte stále držal dvere.

- Aký pocit v nás vyvoláva situácia ženy, ktorá prišla svojmu milému povedať, že s ním čaká dvojičky?
- Ako by sme túto situáciu vyriešili? Napíšme pokračovanie poviedky.

Renesančná commedia dell´arte[7], ktorá sa rozvíjala v Taliansku od 16. st., sa tiež sústredila na vyjadrenie pocitov a predstáv tvorcov, ale hlavne hercov. Jej tvorcovia veľa vecí nevypovedali priamo. Nepoužívali pevné scenáre ani nezobrazovali presne vymedzené príbehy. Herci mali len stručne načrtnutú základnú líniu a hlavné charaktery či postavy. Zmyslom hry potom bolo zaujať divákov **improvizáciou**[8]. Hlavné postavy sa stali takými obľúbenými, že zľudoveli, napr. Colombina, Pulcinella. Pozrime sa na dve obľúbené postavy v podaní francúzskeho umelca Jacquesa Callota (1592-1635):

improvizácia

Jacques Callot: Balli di Sfesania, 1622

Jacques Callot

[7] *Názov vznikol skrátením pôvodného názvu komédia umenia improvizácie (commedia dell'arte dell'improvvisazione).*

[8] *Z latinského in + provisus = v + tušiť, predvídať. Improvizácia je tvorba bez pevného plánu, len s predbežnou predstavou.*

Dnes tiež nie je neobvyklá spolutvorba divadelného predstavenia hercami na základe predbežnej koncepcie, ktorá neobsahuje všetky detaily. (Ako napr. predstavenie Projekt. Svadba, ktorý spoločne vytvárali herci na Stanici Žilina-Záriečie na základe pôvodnej koncepcie Mariany Ďurčekovej a Jána Luterána; alebo predstavenie Soliloquy v divadelnej spoločnosti Debris company a v koncepcii Jozefa Vlčeka – pozrime si úryvok na DVD.)

Projekt. Svadba

Soliloquy

VÝKLAD
Umelcov zámer

Všetky doterajšie otázky nás nabádali, aby sme na jednej strane hľadali niečo, čo akoby bolo **vtelené** do umeleckých diel samotnými umelcami – a aby sme na druhej strane hľadali, ako na nás tieto diela vplývajú, aké pocity a predstavy sa nám pri ich vnímaní **vynárajú**.

Umelci radi a často, najmä v posledných storočiach, vyjadrovali obsahy svojej mysle, svoje predstavy, svoje pocity a fantázie. Akoby chceli, aby sme precítili to, čo cítili oni. Možno preto sa často pýtame:

Čo tým chcel umelec povedať?

Pri tejto otázke zaniká náš zážitok. Pýtame sa totiž na **umelcov zámer**, nepýtame sa na **zážitok**, ani nechceme zistiť hodnotu diela. Skúsme si túto otázku položiť nad dielami v tejto kapitole a porozmýšľajme nad našimi odpoveďami.

zámer umelca

zážitok diváka

Všimnime si, že na túto otázku odpovedáme odlišnými spôsobmi. Prečo je to tak?

- Jednotlivé diela vyvolávali u rôznych ľudí odlišné pocity.
- Vnímali sme ich po svojom.
- Niekomu z nás sa niektoré diela páčili, iné nepáčili – a ako často sme sa v tomto líšili.
- Nad niektorými dielami sa viacerí z nás čudovali a smiali, ďalší sa smiali nad inými dielami.
- Svoje vnemy a pocity sme vyjadrovali rôznymi slovami.

- Niekedy sme sa v niečom zhodli, inokedy vôbec nie.
- Zistili sme, že pri hudobných skladbách je obzvlášť ťažké odpovedať na túto otázku.

Akoby rôzne snahy umelcov boli celkom neúspešné – ich snaha o **vyjadrenie svojej psychiky** alebo ich snaha o vyvolanie určitých pocitov.

vyjadrenie

Spomeňme si, ako sme rozmýšľali o **estetickom vnímaní** a o estetických **zážitkoch** v minulých ročníkoch. Tam sme prišli na to, že náš zážitok je individuálny a **neopakovateľný**. Prišli sme na to, že závisí od diela, od našich **skúseností** aj od momentálnej **situácie**.

A preto sa naše odpovede na otázku „čo tým chcel umelec povedať" tak odlišujú. Odlišujú sa v takej veľkej miere, až je vlastne **zbytočné pýtať sa, čo chcel povedať**.

Podstatné totiž nie je, čo chcel povedať, ale **čo si my vyberieme** z jeho diela. Pre skutočné vyznenie umenia **nie je až také dôležité, čo do neho umelci vložili** – dôležitejšie je, ako nás dielo osloví, ako sme pripravení, aké skúsenosti máme, ako vnímame a cítime, akú máme fantáziu. Platí to aj vtedy, ak umelci skutočne chceli vyjadriť svoje vlastné, originálne a individuálne vnímanie sveta.

estetické vnímanie

estetický zážitok

neopakovateľnosť

skúsenosti

situácia

výber

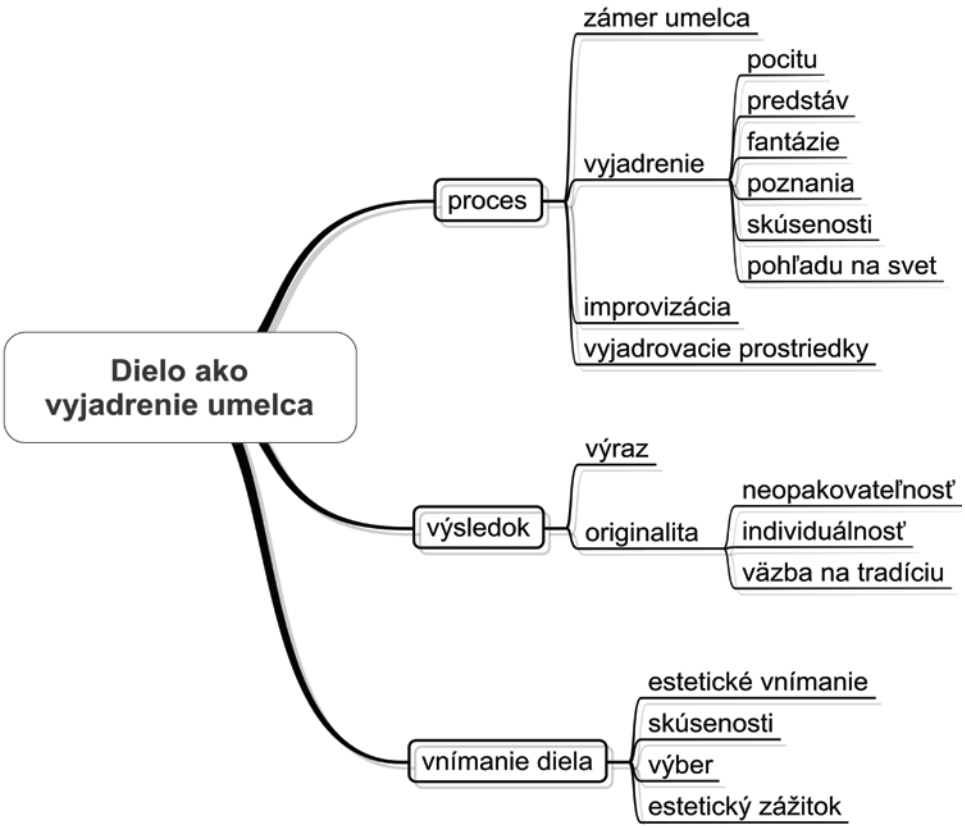

Originalita

originalita

novosť

reakcia na kultúru

vyjadrovacie prostriedky

estetické normy

estetické zážitky

vonkajší tlak

hra

V posledných storočiach sa umelci snažia o originálne vyjadrenie svojich pocitov, predstáv alebo o originálne spracovanie diela. **Originalita** nevzniká z akéhokoľvek ľubovoľného, bláznivého či neobvyklého nápadu. Pre vznik originálneho diela je skutočne nevyhnutné, aby bolo **novým** dielom. Avšak na to, aby sme ho neoznačili len ako nové, ale ako originálne, sa musí stretnúť viacero podmienok. Originálne dielo vznikne vtedy, keď umelec v dobrom alebo aj v zlom **reaguje** na svet alebo **kultúru** okolo seba; keď v diele uplatňuje svoje umelecké **schopnosti** na úrovni svojej doby; keď využíva **vyjadrovacie prostriedky**, ktoré mu jeho doba ponúka; keď dielo prináša do kultúry niečo nové a mení estetické **normy** spoločnosti; keď jeho dielo vyvoláva **estetické zážitky**; keď celý proces prebieha bez toho, aby si umelec uvedomoval prípadný **vonkajší tlak** na tvorbu (ekonomický, ideologický, politický alebo iný tlak), čím sa tvorba stáva **hrou**.

Tak napríklad diela vznikajúce v commedii dell´arte boli často voľnou hrou nápadov jednotlivých hercov; často reagovali na konkrétne politické alebo morálne udalosti a situácie svojej doby; vyjadrovacie prostriedky ich herectva nadväzovali na to, čo sa naučili od svojich predchodcov a kolegov; ponúkali nové predstavy o človeku a o jeho stvárnení; často vyvolávali smiech alebo zamyslenie a provokovali u divákov mnoho zážitkov. Ich diela boli často originálne.

Pozrime sa na schému na nasledujúcej strane (nájdeme ju aj na DVD vo forme obrázku, aby sme si ju mohli zväčšiť). Odzrkadľuje v schematickej podobe hlavné súvislosti originality. Skúsme premyslieť jednotlivé body schémy a hľadajme ich v súčasnom umení okolo nás (hoci v hudbe, ktorú počúvame, alebo v pouličných maľbách).

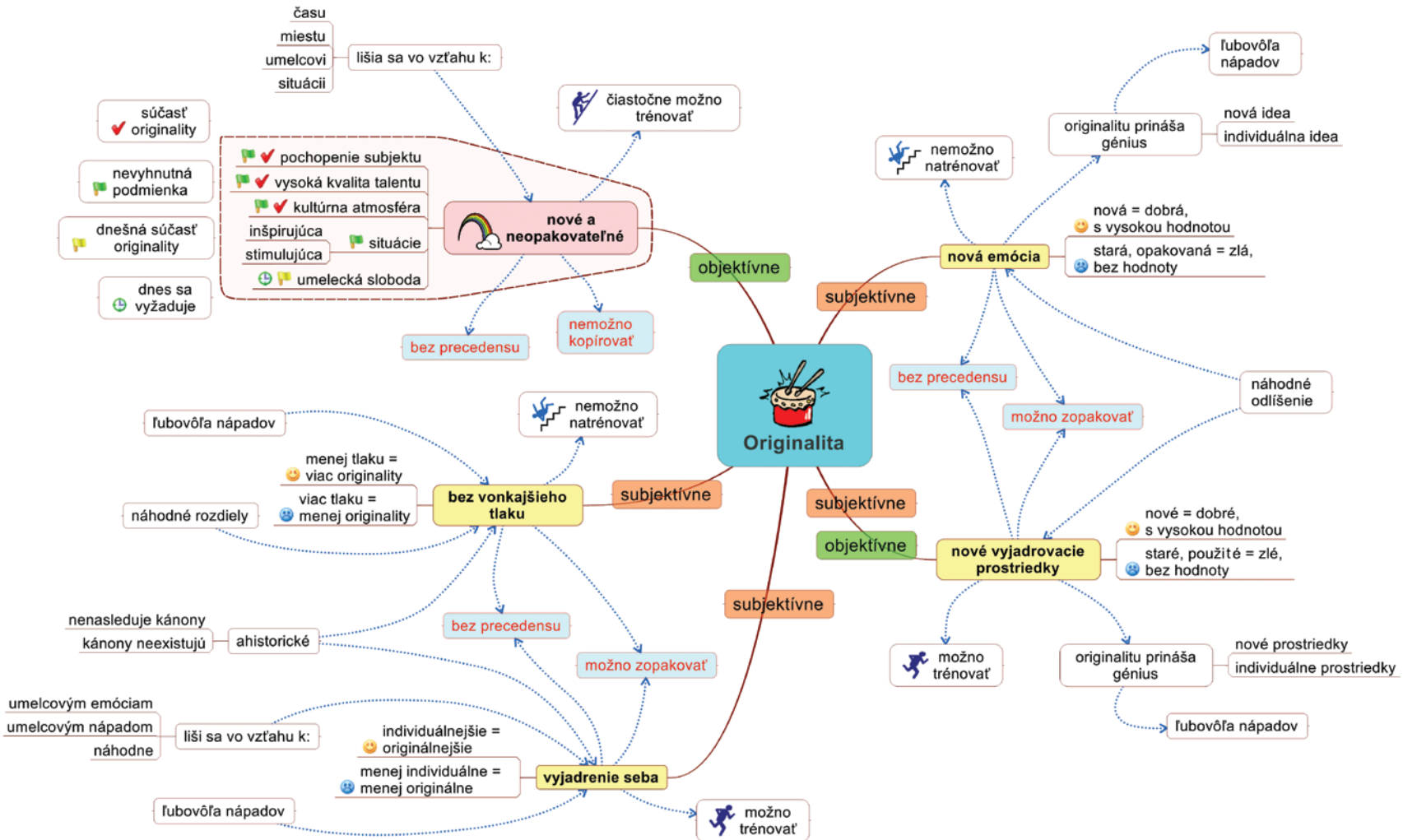
Originalita
objektívne
nové a neopakovateľné
pochopenie subjektu
vysoká kvalita talentu
kultúrna atmosféra
situácie
inšpirujúca
stimulujúca
umelecká sloboda
súčasť originality
nevyhnutná podmienka
dnešná súčasť originality
dnes sa vyžaduje
lišia sa vo vzťahu k:
času
miestu
umelcovi
situácii
čiastočne možno trénovať
bez precedensu
nemožno kopírovať
subjektívne
nová emócia
nemožno natrénovať
originalitu prináša génius
ľubovôľa nápadov
nová idea
individuálna idea
nová = dobrá, s vysokou hodnotou
stará, opakovaná = zlá, bez hodnoty
bez precedensu
možno zopakovať
náhodné odlíšenie
subjektívne
bez vonkajšieho tlaku
nemožno natrénovať
ľubovôľa nápadov
menej tlaku = viac originality
viac tlaku = menej originality
náhodné rozdiely
objektívne
nové vyjadrovacie prostriedky
nové = dobré, s vysokou hodnotou
staré, použité = zlé, bez hodnoty
možno trénovať
originalitu prináša génius
nové prostriedky
individuálne prostriedky
ľubovôľa nápadov
subjektívne
bez precedensu
možno zopakovať
ahistorické
nenasleduje kánony
kánony neexistujú
vyjadrenie seba
individuálnejšie = originálnejšie
menej individuálne = menej originálne
liši sa vo vzťahu k:
umelcovým emóciam
umelcovým nápadom
náhodne
ľubovôľa nápadov
možno trénovať

Notový zápis pre hru na guqine, Čína, 1425

guqin

*Diana Krall (*1964)*

DIELO AKO HĽADANIE KRÁSY

Cieľ: precítime krásu človeka pomocou umeleckých diel.

Fitness, posilňovne, zdravá výživa, ekologický životný štýl, vegetariánska strava, odbúravanie stresu, jogging, turistika, plávanie a iné rekreačné športovanie, to sú dnešné nástroje na dosahovanie krásnej postavy:

Dnes nám médiá takúto postavu predstavujú ako krásnu. Porovnajme ju so soškou muža z gréckej krajiny Tesálie. Soška vznikla okolo roku 3 000 pr.n.l., teda asi 1 000 rokov predtým, ako do krajiny prišli prvé grécke kmene.

Prečo je medzi nimi taký veľký rozdiel? Máme dnes inú **predstavu o kráse,** ako mali predchodcovia Grékov? Alebo si umelci v rôznych dobách a v rôznych častiach sveta pod krásnou postavou predstavovali a stále predstavujú niečo iné?

predstava o kráse

Pozrime si nasledovné obrázky sôch z celého sveta. Akú krásu muža nám ponúkajú?

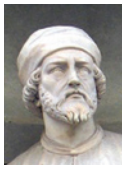

Donatello (1386-1466)

Johan Tobias Sergel (1740-1814)

Kouros[9], Grécko, cca 585 pr.n.l.

Apolón, Grécko, 325 pr.n.l.

Harihara[10], Kambodža, 7. st.

Adam, Francúzsko, 1260

Socha mládenca, Huaxtec, Mexico, okolo 1500

Donatello: Dávid, Taliansko, 1435

Predok, Cookove ostrovy, 18. st

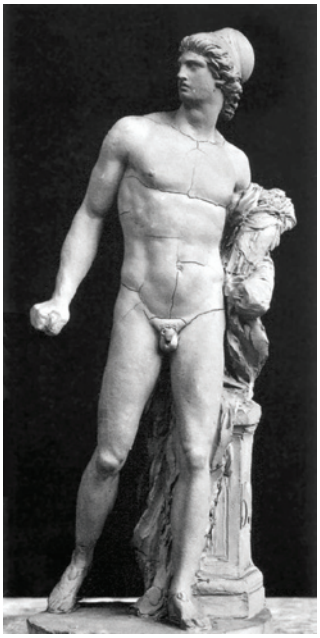

Johan Tobias Sergel: Diomedes, Švédsko, 1777

---

[9] *Kouros = v gréčtine mladý muž. Zobrazenie mladého božstva, ktoré sa vkladalo do hrobov a reprezentovalo ideál krásy.*

[10] *Harihara = hinduistické božstvo, ktoré vzniklo kombináciou bohov Višnu a Šiva.*

Ján Fadrusz: Apolón s amorkom, Slovensko, 1803

Bertel Thorvaldsen: Jáson, Dánsko,1891

Auguste Rodin: Bronzový vek, Francúzsko, prelom 19.-20. st.

Kmeň Zando, Sudán,1. pol. 20. st.

Bertel Thorvaldsen (1768-1844)

Constantin Brâncuşi: Torzo mladého muža, Francúzsko, 1932

Alberto Giacometti: Ukazujúci muž, Francúzsko,1947

Ján Kulich: Pamätník SNP, Slovensko, 1974

Alberto Giacometti (1901-1966)

Constantin Brâncuşi (1876-1957)

Porovnajme ich s fotografiou muža zo začiatku tejto kapitoly alebo s postavou Homera Simpsona a vyvstane nám množstvo otázok:

ideál

„mužnosť“
„zženštilosť“

sexualita

škaredé

vyváženosť

dôraz

stavba tela

vyjadrenie

zobrazenie

hra svetla
a tieňa

heroizácia

správanie

tzv.
celebrity

- Ktoré z týchto sôch idealizujú, teda zlepšujú postavu muža? Sú medzi nimi niektoré, ktoré nám chcú ukázať **ideálne** tvary postavy? Ktoré sú to? Aký ideál nám ponúkajú?
- Sú to „**mužné**“ alebo „**zženštilé**“ postavy? Aké znaky má „mužná“ postava? Kedy je muž „zženštilý“? Aký význam majú kategórie „mužnosti“ a „zženštilosti“? Aké ideály a predstavy o človeku tieto dve slová vyjadrujú?
- Čo vypovedajú tieto sochy o **sexualite** týchto mužov?
- Sú medzi sochami aj také, ktoré chcú ukázať **škaredého** a zničeného muža?
- Je možné pozorovať na niektorých sochách snahu o **vyváženosť** jednotlivých častí tela? Kto z ľudí okolo nás má v skutočnosti harmonickú postavu?
- Sú na sochách **zdôraznené** niektoré časti mužského tela? Ak áno, ktoré sú to? Akým spôsobom ich sochári zdôraznili?
- Pri ktorých sochách je dôležité, aby sme si všimli **stavbu tela** a pri ktorých stavba tela nie je taká dôležitá? Čo je v prípade tých druhých sôch dôležité?
- Ktoré sochy slúžili viac na **vyjadrenie** umelcových predstáv a pocitov, ako na **zobrazenie** krásnej postavy muža?
- Pri ktorých sochách vidíme **hru svetla a tieňa** na povrchu sochy? Aký pocit v nás vyvolávajú?
- Pokúšajú sa niektoré sochy urobiť zo svojich mužských predlôh hrdinov? Ako sa prejavuje táto **heroizácia**[11] muža?
- Porovnajme postoje týchto sôch. Prečo tak stoja? Ako by sa títo muži **správali**, keby sme sochy rozhýbali?
- Porovnajme tieto sochy s inými fotografiami mužov z módnych časopisov, z rôznych médií, s fotografiami **tzv. celebrít**[12], ktoré nájdeme na internete. Mohli by sme niektoré z týchto sôch označiť za celebrity?
- Čo majú tieto sochy spoločné s hrdinami **populárnej** kultúry – s Homerom Simpsonom? So Supermanom? S Larou Kraft? Nájdeme v populárnej kultúre podobné postavy, ako sú tieto sochy?
- Prečo Homer Simpson behá nahý?

Ak by sme mali krátko opísať **charakter** jednotlivých sôch, čo by sme pri každej z nich pomenovali ako hlavné? Skúsme doplniť nasledujúce charakteristiky a hľadajme, ako sa prejavujú na jednotlivých sochách:

---

[11] *Z gréckeho héros = hrdina. Heroizovať znamená robiť z niekoho hrdinu, niekedy oprávnene, niekedy neoprávnene.*

[12] *Z anglického celebrity = sláva, slávna osobnosť, a to z lat. celebrāre = často chodiť, často navštevovať. Celebritou je človek, ktorý často vystupuje v médiách, čím sa stáva známy pre milióny ľudí. Nemusí pritom nič významné vykonať. Existuje definícia slova celebrita, ktorá hovorí, že „celebrity sú známe tým, že sú známe.“ Vedeli by sme vysvetliť túto definíciu?*

- Grécky kouros: strnulý, preduchovnený a prejemnený, zahľadený do seba.
- Grécky antický Apolón: bojujúci hrdina. Tvary postavy zdôrazňujú silu, energiu a dynamiku.
- Kambodžský hinduistický harihara: preduchovnený, bez výnimočného zdôrazňovania mužských tvarov postavy.
- Gotický Adam: preduchovnená a fyzicky slabšia bytosť.
- Mexický mládenec: strnulé gesto, telo so záhadnými symbolmi.
- Donatellov renesančný Dávid: chlapčenská, nie mužská postava, nezdôrazňuje boj, ale pokojné víťazstvo.
- Predok z Cookových ostrovov: asymetrické časti tela pokryté vzormi.
- Sergelov klasicistický Diomedes: symetricky a harmonicky vyvážená postava pokojného hrdinu.
- Fadruszov klasicistický Apolón: kombinácia fyzickej sily (avšak nie priveľkej) s preduchovnenou pokojnou krásou, ktorú podčiarkuje prejemnený postoj a tvary tela.
- Thorvaldsenov neoklasicistický Jáson: schematické zobrazenie hrdinu bez zdôrazňovania priveľkej sily a energickosti.
- Rodinov impresionistický Bronzový vek: hra svetla a tieňa na povrchu sochy, pôžitkársky postoj.
- Sudánska soška: schematické tvary, postoj s magickým významom. Zdôraznená plodivá sila.
- Brancusiho torzo: telo zredukované na abstraktné tvary.
- Giacomettiho tenký muž: zvýraznenie existencialistickej hrôzy.
- Kulichov partizán z obdobia socialistického realizmu: nepodarená schéma odhodlanosti a pevnosti.

Detail chrbta mládenca z Huaxtecu – trpaslík so zdvihnutou hlavou

Soška ženy tvoriaca pár k soške muža zo Sudánu.

REFLEXIA

Uvažujme o sebe: Ktoré z týchto vlastností si **rozvíjame**, keď chodíme pravidelne do fitnes? Keď trávime veľa času pred počítačom? Keď veľa a často chodíme von? Keď veľa čítame?

Ak chceme byť v skutočnosti krásni – ako **dosiahneme** krásu? Kde a ako vzniká? Ako je možné si takú krásu udržať?

Alberto Giacometti: Veľká hlava, 1955

Ktoré z týchto sôch chcú ukazovať ľudské telo[13] ako **krásne dielo prírody**? Ktoré chcú ukázať niečo iné? Ak ukazujú **krásu človeka** – akú krásu ukazujú? Aký charakter má táto krása?

Umenie týchto sôch objavilo a ukázalo nám krásu človeka v rôznych podobách. Hovoria síce len o človeku, ale cez ľudské telo a ľudské činy môžeme s ich pomocou vnímať rôzne podoby **krásy vo svete**:

krása prírody

krása človeka

krása sveta

---

[13] *Na internete aj v encyklopédiách nájdeme stovky iných umeleckých diel zobrazujúcich krásu ženského tela. Nájdeme veľmi veľa zobrazení ženských aktov, avšak dosť málo žien-umelkýň. Oproti tomu budeme ťažšie nachádzať mužské akty, ale väčšina umelcov budú muži. Prečo je to tak? Na youtube.com a inde nájdeme aj stránky či krátke videá s názvami Ženy v umení (Women in art, Female in art), Deti v umení (Children in art), Muži v umení (Men in art, Male in art).*

forma

Krásu človeka ako krásu **foriem** ľudského tela.
Mnohé sochy ukazujú harmonicky sformované telá.

vnútorná krása

Vnútornú krásu človeka.
Viacero sôch odkazuje na duševné bohatstvo človeka.

dobro

Krásu ako ľudské **dobro**.
Niektoré sochy poukazujú na skvelé činy človeka.

transcendentno

Krásu ako **transcendentný**[14] svet.
Určité sochy reprezentujú božstvo a božské sily.

príjemné

Krásu ako výsledok pohľadu na niečo **príjemné**.
Je pôžitkom hľadieť na eleganciu niektorých sôch.

zážitok

Krásu ako hlboký **zážitok**.
Niektoré sochy v nás vyvolávajú spomienky, predstavy, hlboké emócie, zanechávajú v našich pocitoch hlboké stopy.

poznanie

Krásu ako **poznanie**.
Mnohé sochy nám rozprávajú nové veci o vzdialených krajinách, dobách, o histórii a ľudských činoch.

ideál

Krásu ako **ideál**.
Viacero sôch nám prezentuje ideálne správanie.

vznešenosť

Krásu ako pokoj, vyrovnanosť a **vznešenosť**.
Niektoré postavy ponúkajú vnútorný pokoj, uzmierenie, vznešený nadhľad nad detailmi každodenného trápenia.

Pozrime sa na literárne diela, ktorých tvorcovia sa podobnými spôsobmi vyrovnávali s krásou – hľadali ju, ospevovali, ponúkali čitateľom. Prečítajme si nasledovné úryvky z rôznych textov.

Mojej milej sa žiadna nevyrovná,
nado všetko na svete je krásnejšia.
Žiari ako novoročná hviezda
pred krásnym rokom.

Zo staroegyptských básní známych ako Riekanky veľkej utešiteľky, 12. st. pr.n.l.

Vyniká jemnou pleťou,
díva sa rozjasnenými očami
a keď hovorí, hovorí sladko
bez zbytočných slov.

---

[14] *Z latinského transcendo = presiahnuť, prekročiť, prejsť. Transcendentné je to, čo je nadzmyslové, mimozemské, nadpozemské, čo presahuje pozemský a ľudský čas a priestor, čo presahuje možnosti ľudského poznania a chápania. Je to svet božských síl, tajuplnosti vesmíru, svet mágie a mýtov.*

Nad štíhlou šijou, nad plnými ňadrami
vlní sa tmavá modrá vlasov.
Paže má nad zlato
a dlane ako kalichy lotosu.

Aj ty si, krásavec, nájdeš už čoskoro šedivé vlasy,
nájdeš si na tele vrásky, nahmatáš zhúžvanú pleť:
preto si pestuj ducha, nech pretrvá klamlivú krásu,
lebo len on ťa bude sprevádzať až po smutný hrob.

Publius Ovidius Naso (43 pr.n.l.-18 n.l.): Telo a duch. Zo zbierky Umenie milovať. 1 pr.n.l.-1.n.l.

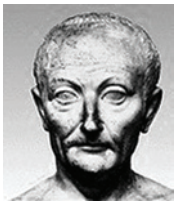

---

s košom, pekným košíčkom,
s rýľom, pekným rýličkom,
byliny zbiera panna
čiaže asi je?
prezradí mi?
v nedozernom
slávnom kraji Jamato
jediným pánom
som práve ja,
velebným vládcom
ráčim byť ja
nuž mne by azda mohla
svoje meno prezradiť

cisár Júrjaku: zo zbierky Man´jóšú, pol. 5. st.

Ich odev bol celý pretkaný zlatom. Ich hlavy zdobila obrúčka podobná jantáru a ich topánky vyzerali ako z čistého krištáľu.... Mohla som pozorovať aj iných blahoslavených. Boli odení v rúchu krajšom ako ranné zore a jasnejšom ako slnečná žiara, navyše ozdobení najjemnejšími šperkmi... Títo blahoslavení mali na hlavách koruny ozdobené najušľachtilejším hyacintom a na nohách topánky skrášlené najjemnejšími drahokamami.

Hildegarda z Bingenu (1098-1179): Liber vitae meritorum, 1163

V jej slovách znelo čosi viac než ľudský zvuk,
jej krôčky sa mi zdali trepotaním krídel,
ba najskôr na anjelský let sa ponášali.

Nebeský zjav a živé Slnko som v nej videl –
a nech by som sa klamal, nedbám: veď aj luk
už dávno nedrnčí, a rana ešte páli.

Francesco Petrarca (1304-1374): Sonet LXI. Zo zbierky Sonety pre Lauru, cca 1330

Krása její milá ne tak tě pohnula,
ani přívětivost k tomu přinutila,
abys ji za částku přijal svého těla –
ta marnost sa tobě nikdy nelíbila.

Než ctnosti nebeské, jimiž obdařená,
víra, láska, tichost, poslušnost příjemná,
pokora, též věrnost, zjevně dosvědčená –
ty táhli srdce tvé co řetěz milostná.

Matej Bel (1684-1749): K sobášu D. Herrmanna a M. A. Leidenfrostovej, 1726

Kde si dievča, kde si dievča, tú krásu nabralo, nabralo?
Kde si líčka jak ružička dostalo, dostalo?
Čierne očí, obočí,
páčia sa mi tvoje reči,
všecka si utešená,
má milá, premilená.

Ján Kollár (1793-1852): zo zbierky Národnie spievanky, 1834

Chcel by ti rozprávať, ó nežná čarodejka,
O tom, čo pôvabov vyraší zo stebielka,
A v krivke zachytiť tú oblosť tvojich krás,
Keď z ženy-dieťaťa na ženu dozrievaš.

Keď sukňou zvonovou skolembáš v sladkom víre,
Si ako krásna loď s maršrutou[15] v more šíre,
A plátno šiat je vzduté vetrilo[16],
V rytme vĺn nesie ťa ľahko a unylo.

Charles Baudelaire (1821-1867): Krásna loď. Zo zbierky Kvety zla, 1857

Až ťa budem milovať
Musíš sa maľovať
Modriť a bieliť[17]
Budeš sa mi páčiť.

Vitězslav Nezval (1900-1958): Milencov vkus. Zo zbierky Spiatočný lístok, 1933

Kto povie, prečo
si bojovníci maľovali štíty.

Kto povie kráse,
jak hlboko je v nás?

– Tak hlboko,
tak hlboko, že smrť
plašíme tebou ako kohútom.

Milan Rúfus (1928-2009): Krása. Zo zbierky Zvony, 1968

---

[15] *Maršruta = príkaz.*
[16] *Vetrilo = plachta.*
[17] *Modriť = zjasňovať bielizeň modridlom, bieliť = odfarbovať bielizeň.*

Doboha dočerta
ty za to nemôžeš
si krásna
bohovsky čertovsky
Si krásna ako more ako Zem
pred dobou keď sa človek začal rozmnožovať
A jednako si žena
Si krásna ako vietor čo sa vidieť nedá
si krásna ako večer ako ranná zora bledá
Si krásna a nie si sama
Si krásna v strede krásavíc no v rade
krásavíc nie si hviezda
Si jedna z oných krásnych žien
si moja
a jednako mi nepatríš
Ale si pustý ostrov jediný
kde mohol by som s tebou žiť.

Jacques Prévert (1900-1977): Krásavica. Zo zbierky Slnko noci, 1980

Prečo asi bolo v minulosti tak málo žien -spisovateliek? Prečítajme si napr. úvahu Vlastná izba od Virginie Woolfovej.

Vo výtvarných umeniach a v literatúre sme pravdepodobne mali ľahšiu úlohu, ako ju budeme mať v hudbe. Akoby sme sa doteraz len pozerali na ľudí okolo seba a vnímali, ako umelci opisujú či vyjadrujú ich krásu. V hudbe nič také nenájdeme. Hudba je **abstraktné** umenie – vyjadrovacie prvky sú málo konkrétne, nie sú tak pevne naviazané na fakty reálneho sveta ako vyjadrovacie prostriedky výtvarného a literárneho umenia.

abstraktné umenie

Často sa vyskytuje názor, že hudba zdokonaľuje a kultivuje zvuky v prírode. V takom prípade by sme museli v hudbe nájsť priame odkazy na čvirikanie vtákov, šumenie vody, hukot vetra a pod. Určite sme počuli aj také skladby – spomenieme si na nejaké?

Cvrček

Započúvajme sa však do hudby, ktorá nám väčšinu dňa znie z rádií, z mp3-ok, z CD prehrávačov, z počítačov – kde a kedy môžeme tieto zvuky označiť za zdokonalené zvuky prírody?

Vypočujme si aj zvuky cvrčka z priloženého DVD – nie je to hudba, ale krásny zvuk prírody. Hudba je **ľudským** dielom, zámernou činnosťou človeka, tak ako iné umenia. Ak ju však odlišujeme od zvukov prírody, znamená to, že hudba s prírodnými zvukmi nesúvisí priamo. Znamená to, že hudobníci nehľadajú v prírode krásu, ktorú by chceli svojim poslucháčom sprostredkovať? Znamená to, že nikdy nehľadajú **inšpiráciu** v prírode?

inšpirácia

Započúvajme sa aj do hudobných diel, ktoré boli inšpirované prírodou. Na priloženom DVD nájdeme úryvky z týchto skladieb:

- Antonio Vivaldi: Štyri ročné obdobia (1725).
- Joseph Haydn (1732-1809): Ročné obdobia (1801).
- Ludwig van Beethoven (1770-1827): 6. symfónia, Pastorálna (1808), časti: Scéna na vidieku, Horský prameň, Vinobranie, Búrka, Po búrke.

Joseph Haydn

Ludwig van Beethoven

Bedřich Smetana

Richard Strauss

Tibor Frešo

- Bedřich Smetana (1824-1884): Moja vlasť (1874?) - Vyšehrad, Vltava, Šárka, Z českých luhov a hájov, Tábor, Blaník.
- Richard Strauss (1864-1949): Alpská symfónia (1915).
- Tibor Frešo (1918-1987): Narodil sa chrobáčik (1979).

Čo budeme na ukážkach pozorovať? Hľadajme v nich **zvuky prírody** spracované rôznymi kompozičnými technikami a hrané na rôznych nástrojoch. Skúsme doplniť nasledujúce charakteristiky a hľadajme, ako sa prejavujú v jednotlivých skladbách:

- Vivaldiho ročné obdobia: počujeme v nich búrku alebo šumenie vetra? Ktorými zvukmi sú vyjadrené?
- Haydnove Ročné obdobia: môžeme si položiť tú istú otázku?
- Beethovenova symfónia: počujeme zvuk vody v horskom prameni?
- Smetanova Moja vlasť: môžeme si pri nej položiť tú istú otázku?
- Frešov chrobáčik: ako by sme pomenovali zvuky, ktoré v nej počujeme?
- Ako sú tieto diela vystavané - akú majú štruktúru? V ktorých častiach nachádzame odkazy na zvuky prírody? Čo tie ostatné časti, v ktorých zvuky prírody v žiadnom prípade nenájdeme – aké pocity v nás vyvolávajú?
- Môže byť hudba, ktorá predstavuje rozbúrenú rieku, rovnako krásna ako hudba vyjadrujúca hrôzy vojny? Ak áno, hľadajme argumenty pre naše tvrdenie. Ak nemôžu – v čom potom spočíva ich krása?
- Je možné o nich hovoriť, že chcú preniesť na poslucháča skladateľove pocity z prírody? Alebo chcú vyvolať také pocity? Či chcú len priniesť krásne zvuky z prírody? (Takú hudbu by sme nazvali **programovou hudbou**.) Alebo majú v nás vyvolať pocit pokory pred prírodou?

Skúsme jednotlivé skladby – podľa doby ich vzniku – priradiť k sochám a literárnym dielam v tejto kapitole. Nájdeme v skladbách vlastnosti, ktoré sú príbuzné s vlastnosťami iných umeleckých druhov v ich dobe, teda isté spoločné **dobové kvality**?

Skúsme porovnávať jednotlivé umelecké druhy v kontexte svojej doby a hľadajme ich spoločné vyjadrovacie prostriedky. Napríklad: impresionizmus – Claude Monet, Auguste Rodin, Claude Debussy, Marcel Proust. V akých druhoch umenia tvorili títo umelci?

Pravdepodobne sme si všimli jednu zaujímavú vec: pri hudbe ťažšie hľadáme **priame odkazy** na fakty reálneho sveta okolo nás. V sochách i v básňach sa priamo **opisujú** tvary, farby, pohyby človeka alebo vecí okolo nás. V hudbe skôr cítime **vyjadrenie povahy a vlastností** týchto ľudí, týchto vecí, týchto faktov jestvujúcich okolo nás.

Hudba nás upozorňuje na dôležitú vlastnosť umenia - cieľom umenia nie je **zobraziť** svet, ale **vyjadriť** jeho povahu, vyjadriť náš pohľad naň, **vyvolať** v divákovi, čitateľovi, poslucháčovi istý pocit alebo predstavu. Ak hľadíme na sochy alebo čítame básne, neuvedomujeme si to do takej miery, ako keď počúvame hudbu, v ktorej nenájdeme priame opisy sveta.

programová hudba

dobové kvality

priamy odkaz

opis

vyjadrenie vlastností

zobraziť

vyjadriť

vyvolať

Umenie ako hľadanie krásy: sochy alebo básne akoby naznačovali, že umelci chcú nájsť krásu vo svete a sprostredkovať ju divákom. Hudobné skladby však ukázali, že umelci chcú skôr vyjadriť krásu sveta a vyvolať v divákovi, poslucháčovi určité pocity a predstavy. Možno by bolo lepšie hovoriť:

Umenie nehľadá krásu, ale umenie vyjadruje krásu.

Výrazne sa nám to ukáže, ak sa pozrieme na niekoľko hrdinov z filmového plátna. Pozorne si prezrime nasledujúce postavy a skúsme odpovedať na otázky: Ukazujú, aké krásne je ľudské telo, alebo chcú upozorniť na vnútornú krásu človeka? Ukazujú krásu človeka v jeho ľudských rozmeroch, alebo hľadajú transcendentné súvislosti jeho života? Ponúkajú niečo príjemné na pohľad, alebo chcú budovať v našich mysliach poznanie? Predstavujú nám ideály, niečo vznešené a nasledovaniahodné?

Aj pri porovnaní s predchádzajúcimi dielami (sochami, básňami, skladbami) sa nám vonkajšia, viditeľná krása posúva do úzadia. Stále si ju všímame a oceňujeme, ale dôležitejším sa stáva niečo iné – hrdinstvo, dobro, hodnoty presahujúce človeka, poznanie, vznešeno. Vonkajšia **krása formy** nám to síce sprostredkuje, ale už nie je podstatná.

krása formy

Oldřich Nový vo filme Kristián, režisér M. Frič, 1939

Audrey Hepburn vo filme Raňajky u Tiffanyho, režisér B. Edwards, 1962

Charlie Chaplin vo filme Tulák, režisér Ch. Chaplin,1916

Paľo Bielik vo filme Jánošík, rež. M. Frič, 1935

Carrie-Anne Moss vo filme Matrix, rež. bratia Wachowski, 1999

Lucy Lawless v seriáli Xena, bojovná princezná, 1995-2001

Teenage mutant ninja turtles.
1990

Kenny McCormick
zo seriálu South Park,
od 1997

K podobnému záveru možno prídeme, aj keď si z priloženého DVD vypočujeme tri skladby z filmu o Jamesovi Bondovi: základnú melódiu, ktorá vznikla v r. 1962 už pre prvý film o ňom, Dr. No; pieseň z filmu Zlaté oko (Golden Eye) z roku 1995; a pieseň z filmu Dnes neumieraj (Die another day) z r. 2002 (druhú spieva Tina Turner, tretiu Madonna). Všetky tri hovoria o tom istom hrdinovi – a predsa každá inak. Nehľadajú krásu vo formálnych znakoch Jamesa Bonda (uhladené správanie, galantnosť a pod.), ale upozorňujú na jeho charakterové vlastnosti, na jeho osudy, na jeho vzťahy k druhým ľuďom a pod.

Ak chceme nájsť **postupy**, akými sochári, básnici, spisovatelia a hudobníci vyjadrovali svoje predstavy o kráse, môžeme to urobiť pomocou systematického rozmýšľania o umeleckých dielach. Vhodné sú tieto kroky:

forma

kompozícia

1. Začneme hľadaním **konkrétnych foriem a kompozícií** umeleckých diel. Všímame si, ako sú spracované, aké časti majú, aká je ich štruktúra, v akých vzťahoch sú jednotlivé časti a pod. (Spomeňme si na Svet umeleckých a estetických foriem z prvého ročníka či na Štruktúru umeleckých diel a Spôsoby porozumenia významu z druhého ročníka.)

doba

2. Pokračujeme hľadaním **súvislostí diela a jeho doby**, uvažujeme o tom, ako žili ľudia v tej dobe. (Spomeňme si na Životný štýl z prvého ročníka.)

situácia

vnímanie

názory

3. Potom sa presunieme k úvahám o spoločenskej, kultúrnej, politickej, ekonomickej **situácii** v danej dobe. Hľadáme, **ako ľudia vnímali** svoju dobu, čo si mysleli o sebe a o iných ľuďoch či o iných krajinách.
4. To všetko nás postupne privedie k súhrnnému a **zovšeobecnenému názoru** na to, ako umenie vníma a hľadá krásu vo svete či v človeku.

Začali sme individuálnymi a jednotlivými faktami, jednotlivými umeleckými dielami, postupne sme spoznávali ich okolie a situácie, v ktorých sa rodili, zisťovali sme vzťahy, ktoré ovplyvňovali vznik umeleckých diel – aby sme na záver mohli zovšeobecniť naše poznatky a povedať: Umelci v určitej dobe hľadali krásu takýmto spôsobom.

škaredé

Takým istým spôsobom si umelci všímali aj to, čo rôzne doby označovali za **škaredé**. Niekoľko príkladov:

Pozrime si fotografiu Bettiny Rheims (*1952); nájdime v knižnici Maldororove spevy (z r. 1869) od Isidora Comta de Lautréamonta (1846-1870); nájdime si aj báseň Mrcina od Charlesa Baudelaira (1821-1867) zo zbierky Kvety zla (z r. 1855); či časť piesne Hlboko v lesoch od Nicka Cavea (*1957):

Bettina Rheims

Nick Cave

Červy sa desivo vlnia
keď do kože jej hovoria M-R-I
keď do brucha hovoria MŘTVA,
a do ramien SMRŤ.
Áno, poslednú noc ma bozkávala, ale to bolo skôr,
ako k nej prišla SMRŤ.

Bettina Rheims:
Skoro ako žena, 2008

Maska z atellanskej frašky, 1. st. pr.n.l.

Pozrime si na DVD časť videoklipu Holgera Hillera a Karla Bonnieho, ktorý v r. 1988 nazvali Ohi ho bang bang – všímajme si, ako pracujú s tými zvukmi a obrazmi, ktoré sa bežne považujú za škaredé.

Ani architektúra a divadlo sa nevyhli hrozným a škaredým podobám sveta – napr. postava z atellanskej antickej rímskej frašky[18] (pomenovanej podľa antického rímskeho mesta Atellan) alebo postava na katedrále v Autune.

Gislebertus: Váženie duše počas Posledného súdu, katedrála v Autune, Francúzsko, cca 1130

Umenie vo všetkých dobách hľadalo aj opak krásy, jej **protiklad** alebo také tvary a situácie, v ktorých sa vôbec nedá hovoriť o prítomnosti nejakých estetických hodnôt. Pohľadajme v tejto učebnici ďalšie diela, ktoré by sme mohli označiť za škaredé. Líšia sa naše hodnotenia? Prečo?

[18] *Z latinského farsum = žart. Fraška je divadelný alebo literárny žáner, ktorý sa z niečoho vysmieva a zveličuje svoj výsmech.*

VÝKLAD
Krása

zmysly
emócie
fantázia
myslenie

harmónia
zobrazenie
idealizácia

zážitok
morálka
viera
vznešené
vyvrcholenie
vnem
irónia

Krása
Dobro
Pravda

jas
budúcnosť
hra
provokácia
relatívnosť krásy

Každá doba považovala a považuje niečo iné za krásne. Vždy sa však hľadá, čo je v pozadí toho intenzívneho pocitu nazývaného zážitok krásy. Začína sa na zmyslovej úrovni podráždením jedného z našich **zmyslov**, ale veľmi rýchlo sa presúva do našej **fantázie** a emocionality. Krása nie je len príjemným pocitom, je hlbšia, pretože preniká aj do našich svetonázorových predstáv a často do najhlbších úrovní našej **emocionality**. Hoci sa často spája s formálnou dokonalosťou, nezostáva pri nej, ale vždy prináša aj pocity, predstavy a provokuje **myslenie**.

Za krásu sa považovala **harmónia** a dokonalá súhra častí javu (napr. v antike). Inokedy ľudia považovali za krásne tie obrazy a diela, ktoré verne **zobrazovali** prírodu a svet okolo nich, alebo tie, ktoré **idealizovali** prírodu (napr. v renesancii). V inom čase zasa považovali za krásne tie diela, ktoré ponúkali **silné** emocionálne **zážitky** (napr. v romantizme) a vyjadrovali hlboké morálne či iné ľudské **zásady** (napr. v realizme). Za krásne boli považované aj obrazy boha len preto, lebo verne vyjadrovali určitú **vieru** (napr. v hinduistickom umení). Krásne mohli byť aj tie diela, do ktorých umelec spredmetnil svoje silné pocity či **vznešené** idey (napr. v romantizme). Aj **koncentrované** vyjadrenie životných situácií v diele (napr. v čínskom umení) alebo dokonalosť diela, ktorá ukazuje **vyvrcholenie** ľudských síl, sa považujú za krásu (napr. v klasicizme); či aj snaha o verné zachytenie toho, čo **umelec vníma** (napr. v impresionizme). Niekedy považujeme za krásne to, čo sa vysmieva a **ironizuje** (napr. v postmoderne). Alebo sa za **Krásu** považuje len to, čo v sebe nesie veľké **Dobro** a veľkú **Pravdu** (napr. v antike), či to, čo so sebou prináša **jas** a duchovné svetlo (napr. v gotike). Alebo to, čo vyjadruje **budúcnosť**, v ktorú človek verí (ako v socialistickom realizme). I keď sa len **hráme**, to tiež pre nás niekedy znamená krásu.

V minulosti ľudia krásu spájali s pozitívnymi zážitkami. Od skúsenosti s umením 20. st. už vieme, že aj krása môže prinášať nepríjemné pocity a zážitky – keď nás **provokuje**, znepokojuje, keď je dielo karikatúrou života, či keď nás upozorňuje na negatívne stránky života.

Krása je veľmi **relatívna**, v rôznych dobách, v rôznych spoločenských vrstvách i na rôznych miestach ľudia vyznávajú a obdivujú úplne inú krásu – niekedy až protikladnú. Aj ľudia menia svoje predstavy o kráse.

Ideál krásy

Stanoviť ideál krásy sa dnes už neodvážime. Veľmi silno závisí od individuálneho vkusu, od našich postojov a skúseností. Vkus sa mení od regiónu k regiónu a od doby k dobe. V minulosti však ľudia často hľadali, čo môže byť vrcholom krásy. Vytvárali rôzne kritériá a pravidlá, na základe ktorých

„sa mali“ tvoriť umelecké diela – estetické **kánony**. Napr. anglický maliar William Hogarth (1697-1764) zdôvodňoval, že umelecké dielo bude vtedy krásne, keď sa v jeho kompozícii objaví „krásna línia“ (podľa jeho knižky je to na obrázku línia č. 4, ktorá má tvar čiary obtočenej okolo kužeľa).

kánon

William Hogarth

Francúzsky spisovateľ Nicolas Boileau (1636-1711) zasa požadoval, aby sa spisovatelia zdržali extrémov v použití jazyka a aby písali o vznešených témach vznešene a nevyužívali obyčajný hovorový jazyk:

Nicolas Boileau

Tak milá v nápeve, no skromná vo svojom štýle,
pôvabná idyla žiari len v tichej sile:
prostá a naivná nemá nič pompézne,
nestrpí, keď jej verš prázdnotou pyšne znie.
Jej jemnosť musí vždy lahodiť nášmu uchu,
nesmie ho ohromiť výrazom plným ruchu.
Však často veršovník, ktorému úzko je,
nedbajúc vpustí tam flautu a hoboje,
šialene pompézny v zápale tuho vzbĺka,
uprostred eklogy zahučí jeho trúbka.
Aby ju nepočul, do trávy beží Pan
a nymfy v údese noria sa k hblinám.
U neho naopak sú hrubé slová vinné,
že vravia pastieri, ja vravia na dedine.
Jeho verš, hrubý a banálny, bez krásy,
bozkáva stále zem, smutne sa odplazí.

Kánony často podnecovali umelcov, aby opakovali určité vzorce a nápady. V konečnom dôsledku išli proti kráse, lebo umŕtvovali živú tvorbu.

Niekedy sa estetické kánony presadzujú aj silou, najmä v autoritatívnych režimoch. Výsledkom bývajú diela, ktoré neponúkajú zážitok, ale len priamo **propagujú** nejakú ideológiu. Ich zmyslom potom nie je odhaľovanie krásy. Ide im o to, aby presvedčili diváka, že určitá ideológia je správna.

propaganda

Ak sa snažia o sprítomnenie krásy, tak len preto, aby cez vizuálnu alebo zvukovú harmóniu, rytmus či príjemnú melódiu a výrazné farby prilákali diváka k svojmu pohľadu na svet, aby ho podriadili autoritatívnej moci. **Agitujú** v prospech tejto moci. Porovnajme tieto obrázky:

agitácia

Čo znamená skratka NSDAP?

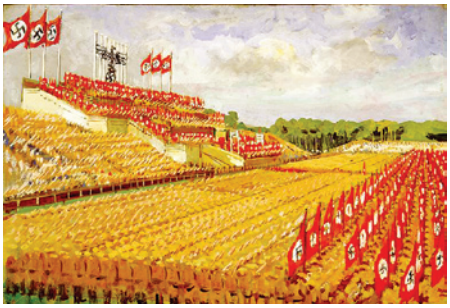

Ernst Vollbehr (1876-1960): Zjazd NSDAP v Norimberku,1933

Fotografia masovej nacistickej akcie

Pierre Mania

Pierre Mania: Nemocničný barak v Buchenwalde, 1943

Na všetkých troch obrázkoch je množstvo ľudí, ale pritom vyvolávajú odlišné pocity a kladú rôzne otázky. Aké? Prečo? Môžeme v týchto prípadoch hovoriť o umení ako vyjadrovaní krásy?

Oblasti krásy

Všetky znaky a vlastnosti krásy, ako aj jej pôsobenie na človeka, je možné vzťahovať na štyri veľké oblasti:

umelecká krása

Umelecká krása. Je to krása, ktorú vyjadrujú, zobrazujú alebo chcú v našich emóciách vyprovokovať umelecké diela. Kedysi sa umenie považovalo za jedinú alebo hlavnú oblasť, kde sa vyskytuje krása. Dnes sa pripúšťa existencia umeleckých diel, ktoré nie sú krásne, ani krásu neprinášajú, dokonca existencia škaredých umeleckých diel.

krása ľudských diel

Krása ľudských diel. Sú to také ľudské diela, ktoré vyhovujú našim predstavám o dokonalej alebo harmonickej forme, o účelnom tvare pre ich využitie. Súčasne v nich vnímame tvorivú snahu ich tvorcu.

krása človeka

Krása človeka. Je to súhrn esteticky kladných vlastností človeka. Odlišuje sa pritom formálna krása postavy, tváre a celkového vzhľadu od vnútornej krásy. Vnútornú krásu vytvára bohatý vnútorný život alebo pevné morálne zásady a pod.

krása prírody

Krása prírody. Je to súhrn tých vlastností prírody, ktoré v nás vyvolávajú pozitívne estetické zážitky. Ak práve nejde o prírodné útvary zámerne formované človekom (ako napr. tzv. francúzske záhrady), tak príroda nemá vlastnosti krásy bez účasti človeka. Človek len do nej premieta svoje predstavy a nachádza v prírode odraz svojich predstáv.

Krása ľudských diel. Pohľad cez luster do kupoly v chráme pevnosti Suomenlina pri Helsinkách (rekonštrukcia z 20. st.)

V mrazivých zimných dňoch vyhrievali tento kostol tak, že do neho na pár hodín napochodovalo niekoľko stovák vojakov.

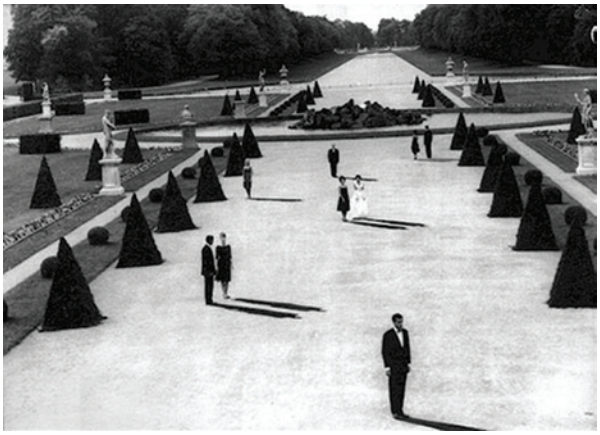

Krása prírody. Pohľad do tzv. francúzskej záhrady vo filme Vlani v Marienbade. (Režisér Alain Resnais, Francúzsko, 1961)

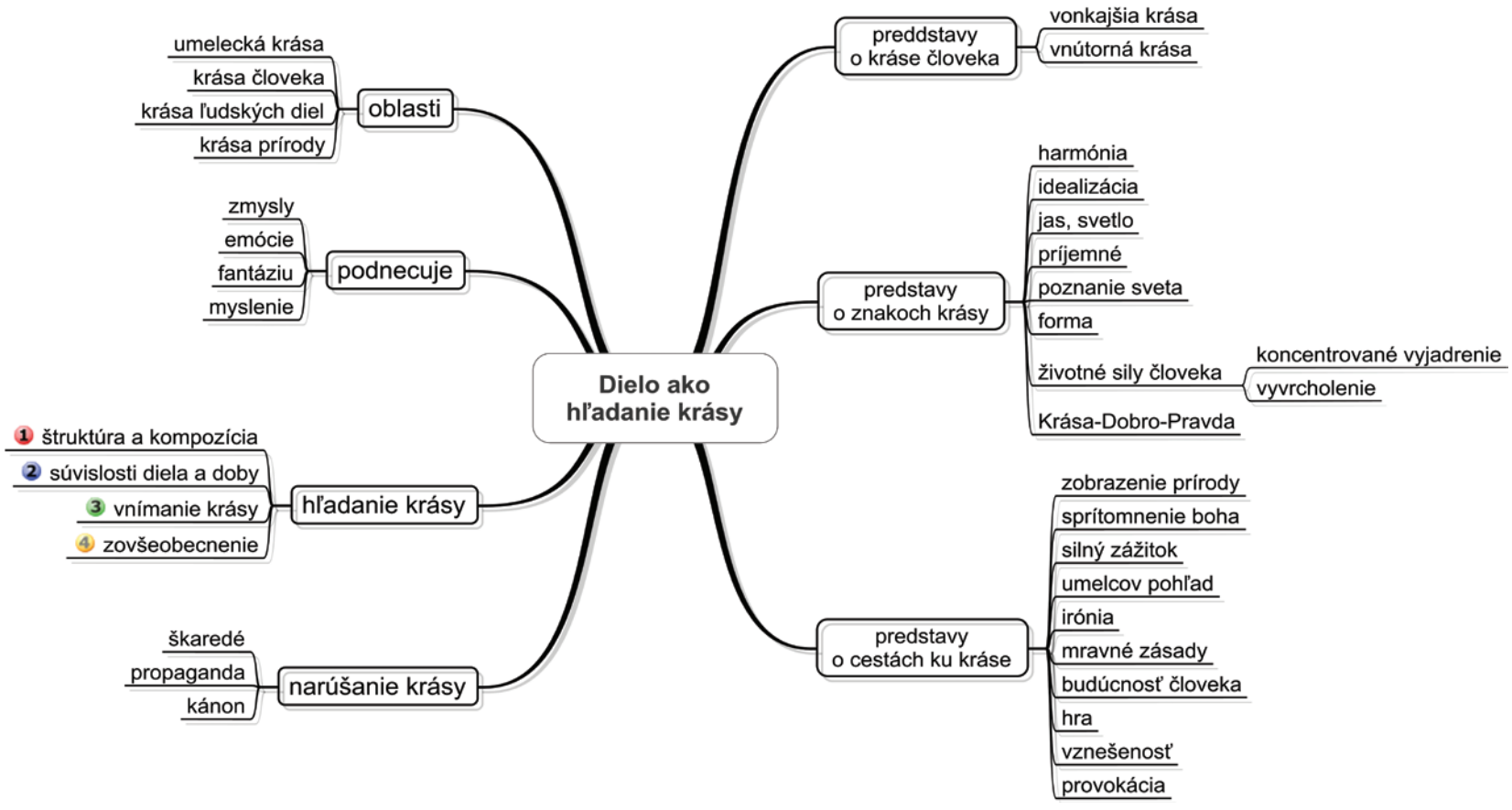
Dielo ako hľadanie krásy
oblasti
umelecká krása
krása človeka
krása ľudských diel
krása prírody
podnecuje
zmysly
emócie
fantáziu
myslenie
hľadanie krásy
1 štruktúra a kompozícia
2 súvislosti diela a doby
3 vnímanie krásy
4 zovšeobecnenie
narušanie krásy
škaredé
propaganda
kánon
preddstavy o kráse človeka
vonkajšia krása
vnútorná krása
predstavy o znakoch krásy
harmónia
idealizácia
jas, svetlo
príjemné
poznanie sveta
forma
životné sily človeka
koncentrované vyjadrenie
vyvrcholenie
Krása-Dobro-Pravda
predstavy o cestách ku kráse
zobrazenie prírody
sprítomnenie boha
silný zážitok
umelcov pohľad
irónia
mravné zásady
budúcnosť človeka
hra
vznešenosť
provokácia

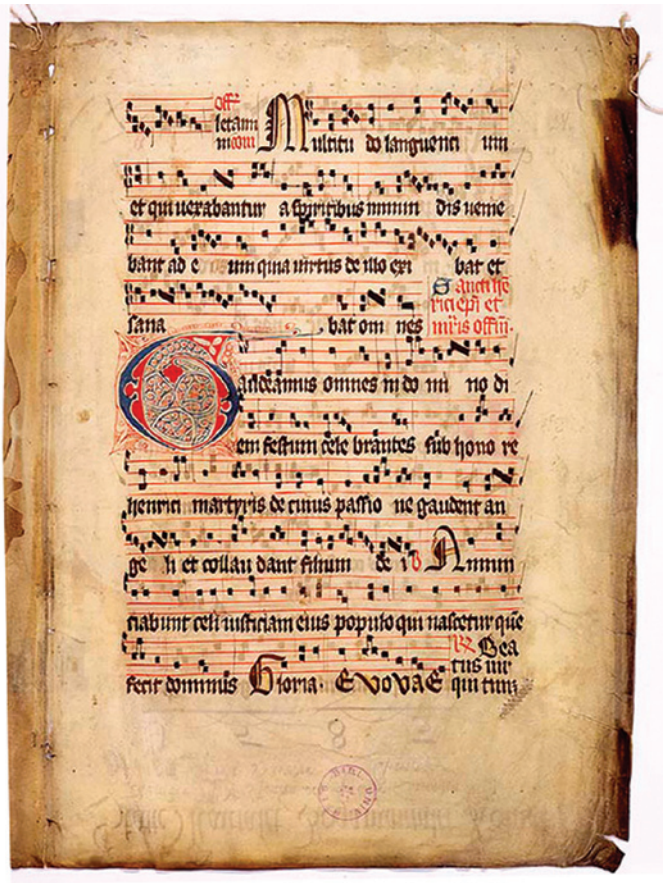

Gregoriánsky chorál – Graduale Aboense, 14. – 15. st.

Leonard Bernstein (1918-1990)

DIELO AKO SYMBOL

Cieľ: pozrieme sa, aké šifry sa ukrývajú v umeleckých dielach.

nepriame vyjadrenie

Umelecké diela často nehovoria veci **priamo**. To neznamená, že by nám klamali. Skôr nám chcú povedať viac ako len to, čo bezprostredne vidíme, čítame a počujeme. Hovoria veci **nepriamo**.

Skúsme opísať, čo bezprostredne vidíme na týchto obrázkoch, čítame v týchto textoch alebo počujeme v skladbách, ktoré nájdeme na priloženom DVD. Čo zobrazujú? Čo vidíme, čo čítame, čo počujeme?

Prečo levy na tomto pilieri stoja chrbtom k sebe? Prečo je pod nimi koleso od voza? Prečo stoja na zvlnenom kvete? Čo znamenajú býk a kôň okolo kolesa (na ďalšom obrázku vidíme detail koňa a zreteľné je aj opakovanie kolies).

Ak považujeme túto kombináciu za nezmyselnú, ľahko sa od sochy odvrátime. Čo teda musíme urobiť? Hľadať o nej informácie.

Zalistujme si v encyklopédiách, otvorme Encyclopaediu Belianu alebo Wikipédiu, alebo Encyclopediu Britannicu či Encyclopedie Larousse, nájdime ďalšie odkazy na internete – hľadajme tieto heslá: Ašóka, Ašókove piliere, Sárnáth, India, indický štátny znak, indická zástava, budhizmus, čakra, dharmačakra. Niektoré nám pomôžu viac, iné menej, ale získame z nich informácie o tomto stĺpe s levmi. Pochopíme prečo, kedy a načo vznikol a akú úlohu má dnes.

záhady

Podobné **záhady** ponúka aj literatúra:

Ó vy, ktorí umožňujete dokonalým dušiam vstúpiť do Usírovho domu,
nechajte s nimi vstúpiť aj moju dušu,
aby počula, (rovnako) ako vy počujete,

aby videla, (rovnako) ako vy vidíte,
aby vstávala, (rovnako) ako vy vstávate,
a aby si sadala, (rovnako) ako si vy sadáte v Dome Usíra!
Ó vy, ktorí poskytujete chlieb a pivo dokonalým dušiam v Usírovom dome,
dávajte chlieb a pivo aj mojej duši ako sebe!

Ó vy, ktorí otvárate cesty a chodníčky
dokonalým dušiam v Usírovom dome,
otvorte práve tak cesty aj chodníčky mojej duši,
aby mohla v pokoji vchádzať do Usírovho domu
a v mieri z neho aj vychádzať!
Niet nikoho, kto by ju chránil či bránil:
sama, chválená, vchádza i vychádza,
a jej hlas je hodnoverný.
To, čo nariadil Usír,
sa v jeho dome aj uskutoční.
Prišiel som k vám, aby som sa stal dokonalým ako vy.
Nenašlo sa na mne nič zlého,
takže na váhach niet žiadnej mojej viny.

Usír

Kto je Usír? Kde má svoj dom a aký je to dom, že je také dôležité do neho v pokoji a mieri vchádzať aj vychádzať? Akú má Usír moc? Kto má „duši" pomôcť, prečo a v čom? Prečo sa niekto chce stať dokonalým? Prečo prosí za svoju dušu a o akých váhach sa tu hovorí?

Kým nenájdeme odpovede na tieto otázky, asi ťažko **porozumieme** textu. Obráťme sa opäť na rôzne encyklopédie a internet. Teraz nám pomôžu heslá ako Usíre (alebo v gréckej verzii jeho mena Oziris), Kniha mŕtvych, staroveký Egypt, Sieň obidvoch právd, ríša mŕtvych, Thovt, Re[19]. Možno nám niečo napovie aj obrázok, ktorý sprevádzal tento text v starovekých rukopisoch.

porozumenie

Po získaní týchto i ďalších informácií[20] určite vieme, kto a prečo prosí o zhovievavosť pre svoju dušu. Zistíme aj, čo znamenali váhy, na ktorých Thovt vážil, či mŕtvy človek bol za svojho života spravodlivý.

---

[19] *O bohoch starovekého Egypta sa veľa dozvieme napr. z publikácie Vojtecha Zamarovského Bohovia a králi starého Egypta.*

[20] *Z latinského in+forma = do+forma = dať niečomu tvar.*

Igor Stravinskij

Skúsme podobne hľadať v hudbe. Pozrime sa na priložené DVD a vypočujme si úvodnú časť skladby Igora Stravinského (1882-1971) Svätenie jari, ktorej komponovanie dokončil v r. 1917. Časť sa volá Vzývanie zeme. Spočiatku budeme prekvapení, pretože úvod skladby sa veľmi nezhoduje s našimi poslucháčskymi návykmi. Započúvajme sa však pozorne a sledujme pocity, ktoré v nás skladba vyvoláva.

Určite sa budeme pýtať: Čo je to svätenie jari? Má to niečo spoločné s Veľkou nocou? Alebo s utopením Moreny? Prečo sú v skladbe tragické aj veselé motívy? Prečo pôsobí hrôzostrašne, ale pritom aj optimisticky?

Pozrime sa však opäť do encyklopédií i do príručiek dejín hudby.

Sergej Ďagilev

Dozvieme sa, že I. Stravinskij skomponoval skladbu pre parížsky Ruský balet, ktorý viedol Sergej Ďagilev (1872-1929), aj to, že scénu pre balet navrhol ďalší ruský umelec, maliar Nikolaj Rerich (1874-1947). Zistíme, že Ruský balet bol známou scénou v Paríži na začiatku 20. st. Pravdepodobne nájdeme aj informáciu, že premiéra Svätenia jari bola veľkým škandálom.

Inšpiráciou pre skladateľa bol fantazijný obraz starcov, ktorí obetujú mladé dievča bohu jari[21]. Nájdime v príručkách alebo na internete celý dej baletu. Pohľadajme obrázky a informácie o starých slovanských zvykoch, **mýtoch**, **rituáloch** a nájdime, či sa v nich vyskytujú motívy obetovania, motívy starých mudrcov, motívy jari a svätenia jari. S akými obrazmi **nadprirodzených bytostí** sa stretávame? S akými rituálmi[22]?

rituál

mýtus

nadprirodzené bytosti

Pohľadajme niekoho, kto má celú skladbu a vypočujme si ju. Hľadajme v pocitoch, ktoré vyvoláva, jednotlivé motívy. V závere skladby nájdeme aj scénu obetovania. Volá sa Obetný tanec – vypočujme si ju pozorne a opíšme svoje pocity z nej.

Nikolaj Rerich

Nikolaj Rerich: Návrh scény pre Svätenie jari. 1913

---

[21] *„Raz som vo sne neočakávane zazrel obraz veľkého pohanského náboženského kultu – starí mudrci sedia v polkruhu a pozorujú tanec smrti mladej dievčiny, ktorú obetovali bohu jari, aby získali jeho náklonnosť.“ (http://sk.wikipedia.org/wiki/Svätenie_jari).*

[22] *„Z latinského ritualis = obradný. Rituál je zaužívaný obrad, ktorý sa vykonáva pri rôznych slávnostiach.*

Aké rituály sa vykonávajú v rôznych kultúrach v čase príchodu jari? Zistime, v akej kultúre sa ešte dnes vykonávajú nasledovné rituály a k akým **náboženským** predstavám, alebo k akým historickým udalostiam sa viažu. Opíšme tieto rituály.

náboženské predstavy

Niektoré z nich by sme mohli zahrať priamo v triede. Pouvažujme, ktoré sú prijateľné pre **zvyklosti** a **normy** strednej Európy. Niektoré z nich by sme asi považovali za neprijateľné. Prečo? Nájdime na internete argumenty, prečo by sme súhlasili alebo nesúhlasili s niektorými z týchto rituálov:

zvyklosti

normy

Slovanské *topenie Moreny*.
Hinduistický *holí*.
Japonský *setsubun*.
Kresťanská *Veľká noc*. (Prečo chlapci v tento sviatok šibú a polievajú dievčatá?)
Germánske oslavy bohyne *Ostary*.
Židovský *pesach*.
Iránsky *No Ruz*.
Antické oslavy bohyne *Kybele*.
Mayské oslavy *Návratu slnečného hada*.
Keltský festival *Imbolk*.
Možno nájdeme aj ďalšie.

REFLEXIA

Ako sme sa **cítili**, keď sme sa zúčastňovali rituálu pochádzajúceho z inej krajiny? Čo nám bolo nepríjemné a čo príjemné?

Vo všetkých rituáloch a dielach nájdeme mnoho **symbolov**[23]. Symbol je konkrétny obraz, ktorý však zastupuje všeobecnú myšlienku alebo pocit. Symbolom je napr. budhistické koleso čakra alebo váhy v ruke egyptského boha Thovta.

symbol

Symbolom je napr. obraz Charlie Chaplina (1889-1977), ktorý sa vo filme Zlaté opojenie (1925) pokúša pochutnať si na uvarených topánkach. Symbolom je aj znak Óm používaný v hinduizme, budhizme i džinizme. Aké všeobecné myšlienky alebo pocity majú vyjadrovať tieto dva symboly?

[23] *Na stránke http://www.ancient-symbols.com/ nájdeme množstvo symbolov z celého sveta aj s vysvetlením ich významov.*

kultúra

obraz

opis

Umelci používajú a vytvárajú symboly v rámci určitej **kultúry**. Ľudia poznajú symboly svojej kultúry, chápu vzťahy medzi symbolmi, preto zväčša dokážu pochopiť aj posolstvo umelcov. Umelec sa ani nemôže vyjadrovať inak ako pomocou symbolov – ak by umelec všetky svoje predstavy len vecne opísal, umenie by prestalo existovať. Neboli by v ňom **obrazy**, len doslovné **opisy** myšlienok. A to by už nebolo umenie, ale referáty.

Nájdime si v ľudovej slovesnosti a v čínskej mytológii mýty týkajúce sa hadov. Všimnime si rozdiely a podobnosti.

Násyp vo forme hada. Mississippská kultúra, Ohio, cca 1000-1100

Abú Saúd Ubajd Alláh ibn Bachtišú: Fénix, 1299

symbolizácia

Aké vlastnosti u nás bežne pripisujeme hadom? Čo všetko môžu u nás symbolizovať? Prečo asi táto kultúra vytvorila násyp v tvare veľkého hada?

Čo **symbolizuje** fénix? Nájdeme na internete aj iné zobrazenia fénixa? V čom sa líšia? Prečo asi?

Jerzy Grotowski

Stanisław Wyśpiański: Acropolis, 1904, v réžii Jerzyho Grotowského z r. 1962

Poľský režisér Jerzy Grotowski (1933-1999) využíval vo svojom divadle množstvo symbolov. Nájdime na YouTube kratšie ukážky z jeho predstavení.

VÝKLAD
Obraz

Obraz vzniká vtedy, ak nejaký jav (vec, situácia, slovo a pod.) získa nový **význam**. Nový význam mu prisúdi jeho tvorca alebo ho tak môžeme pochopiť pri vnímaní. Preto sa môžu niekedy významy obrazu meniť, ale často môžu byť dosť podobné, lebo tvorca nejakým spôsobom obmedzil divákovu predstavivosť. Napr. Sládkovičovu báseň Marína môžeme pochopiť ako obraz lásky k dievčaťu, ako obraz lásky k Slovensku, prípadne ako obraz úcty k prírode – ale nikdy ju nebudeme môcť pochopiť ako protivojnovú báseň.

význam

Obrazy sa vyskytujú v rôznych ľudských **činnostiach** – napr. veľkonočná šibačka je obrazom očisťovania po dlhej zime, hoci na povrchu udalostí vidíme len chlapcov s korbáčmi, ktorými šibú dievčatá. Obrazy sú vždy konkrétne veci, činnosti alebo prejavy ľudskej činnosti, ktoré majú iné významy, ako bezprostredne vidíme. Umenie sa vždy vyjadruje prostredníctvom obrazov.

činnosť

Symbol[24]

Symbol je takým obrazom, v ktorom konkrétny jav vyjadruje všeobecnú predstavu alebo **všeobecnú myšlienku**. Praveká soška ženy z Moravian tak nie je len obrazom ženy alebo obrazom ploditeľky. Vyjadruje všeobecnú myšlienku o úcte k žene, úcte k zrodu života. Kresťanský kríž nie je len obrazom jedného spôsobu popravy, ktorý sa uskutočňoval v Rímskej ríši. Je symbolom, ktorý v sebe sústreďuje celú kresťanskú náuku o spáse.

všeobecná myšlienka

Symboly nevznikajú prirodzene, ale vždy sú výsledkom **dohody** medzi ľuďmi alebo výsledkom postupne vznikajúcej **tradície**, v ktorej sa opakovane k javu priraďuje všeobecná myšlienka. Napr. červený, biely a zelený pruh na maďarskej vlajke vznikali postupne a len za posledných dvesto rokov sa národná i štátna vlajka Maďarska niekoľkokrát zmenili podľa politických a iných požiadaviek. Biely, modrý a červený pruh na slovenskej vlajke sú tzv. všeslovanské farby používané v slovanských krajinách – takže pre odlíšenie bolo potrebné doplniť túto kombináciu farieb o štátny znak.

dohoda

tradícia

Slovensko

Россия

Slovenija

Србија

Hrvatska

[24] *Z gréckeho symballein = dať dohromady, porovnať. Slovo symbollon v gréčtine označovalo predmet rozdelený na dve polovice, ktoré sa pri overovaní totožnosti alebo pri potvrdzovaní nejakej dohody a pod. priložili k sebe, a každá z nich slúžila ako potvrdenie pravosti tej druhej.*

Česko

Magyarország

Македонија

Polska

Bosna i Hercegovina

България

Україна

Österreich

Crna Gora

Shqipëria

Pierre Degeyter

Nájdime na internete informácie o protestoch na Námestí nebeského pokoja v Pekingu r. 1989. Akú úlohu vtedy zohrala Internacionála?

Pri tvorbe symbolov sa často kombinujú umelecké druhy. Napríklad pri štátnych hymnách je to hudba, výtvarné umenie a literatúra. Ich námety a symboly často pochádzajú z histórie, bývajú zhudobnenými literárnymi predlohami a často vznikli na priamu objednávku. Príkladom podobného prepojenia je skladba Internacionála. Je symbolom hnutia komunistických (sociálno-demokratických) strán. Hudbu skomponoval francúzsky skladateľ Pierre Degeyter (1848 - 1932) a text napísal francúzsky básnik Eugene Pottier (1816 - 1887).

Symbol nie je len racionálnym vyjadrením myšlienky. Väčšinou je úzko spätý s emocionálnym obsahom, mnohokrát sa spája s **mýtmi** alebo s konkrétnymi historickými udalosťami.

Umenie využíva veľa symbolov. V Európe je veľkou zásobárňou symbolov Biblia a kresťanské symboly, takže bez znalosti biblických príbehov často nie je možné rozumieť európskemu umeniu. Takisto bez znalosti napr. hinduistickej kultúrnej tradície nie je možné porozumieť gestám indických tanečníc, bez znalosti Koránu nie je možné porozumieť mnohým symbolom v islamskom umení a pod. **Kultúrna tradícia** určitej spoločnosti, prípadne určitého regiónu, je pozadím pre vznik a fungovanie symbolov, ako aj základom pre ich pochopenie.

kultúrna tradícia

archetyp

Podľa švajčiarskeho psychológa Carla Gustava Junga (1875-1961) existuje v kolektívnom nevedomí množstvo symbolov, ktoré si ľudia mnohokrát ani neuvedomujú, ale ktoré pôsobia na predstavy o svete a ovplyvňujú činnosť ľudí. Pomenoval ich **archetypy**. Sú to napr. tieto predstavy: starý mudrc, anima a animus[25], dieťa, hrdina, škriatok. Tieto a podobné symboly sa často opakujú aj v umení.

Carl Gustav Jung

[25] *Anima a animus sú ženský a mužský princíp.*

Symbol je blízky iným obrazom, ktoré využíva umenie a ktoré často používame aj v bežnom živote – **alegória, metafora, metonýmia, emblém**[26] a pod. Všetky sú rôznymi druhmi a podobami **znaku**[27].

Poľský filozof Adam Schaff (1913-2006) rozlišoval hlavné skupiny znakov:

- Prirodzené znaky sú prírodné úkazy, ktoré ľudia chápu ako príznaky iných prírodných úkazov.
- Skutočnými znakmi sú až umelé znaky, čiže čo vznikne priamo z ľudskej činnosti – buď to vznikne ako znak, alebo ľudskému dielu človek prisúdi určitý význam.
- Slovné znaky sú výsledkom stáročnej kultúrnej tradície a komunikácie ľudí. Sú to zložité systémy fungujúce len vo svojom komplexe a nie je možné z nich vytrhávať jednotlivé znaky. V každom jazyku a v každej jazykovej výpovedi je dôležitý kontext jazyka i situácie.
- Vlastnými znakmi sú až tie znaky, ktoré sú viac-menej výsledkom dohody medzi ľuďmi, ako sú napr. dopravné značky – tie však fungujú len ako signály, ktoré majú u človeka vyvolať určitú činnosť (napr. červené svetlo ho má zastaviť).
- Zástupné znaky už nemusia vyvolávať žiadnu činnosť, ale vyjadrujú a zastupujú myšlienky, predstavy, pocity človeka. Medzi nimi majú zvláštne postavenie symboly, ktoré zastupujú všeobecné myšlienky (napr. materstvo, pravdu a pod.)

alegória

metafora

metonýmia

emblém

znak

Adam Schaff

Aurelius Augustin

Charles Sanders Pierce

Julia Kristeva

---

[26] *Emblémami sa zaoberá vedná disciplína emblematika. Za jej zakladateľa sa považuje Andrea Alciato (1492-1550),autor knihy Emblemata liber (1531).*

[27] *Znakmi sa zaoberá vedná disciplína semiotika. Jej korene siahajú až k teológovi Aureliovi Augustínovi (354-430), za zakladateľa modernej semiotiky sa považuje filozof Charles Sanders Pierce (1839-1914). Vnímanie znakov v súvislosti s rozdielmi medzi mužom a ženou analyzuje teoretička kultúry Julia Kristeva (*1941).*

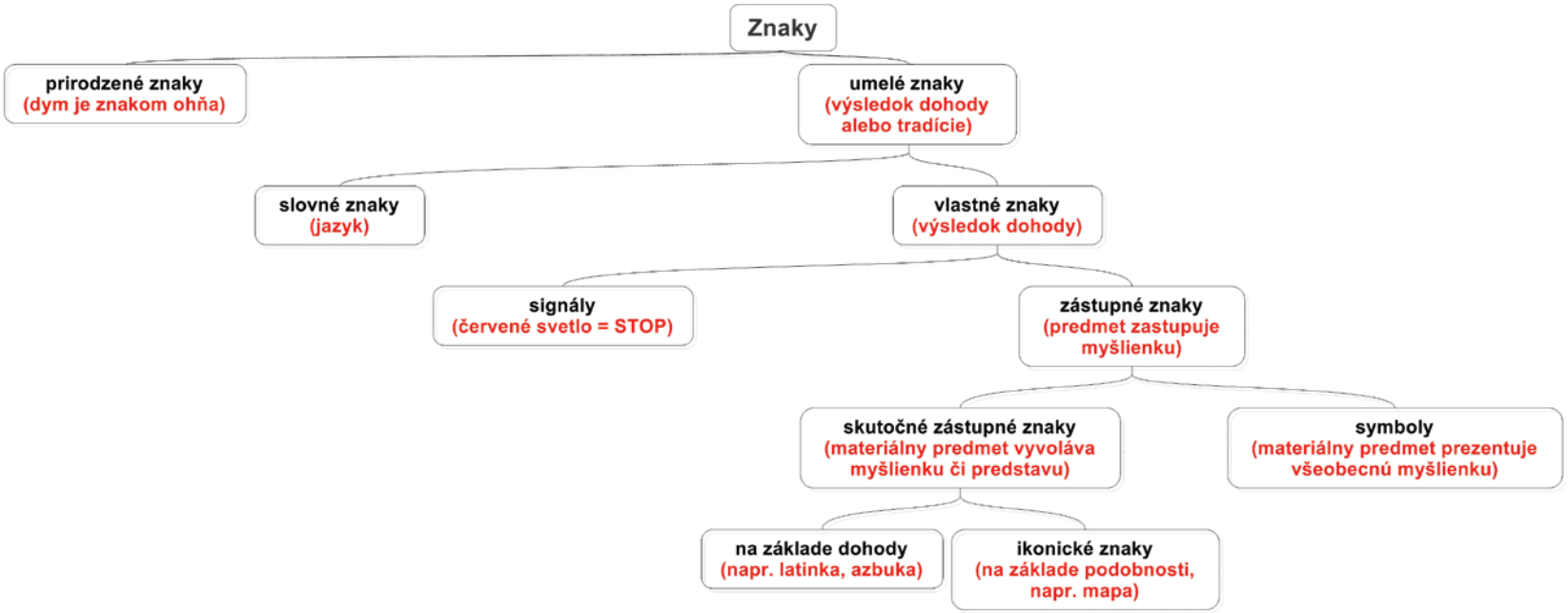
Znaky
prirodzené znaky
(dym je znakom ohňa)
umelé znaky
(výsledok dohody
alebo tradície)
slovné znaky
(jazyk)
vlastné znaky
(výsledok dohody)
signály
(červené svetlo = STOP)
zástupné znaky
(predmet zastupuje
myšlienku)
skutočné zástupné znaky
(materiálny predmet vyvoláva
myšlienku či predstavu)
symboly
(materiálny predmet prezentuje
všeobecnú myšlienku)
na základe dohody
(napr. latinka, azbuka)
ikonické znaky
(na základe podobnosti,
napr. mapa)

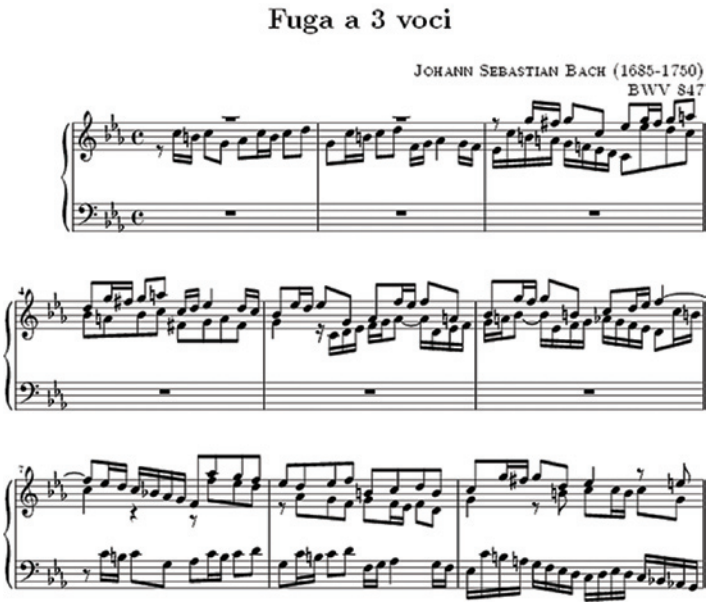

Johann Sebastiann Bach, moderná notácia

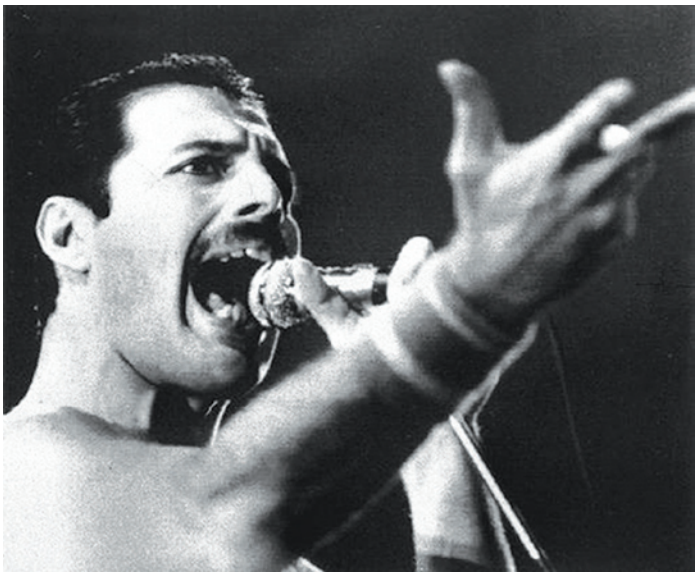

Freddie Mercury (1946-1991)

DIELO AKO SPRÍTOMNENIE BOHA

Cieľ: uvidíme, ako ľudia hľadali a vyjadrovali svojich bohov pomocou umenia.

Alah
(= Boh)
v arabčine

Postava predka, Veľkonočný ostrov, 19. st.

Minaret[28] Qutab, Dillí, 11.-14. st.

boh, bohovia

Boh

duchovia

Lyková socha predka kmeňa vysoká 40 cm mala odháňať zlých duchov. Obyvatelia ostrova ho prosili o pomoc proti škodlivým silám prírody. Verše z Koránu, vytesané do stĺpa vysokého 75 m, mali oslavovať Alaha. Pretože bolo zakázané zobrazovať Boha, museli sa k nemu dostávať cez texty.

Táto mozaika[29] zobrazuje hrozivého Ježiša Krista. Podľa kresťanstva je to sprostredkovateľ medzi Bohom a človekom – raz príde a bude nás súdiť. Kresťania ho prosia o zľutovanie.

יהוה

JHVH - jeden zo spôsobov písania slova Boh v judaizme

Kristus Vševládca, Grécko, 1100

---

[28] *Z arabského manārah = maják. Minaret je vysoká štíhla veža stojaca pri mešite.*

[29] *Z ranolatinského museum = múzeum, niečo solídne a trvácne. Slovo sa postupne vyvinulo aj na dnešný význam slova mozaika, ktoré označuje dekoráciu poskladanú z malých kúskov kameňa alebo skla, teda pevnú a trvácnu dekoráciu.*

Táto inštalácia[30] pozostáva zo súboru predmetov, ktoré T. Hirschhornovi (*1957) pripomínajú spisovateľa R. Carvera. Je ironickým oltárom venovaným umelcovi.

Thomas Hirschhorn: Oltár Raymonda Carvera, Philadelphia, 1999

Thomas Hirschhorn

božské sily

Hľadajme prejavy **božských síl**, božskej múdrosti v týchto umeleckých dielach a porovnajme schopnosti bohov, ich činy. Skúsme vyjadriť rôzne podoby vzťahov, ktoré asi mali ľudia k týmto bohom.

Sumerská bohyňa Inanna (v akkadskom náboženstve ju volali Ištar) vstúpila do podzemia, aby premohla sily zla. Prechádzala siedmimi bránami, pri každej si zložila kus odevu, aby nakoniec vstúpila do poslednej úplne nahá – obdarená len svojou vlastnou silou a ničím iným. Na Zemi sa však medzitým zastavil život, takže vládkyňa podsvetia Ereškigal bola nútená ovlažiť Ištar vodou života a prepustiť ju.

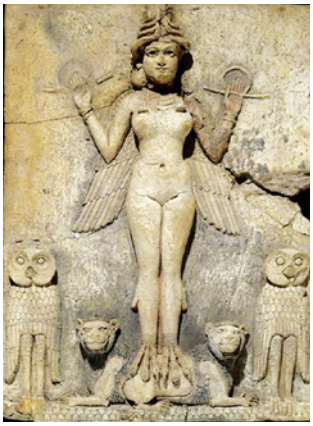

Inanna, 2000 pr. n. l.

Antická grécka bohyňa plodnosti, žatvy a poľnohospodárstva Demetra zostúpila do podzemia, aby našla svoju dcéru Persefonu, ktorú uniesol vládca podzemia Hádes. Kým bola v podzemí, život na Zemi sa zastavil. S pomocou Dia[31] sa jej však podarilo vymôcť návrat svojej dcéry na Zem. Jej úspešná cesta sa dlhé stáročia hrávala v Eleusine počas tzv. eleuzínskych mystérií[32].

Model a zrúcaniny Telesterionu, svätyne pre mystériá v Eleusine, Grécko.

Inanna v akkadskom klinovom písme

Ζεύς

Zeus v gréčtine

---

[30] Z latinského in + stallum = v + stánok, búda, kabína. Inštalácia je forma súčasného výtvarného umenia, v ktorej sa kombinuje pôsobenie priestoru architektúry alebo prírody, umeleckých aj neumeleckých predmetov.

[31] Zeus = hlavný grécky boh.

[32] Z gréckeho mystēs = uviesť. Mystériá boli tajné náboženské rituály v antickom Grécku, pomocou ktorých mali nováčikovia uzrieť náboženskú pravdu. V stredoveku to boli divadelné predstavenia, kde sa predvádzali výjavy zo života Ježiša Krista.

Náboženské hry a predstavenia sa hrávali dlhé storočia, hoci v Európe získali kresťanský obsah. Ešte v neskorom stredoveku sa v kresťanských chrámoch hrávali liturgické drámy, v ktorých sa predstavovali rôzne príbehy z Biblie, zo života svätcov, alebo iné náboženské témy. Pozrime si na priloženom DVD ukážku z novodobej inscenácie drámy Ordo virtutum (Poriadok cností), ktorú okolo r. 1151 napísala Hildegarda z Bingenu (1098-1179). V ukážke sa Cnosti hnevajú na diabla a niektoré z nich sa predstavujú, vzývajúc Boha. Aké vlastnosti museli ľudia pripisovať kresťanskému Bohu, aby mohol podporiť Cnosti v ich zápase proti pokušeniam diabla?

rituál

Hudba bola s náboženstvom spojená od začiatku vykonávania **rituálov** a rôznych obradov v spoločenstvách ľudí. Privolávanie dažďa, požehnanie dobrého lovu, privolanie dobrej úrody, odvrátenie nešťastia a im podobné želania boli okrem tanca vždy spojené aj s hudbou. Tak ako iné umenia, aj hudba sprevádzala ľudí od praveku do súčasnosti. Poukazujú na to napr. najstaršie pamiatky hudobných aktivít – kresba zobrazujúca pravdepodobne čarodejníka s harfou, alebo staré germánske zlaté rohy, ktoré pravdepodobne slúžili ako dychové hudobné nástroje.

Čarodejník z jaskyne Trois fréres, Francúzsko, cca 13 000 pr.n.l.

O význame hudby svedčia aj dva fakty z histórie: už v antickom Grécku vznikla významná hudobná teória, nazývaná étosovou[33] teóriou; podnet pre dôležitý posun vo vývoji hudby prišiel z najvyšších mocenských štruktúr doby – z iniciatívy pápeža Gregora Veľkého (540-604) sa zásadným spôsobom reformoval liturgický spev kresťanskej cirkvi, nazvaný neskôr gregoriánskym chorálom[34].

Gregor Veľký

Germánske hudobné nástroje – Zlaté rohy z Gallehusu, cca 400 pr.n.l.

liturgia

modlitba

Vypočujme si starobulharský **liturgický** spev Nech je vypočutá moja **modlitba**, ktorý spieva bulharský spevák Boris Christov (1914-1993). Prečítajme si jeho prvé verše v slovenčine, je to žalm č. 140 zo Starého zákona. Prvý a druhý verš tu máme (v opačnom poradí) zobrazený aj v starom cyrilskom písme.

---

[33] *Z gréckeho ēthos = dispozícia, charakter, zvyk.*

[34] *Stretli sme sa s ním v prvom ročníku.*

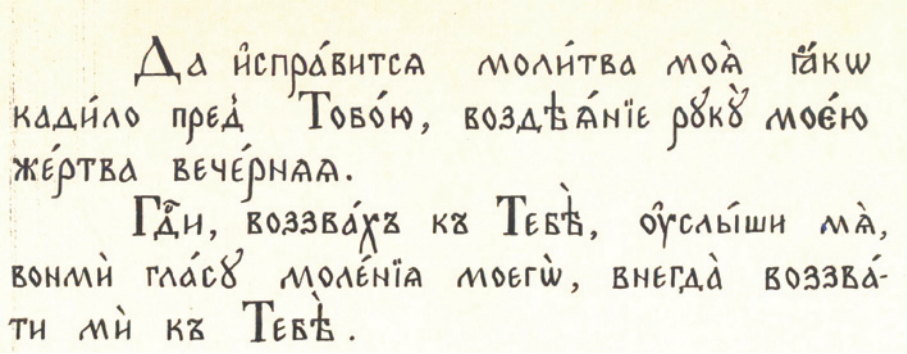
Да исправится молитва моа ꙗкѡ
кадило пред Тобою, воздѣаніе рукꙋ моею
жертва вечернаа.
Гди, воззвахъ къ Тебѣ, ѹслыши ма,
вонми гласꙋ моленїа моегѡ, внегда воззва-
ти ми къ Тебѣ.

Ja volám k tebe, Pane, pospiechaj mi na pomoc,
počuj hlas môj, keď volám k tebe.
Nech modlitba moja vznáša sa k tebe ako kadidlo,
pozdvihovanie rúk mojich jak obeť večerná!

Akú moc predpokladá u Boha tento spev? Prečo má Boh počuť hlas modliaceho sa?

O tom, ako vníma kresťanského Boha, píše Dante Alighieri v prvom speve tretej časti svojej Božskej komédie – Raji (ktorý napísal v r. 1321).

Preniká sláva Hýbateľa sveta
cez celý vesmír; ale v jednej sfére
jej lúče viac, kým inde menej svietia.

Ako by sme opísali moc, ktorú pravdepodobne má podľa týchto veršov kresťanský Boh?

Umenie pomáha náboženstvám pri ich pôsobení. Vyjadriť pocity slovami nie je najľahšia cesta, preto sa umenie stalo ideálnym vyjadrovacím prostriedkom – napr. tým, že zobrazuje príbehy o bohoch a božských svetoch, alebo tým, že vyvoláva emócie (čo dokáže najmä hudba). Podľa niektorých bádateľov sa hudba môže dokonca posudzovať aj podľa jej vplyvu. Existujú názory, že:

- Gregoriánsky chorál upokojuje a inšpiruje k meditácii.
- Hudba baroka (napr. J. S. Bach, G. F. Händel, A. Corelli, J. S. Kusser, G. Muffat, H. I. Biber, J. H. Schmelzer, J. Šimrák, S. Capricornus) prináša poriadok a stabilitu a rozvíja predstavivosť.
- Hudba romantikov (napr. F. Schubert, P. I. Čajkovskij, F. Chopin, R. Wagner, G. Verdi, G. Mahler, B. Smetana, E. Suchoň, J. Cikker) umocňuje empatiu a pocit lásky.
- Hudba impresionistov (napr. C. Debussy, M. Ravel, O. Respighi) pôsobí proti stresu, vedie ku kontaktu s podvedomím, podnecuje príjemné zmyslové pocity a stimuluje predstavivosť.
- Ambient (napr. B. Eno, J. Cage, Tangerine Dream) rozširuje vnímanie časopriestoru, udržiava psychický komfort.
- Heavy metal (napr. Iron Maiden, Makar Čudra) dráždi nervový systém.

Čo je to cyrilika? Ktoré súčasné písma sa z nej vyvinuli?

Boris Christov

Piotr Iljič Čajkovskij

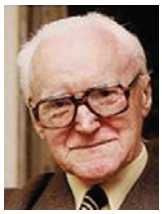

Eugen Suchoň

Maurice Ravel

Tangerine Dream

Mahalia Jackson

- Gospel a spiritual (napr. M. Jackson, E. Stupka) prinášajú pocit pokoja a oslobodenia.

Hudba sa niekedy vysvetľuje ako možnosť transcendetálneho presahovania človeka – napr. niektoré kompozície J. S. Bacha, W. A. Mozarta či J. Haydna. W. A. Mozart hovoril: „Boh hovorí, ja píšem".

Vypočujme si v rýchlom slede tri skladby: Ace of spades z r. 1980 od Motörhead; vokálnu skladbu Jesu, meine Freude asi z r. 1723 od Johanna Sebastiana Bacha (1685-1750); časť Adagio z 10. symfónie Fis dur z r. 1911 od Gustava Mahlera (1860-1911). Pomenujme pocity, ktoré v nás vyvolávajú.

REFLEXIA

Bolo ťažké alebo ľahké opísať pocity z počúvania skladieb? Prečo nám to spôsobovalo ťažkosti? Kedy to bolo ľahké? Dokážeme odlíšiť, čo v nás vyvolali skladby a ako sme sa cítili ešte pred ich počúvaním?

Motörhead

Nájdime v Evanjeliu podľa Jána z Nového zákona (časť Biblie) tie časti, v ktorých sa píše o posledných dňoch Ježiša Krista. Prečítajme si ich, prerozprávajme príbeh a vnímajme rozdiely jednoducho prerozprávaného príbehu od spôsobu, ako je to napísané v evanjeliu. Potom si vypočujme z priloženého DVD úryvok z Jánových pašií, ktoré r. 1724 zložil J. S. Bach. Aké charakterové vlastnosti sa tu pripisujú Ježišovi Kristovi? Akú má moc? Ako ju využíva?

Gustav Mahler

Rudolf Dilong (1905-1986) napísal v r. 1983 báseň, ktorá pripomína Súdny deň, aký má nastať podľa Biblie.

Nevešajme
na seba
odmeny
zásluh.

Kristus
na kríži
nemal kúska šiat
pre metále.

Súd Boží
nie je
odložená
vec.

Čo by mal kresťanský Boh súdiť? Ako by jeho súd súvisel či nesúvisel so zásluhami, za ktoré ľudia dostali vyznamenania (metále)? Ako by Boh vnímal tieto vyznamenania?

Akého Boha, s akými vlastnosťami sprítomnil R. Dilong?

Rudolf Dilong

Prečo sa v renesancii začala Biblia prekladať z latinčiny do národných jazykov? Kedy bola prvýkrát preložená do slovenčiny?

Všimnime si rozdielne výrazy týchto sôch: Brancusiho Budha má tajuplný pohľad, na hlave náznak kráľovskej koruny v tvare indického posvätného kvetu – lotosu, rytmus hrude je tvrdý, avšak trup hadovito skrútený, nohy tvorí akýsi organický tvar. Hrdlo zasa pôsobí ako prinesené z afrických kultúr. Socha kombinuje doby, svetonázory, ideály, kultúry.

Kórejský Budha sedí pokojne zahĺbený do seba. Na hlave má tiež korunu, ale v jeho postoji je uvoľnenosť a hlboký pokoj.

Čo je to ekumenický preklad Biblie?

Constantin Brancusi: Kráľ kráľov (pôvodný názov Duch Budhu), 1938

Maitreya, budúci Budha, Kórea, cca 600

Di-lặc

Maitreya vo vietnamčine

弥勒

Maitreya v čínštine

O čom rozmýšľajú títo dvaja Budhovia? Čo prežívajú, čo si predstavujú?

Nájdime na internete pieseň Jeden z nás (One of us), ktorú spieva Joan Osborne (*1962). Na priloženom DVD nájdeme text piesne v angličtine aj v slovenskom preklade. Ako by sme si predstavili boha, o ktorom spieva? (Nájdime k piesni aj klip, v ktorom sa ľudia striedajú pri fotografovaní v lepenkovej predlohe s vyrezanou tvárou. Podarí sa nám nájsť aj reprodukciu Michelangelovho obrazu zo Sixtínskej kaplnky, podľa ktorého je táto predloha urobená?)

Joan Osborne

Zájdime do akéhokoľvek kostola v našom okolí a potichu počas bohoslužieb počúvajme hudbu či spevy. Všímajme si, ako kňaz spevavo číta. Predstavme si tvár Boha, ku ktorému sa obracia a skúsme si len sami pre seba vysloviť: o čom vypovedá tá tvár v našej predstave?

Porovnajme tváre jednotlivých božstiev z tejto kapitoly. Čo z nich môžeme vyčítať? Čo si myslia? Keby mohli rozprávať, aká by bola prvá veta, ktorú by nám povedali? Aké ľudské pocity sa v nich odrážajú? Aké vlastnosti mali asi tieto božské bytosti v predstavách ľudí?

Nájdime na mape krajiny, v ktorých vznikli tieto božstvá.

Môže mať božstvo ľudské pocity? Nájdime v literatúre alebo na internete bohov, ktorí cítia ako ľudia. Podľa čoho zistíme, že niečo cítia? Čo asi cítia?

REFLEXIA

Skúsme sa **tvárit'** ako tieto božské bytosti. Podarí sa nám to? Prečo sa nám to niekedy nepodarí a niekedy áno? Čo cítime, keď je na našej tvári podobná mimika ako na ich tvárach? Aký pocit musíme vo svojej mysli vyvolať, aby sme mohli utvoriť podobný výraz tváre?

Mnohí z nás možno **nemajú chuť** robiť podobné grimasy. Skúsme si len sami pre seba – bez toho, aby sme to hovorili druhým – odpovedať, prečo. Čo nám bráni robiť grimasy? Strach, že to nedokážeme? Hanbíme sa? Pripadá nám to trápne alebo smiešne? Alebo zbytočné? Skúsme pri každej odpovedi aj hľadať dôvody a príčiny našej odpovede. Nemusíme to hovoriť nahlas, stačí, ak sami pre seba nájdeme odpovede.

mágia

Mnohé kultúry využívali zobrazenie a sprítomnenie boha vo svojom umení na **magické** účely – chceli ovplyvniť bohov, aby odvrátili od ľudí nebezpečenstvo, alebo aby privodili dážď, vysokú úrodu a pod. Prečítajme si nasledovný staroegyptský text, v ktorom sa nebohý, ktorý prichádza do ríše mŕtvych, snaží odohnať zlého hada Apopa[35]. Takéto zaklínadlá boli súčasťou tzv. Knihy mŕtvych a mali zabezpečiť, aby sa nebohému dostalo v ríši mŕtvych všetkej starostlivosti, aby sa mohol každý deň plaviť po nebi s Reom, bohom Slnka. Len tak mal zaistený večný život.

Boh Re v hieroglyfoch

Hnev na zlého hada a opis jeho zničenia mali zabezpečiť, že sa tak naozaj stane. Umelecké dielo slúžilo na ovplyvnenie božských síl.

Vráť sa. Padni a buď spútaný,
Apop, nepriateľ Rea!
Rýchlo odpluj do vôd Nuna[36] –
tam, kde ťa tvoj otec prikázal rozsekať!
Stráň sa miesta zrodenia Rea,
ty, ktorý sa pred ním trasieš,
lebo ja som Re, pred ktorým sa trasieš!
(...)
Otoč svoju tvár ty, ktorého Re nenávidí,
aby si sa díval na seba,
ty so znetvorenou hlavou a odrezaným obličajom,
ktorý mizneš na kraji cesty!
Máš uťatú hlavu, ty na zemi,
máš polámané kosti a si rozsekaný na kusy.

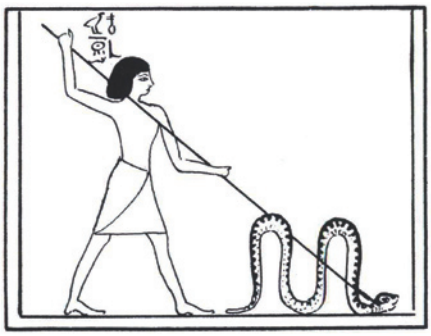

Obrázok, ktorý v Knihe mŕtvych sprevádzal tento text.

Dionysios Areopagita (fiktívny portrét)

[35] *Apop = obrovský had, ktorý žil v ríši mŕtvych, a ako nepriateľ boha slnka Rea škodil všetkému dobrému a hodnotnému. Každé ráno bránil aj slnečnej lodi, na ktorej sa plavil Re, aby vyšla na oblohu.*

[36] *Nun = egyptský boh pravôd, z ktorých sa zrodil svet.*

Dôvody, prečo si človek vyobrazoval boha a božské sily, kvôli čomu hľadal spôsoby, ako si svojho boha sprítomniť v umení, to všetko pomenoval neznámy kňaz, ktorý sa predstavoval ako Dionysios Areopagita (5. st.). Vo svojom diele O nebeskej hierarchii napísal: „Boh s pomocou zmyslovo vnímateľných obrazov opísal nadnebeské intelekty v kompozíciách Svätého písma, aby nás prostredníctvom zmyslovo vnímateľných vecí pozdvihol k veciam inteligibilným[37] a od posvätne utváraných symbolov k jednoduchým vrcholom nebeských hierarchií."

Dokážeme túto vetu vysvetliť? Ako súvisí s umeleckými dielami? Ak si nevieme rady, skúsme ako kľúč k vysvetleniu využiť slová symbol alebo obraz. Ak si nevieme rady, poprosme vyučujúcich, ktorí u nás na škole vyučujú filozofiu.

VÝKLAD
Náboženské umenie

Termín náboženské umenie označuje tie umelecké diela, ktoré sa inšpirujú náboženským **kultom**. S ich pomocou ľudia chceli a chcú **oslavovať** alebo **ovplyvňovať** božstvá. Cieľom je sprítomniť ľudom božstvo, vyjadriť vlastnosti a moc božstva a tak priblížiť človeka k božstvu.

kult

oslava

vplyv

Také diela boli a sú predmetom **kontemplácie**[38], morálneho poučenia, slúžia ako varovanie pred zlými činmi, upozorňujú človeka na princíp odmeny a trestu, vyjadrujú a zobrazujú idey z náboženských spisov, prenášajú človeka z každodenného do **nadzmyslového** sveta. Stávajú sa priamou súčasťou náboženských obradov. Náboženské obrady často smerovali k tomu, aby bohov a božské sily v prírode primäli konať v prospech človeka – mali **magickú funkciu**.

kontemplácia

magická funkcia

Podobné umelecké diela sa vyskytovali vo všetkých ľudských kultúrach. Tieto diela často priamo zobrazovali božstvo a iné **nadzmyslové bytosti** (mŕtvych predkov, anjelov, temné sily podzemia a pod.). Viacero kultúr zakazovalo zobrazenie božstva na základe presvedčenia, že sa nedá zobraziť (napr. v islame). Prípadne boli ľudia presvedčení, že by sa potom klaňali obrazu a nie božstvu samotnému. Klaňanie sa obrazu božstva nazývali **modloslužobníctvom**, pretože človek namiesto boha samotného uctieval iba jeho obraz, **modlu** – božstvo si zamenil za jeho obraz. (Modloslužobníctvo sa odsudzuje napr. v islame, judaizme a inde.) Z presvedčenia, že božstvo nemožno zobraziť, sa v rôznych kultúrach rozvinuli rozličné podoby **obrazoborectva** (ikonoklazmu) – ničenie obrazov zobrazujúcich božstvo, ako aj zabíjanie ľudí, ktorí tieto obrazy vytvárali.

nadzmyslové bytosti

modloslužobníctvo

modla

obrazoborectvo

---

[37] *Z latinského intellegibilis = pochopiteľný len rozumom.*

[38] *Z latinského contemplatio = rozjímanie, pochádza z com + templum, čo voľne preložené znamená spoločenstvo v chráme, v priestore určenom na rozjímanie.*

podprahové informácie

Umenie, ktoré sa snaží sprítomniť bohov, môže využiť okrem iného aj zaujímavú možnosť umenia, ktorou sú **podprahové informácie**. Podobnými spôsobmi pracuje aj reklama. Podprahová informácia vzniká vtedy, keď sa do diela zakomponuje veľmi krátky časový úsek, v ktorom je určité posolstvo. Poslúcháč či divák si toto posolstvo neuvedomí, ale ono pôsobí na jeho nevedomie. Veľké firmy uskutočnili pokusy s reklamou. Do filmu zakomponovali niekoľko podprahových informácií o nejakom nápoji; výsledkom bolo, že ľudia po východe z kina v podstatne zvýšenej miere kupovali tento nápoj v okolí kina[39].

Hubert Cailleau: Scéna k mystériám vo Vallenciennes,1547

Noitarumpu, šamanský bubon Laponcov

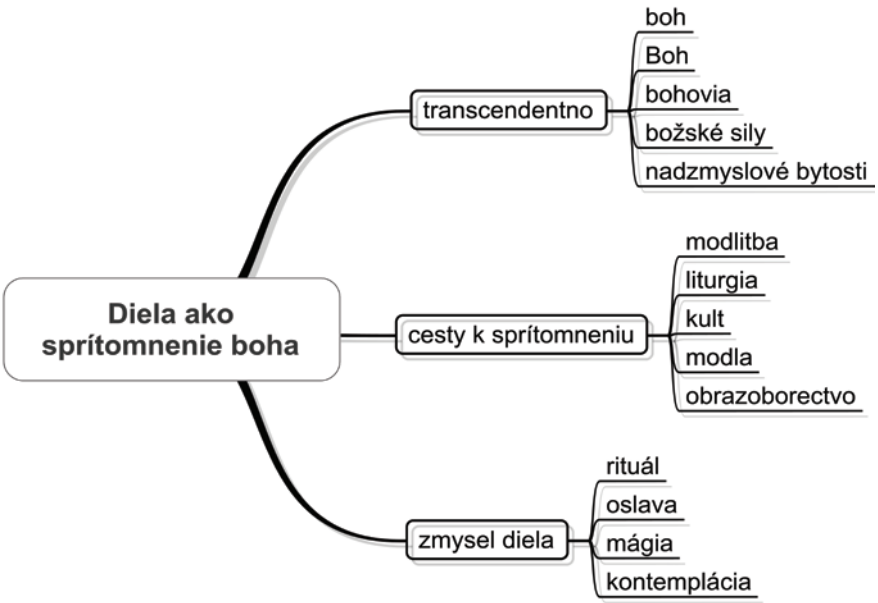

Judas Priest

[39] *V roku 1990 sa dokonca uskutočnil súdny proces s členmi skupiny Judas Priest. Boli obvinení, že podprahovým signálom vo svojej piesni zavinili samovraždu dvoch chlapcov. Súd ich však oslobodil.*

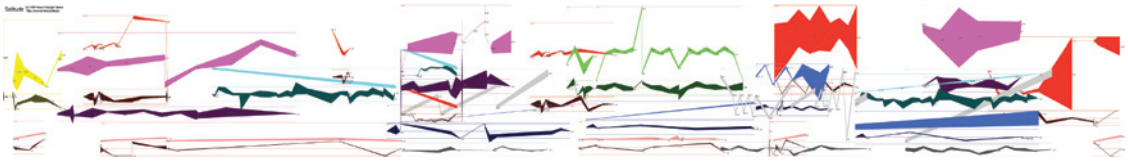

Hans-Cristoph Steiner,
Grafický záznam skladby Samota, 2006

*Rafael Sotomayor (*1979)*

DIELO BEZ AURY

Cieľ: všimneme si, že niektoré umelecké diela stratili auru[40].

Estragon: Rozkošné mestečko. (Obráti sa, podíde k rampe, hľadí smerom k divákom.) Pôvabný pohľad. (Obráti sa k Vladimírovi.) Poďme preč.
Vladimír: Nemôžeme.
Estragon: Prečo?
Vladimír: Čakáme na Godota.
Estragon: Ach, ozaj. (Pauza.) Si si istý, že je to tu?
Vladimír: Čo?
Estragon: Kde máme čakať.
Vladimír: Povedal, že pri strome. (Hľadia na zem.) Vidíš tu nejaký iný strom?
Estragon: Čo je to za strom?
Vladimír: Vyzerá ako vŕba.
Estragon: A kde má listy?
Vladimír: Už asi odumreli.
Estragon: Už doplakala.
Vladimír: Alebo možno to nie je jej obdobie.
Estragon: Nie je to len taký stromček?
Vladimír: Krík.
Estragon: Stromček.
Vladimír: Kr... (Opraví sa.) Čo tým chceš naznačiť? Že sme si zmýlili miesto?
Estragon: Už tu mal byť.
Vladimír: Nepovedal, že určite príde.
Estragon: A ak nepríde?
Vladimír: Vrátime sa zajtra.
Estragon: A možno napozajtra.
Vladimír: Možno.
Estragon: A tak ďalej.
Vladimír: To znamená, že až...
Estragon: Až kým nepríde.
Vladimír: Si milosrdný.
Estragon: Boli sme tu už včera.
Vladimír: To sa teda mýliš.
Estragon: Čo sme robili včera?
Vladimír: Že čo sme robili včera?
Estragon: Áno.
Vladimír: Fakt... (Nahnevane.) O všetkom pochybovať, v tom si majster.
Estragon: Mne sa zdá, že sme tu už raz boli.
Vladimír: (rozhliada sa dookola): Vidí sa ti toto miesto známe?
Estragon: To som nepovedal.

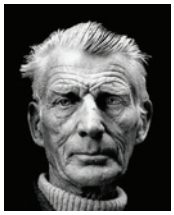

Samuel Beckett

---

[40] *Z latinského aura = vánok, ovzdušie, a to z gréckeho aēr = vzduch. Aura je špeciálna atmosféra alebo svetlo obkolesujúce niečo zvláštne, výnimočné. Aura nás upozorňuje, že hľadíme na niečo výnimočné. Slovo sa používa aj na označenie svätožiary.*

Vladimír: Tak čo?
Estragon: Na tom nezáleží.
Vladimír: Ale predsa... tento strom...(Obráti sa k divákom.)... toto rašelinisko.
Estragon: Si si istý, že to bolo dnes večer?
Vladimír: Čo?
Estragon: Že sme ho mali čakať.
Vladimír: Povedal: v sobotu. (Pauza.) Aspoň myslím.
Estragon: Po robote.
Vladimír: Musel som si to poznačiť. (Prehrabáva sa vo vreckách, prepchatých všakovakým svinstvom.)
Estragon: Ale v ktorú sobotu? A je dnes vôbec sobota? Nie je náhodou nedeľa? Alebo pondelok? Alebo piatok?
Vladimír: (zmätene sa rozhliada, akoby bol dátum zapísaný v obraze krajiny): To nie je možné.
Estragon: Alebo štvrtok?
Vladimír: Čo urobíme?
Estragon: Ak sa sem včera večer unúval nadarmo, môžeš si byť istý, že dnes nepríde.
Vladimír: Veď vravíš, že sme tu včera večer boli.
Estragon: Možno sa mýlim. (Pauza.) Buďme chvíľu ticho, dobre.
Vladimír: (slabým hlasom): Dobre.

Čakanie na Godota sa na Slovensku prvýkrát hralo v r. 1968 v bratislavskom Divadle na Korze.

Spýtajme sa starších ľudí, prečo bolo toto divadlo zrušené.

Caspar David Friedrich

Takto beznádejne sa rozprávajú hlavné postavy hry írskeho dramatika Samuela Becketta (1906-1989) Čakanie na Godota, ktorú napísal v r. 1949. Vraj ho inšpiroval obraz nemeckého romantického maliara Caspara Davida Friedricha (1774-1840).

Caspar David Friedrich: Dvaja muži hľadiaci na Mesiac, 1830

Beckettova hra sa končí takto:

Vladimír: Tak ideme?
Estragon: Poďme.
Ani sa nepohnú.

Čo vlastne robia títo dvaja beznádejne čakajúci muži, ktorí ani nevedia, či nejaký človek menom Godot naozaj príde? Aký zmysel má ich rozhovor? Prečo sa ani na záver hry nikam nepohnú? Čo sa asi udialo medzi rozhovorom, ktorý sme si prečítali, a záverom hry?

Ako by sme si predstavili prostredie, v ktorom prebieha ich rozhovor – bolo by podobné obrazu C. D. Friedricha alebo si vieme predstaviť aj iné?

zamyslenie

výnimočnosť

Všimnime si, že hra – súčasť tzv. absurdnej[41] drámy – ponúka veľmi vážne **zamyslenia** nad životom. Je napísaná tak, aby nás uvádzala do situácií, ktoré síce súvisia s naším životom, ale sú predsa niečím **výnimočné**. Je to zvláštny, absurdný svet. Podobne je namaľovaný aj obraz C. D. Friedricha – vstupujeme ním do neobvyklého sveta, ktorý nám ponúka zamyslenie sa nad životom. S takým prístupom sa často stretneme v umení a videli sme ho aj v predošlých kapitolách.

Kedy a prečo sme sa naposledy vážne zamýšľali nad životom? O čom sme vtedy uvažovali?

Súčasní umelci často tvoria diela, ktoré nás nenútia k takým vážnym úvahám. Ani nám nechcú ukazovať zvláštne či výnimočné svety. Prečítajme si náčrt inej drámy z knižky Spitý imidž – magazín pre dolných 10 000, ktorú v r. 1993 vydal slovenský básnik Kamil Zbruž (*1964):

Kamil Zbruž

Winnetou a Sam Hawkens (obľúbená televízna show)

Winnetou: Leje tu.
Sam Hawkens: Vodné dažde a iné návštevy sú tu častými hosťami.
Winnetou: Leje tu, leje.
Sam Hawkens: Proste cedí, a basta.
Winnetou: Hotovo.
Sam Hawkens: Kvapky bombardujú psiu búdu.
Winnetou: A potom: pôvod vôd!
Sam Hawkens: Je to jasné, jasnejšie nebude.
Winnetou: Dnes sú na programe vodné dažde.
Sam Hawkens: Čo? Včera neboli vodné?
Winnetou: Práveže. Ale veď viete, veta sa ľahko zabúda, a kým my tu o dažďoch, prichádzajú iné návštevy.
Sam Hawkens: Aj Sultán.
Winnetou: Napríklad Sultán.
Sam Hawkens: Nechápe, že mu vodné dažde bombardujú strechu nad ušami, ktoré vždy stoja na stráži, kým obrába kosť.
Winnetou: Ale ten teda nie je žiadnou inou návštevou. Je domáci!
Sam Hawkens: Takže inou návštevou nebude Sultán?! Ale veď vieme, pán kolega, že vodné dažde, Sultán, a iné návštevy by tu mali byť častými hosťami!
Winnetou: No moment! To by práveže poukazovalo práveže na Sultána, pretože práve on, ako môj domáci, je tu najčastejším hosťom, častejším ako ja.
Sam Hawkens: Ale to moment! Nemôže byť predsa častejším ako ja, lebo ja tu bývam... hoci býva tu aj on – musím si priznať.
Winnetou: Ale prečo potom ešte nikdy nehovoril o vodných dažďoch, ktoré by tu, ako dúfam, spolu s inými návštevami už mali byť?! Je to jasné...?
Sam Hawkens: Leje tu.
Winnetou: Jasnejšie nebude!

Pozrime si na internete stránky o Karlovi Mayovi, ktorý stvoril postavy Winnetua a Old Shatterhanda.

---

[41] *Z latinského ab + surdus = za + hluchý. Absurdus znamená po latinsky neľubozvučný, ťarbavý, nezmyselný. Absurdné je to, čo nedáva zmysel, čo sa vymyká skutočnosti*

Pohľadajme spoločné aj odlišné črty medzi dvoma uvedenými úryvkami.

V románoch Karla Maya (1842-1912) bol Winnetou ochrancom slabých a bojovníkom za práva Indiánov. Sam Hawkens bol neobratný lovec so smiešnou parochňou. Čo robia Winnetou a Sam Hawkens v tomto úryvku? Aký zmysel má rozhovor v úryvku? Je Winnetou z úryvku bojovníkom s hlbokými morálnymi zásadami, za ktoré neváha položiť život? Je v úryvku Sam Hawkens lovcom? Ako by sa význam tohto úryvku zmenil, keby ho K. Zbruž nenazval televíznou show?

Skúsme mimikou vyjadriť pocity Estragona a Vladimíra, a potom pocity Winnetoua so Samom Hawkensom. Ktoré budú smiešnejšie? Prečo?

Ktorý rozhovor bol komickejší a ktorý vážnejší? Prečo?

Z čoho alebo z koho si druhý úryvok robí žarty[42]? Ako dosiahol K. Zbruž **komickosť** v rozhovore Winnetoua a Sama Hawkensa?

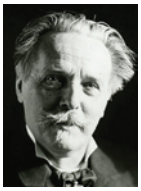

Karl May

komickosť

Slovenský prozaik Pavel Hrúz (1941-2008) začlenil v r. 1967 do svojej knihy Okultizmus tabuľku, ktoru vidime na tejto strane. Prezrime si ju pozorne a pouvažujme, aké predsavzatia si dáva hrdina knižky. Nájdime si Hrúzovu knižku a prečítajme si kapitolu, ku ktorej pripojil túto tabuľku.

Pavel Hrúz

MÔJ NOVÝ, LEPŠÍ ŽIVOT V SEPTEMBRI

DEŇ	ZUBY	UMÝVANIE	CVIČENIE	ČIN	RADOSŤ	BOB. UŠ.	DEŇ	ZUBY	UMÝVANIE	CVIČENIE	ČIN	RADOSŤ	BOB. UŠ.
1							18						
2							19						
3							20						
4							21						
5							22						
6							23						
7							24						
8							25						
9							26						
10							27						
11							28						
12							29						
13							30						
14							31						
15							V sept. dosiahnuté:						
16				+			plných						1
17							prázdnych						

Veríme tomuto hrdinovi? Splní svoje predsavzatia? Načo sú takéto predsavzatia? Na čo mu slúži táto tabuľka? Čo sa o sebe taký človek dozvedel? (Čo v tabuľke asi znamená položka Bob. ušľ.?)

Nemáme pocit, že P. Hrúz sa tu vysmieva z vážnych vecí?

Nájdime vo včerajšom dni zábavu, nezbedu, lapajstvo, švandu, srandu... – a potom vážne situácie, ktoré sme prežili.

Prečo sa súčasné umenie smeje tam, kde ide o vážne veci?

Vypočujme si z priloženého DVD ukážku z Hudby pre letiská, ktorú skomponoval anglický hudobník Brian Eno (*1948) v r. 1978. Hudba bola skutočne určená ako zvuková kulisa pre letiskové haly, aby ľudí neunavovali nepríjemné zvuky prevádzky letiska. (Porovnajme túto zvukovú kulisu so zvukovými kulisami v kapitole Zneužitie umenia.)

B. Eno, ktorý o sebe hovorí, že nemá žiadne hudobné školenie, nazval svoju hudbu ambientom. Všimnime si neustále opakovanie jedného motívu, pomalé tempo skladby, spev, ktorý splýva so zvukmi nástrojov.

Brian Eno

[42] *Synonymický slovník slovenčiny píše, že namiesto slova žart sa používajú napr. aj tieto: anekdota, fór, frk, fígeľ, figliarstvo, špás, huncútstvo, pestvo, šibalstvo, beťárstvo, psina, kanada, prča, švanda, sranda, pobavenie, zábava, nezbeda, lapajstvo. Nájdeme aj iné výrazy? Ktoré z nich by sme najradšej použili? Cítime jemné rozdiely vo významoch týchto slov? Skúsme tieto rozdiely opísať.*

Spomeňme si na báseň z 1. ročníka – Viktorka, prečo?, ktorá si robila posmech z Němcovej Babičky aj z Kraskovej básne Zmráka sa.

Pozrime sa aj na spôsob, akým B. Eno svoju skladbu zapísal a porovnajme ju s bežným notovým zápisom, ako ho poznáme (nájdime v tejto učebnici obrázok nám známeho spôsobu zápisu nôt):

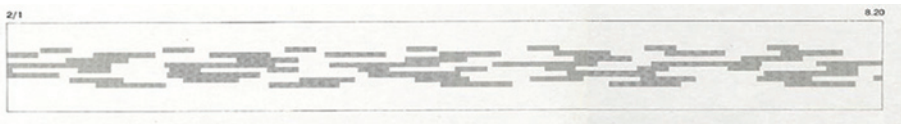

Čo vlastne vytvoril B. Eno? Hudobnú skladbu alebo zvukovú kulisu? Čo nám ponúkol P. Hrúz – vážnu úvahu nad životnými cieľmi, alebo nezáväznú zábavu? Čo nám ponúkol K. Zbruž – výsmech z románov K. Maya, alebo vážnu úvahu o počasí? Pozrime si napr. aj diela dadaistov.

hranice

Ťažko sa nám rozhoduje – lebo jedným z cieľov súčasných umelcov je vyprovokovať v nás úvahy, kde sa začína a kde končí smiešne, kde sú **hranice** tragického, čo je ešte vážne a na čom sa už môžeme smiať.

Dokonca často nevieme, či je to vôbec umenie, alebo niečo iné. Všetko sa nám dnes tak pomiešalo, že už aj módu často považujeme za umelecké diela. A pritom ani nevieme rozhodnúť, kam to všetko patrí – je to európske? Africké? Americké? Čínske? Alebo aké? Pozrime sa na diela turecko-britského módneho tvorcu Rifata Özbeka (*1953).

Rifat Özbek

Všimnime si množstvo motívov na týchto odevoch – na ľavej fotografii európska minisukňa, africké vzory, na strednej i pravej indiánske vtáčie perá, na strednej fotografii africké náramky, na pravej britský cylinder aj napodobenina tradičného tureckého plášťa, aj koketná farebnosť amerických nočných barov. Toto premiešanie krajín je prejavom súčasného **multikultúrneho**[43] sveta, v ktorom sa miešajú a spájajú motívy, myšlienky, symboly, postoje, viera aj umenie a móda do takej miery, že už niekedy ani nezistíme, odkiaľ pochádzajú a kde sa pomiešali.

multikultúrnosť

---

[43] *Z latinského multi + cultura = mnoho + kultúra. Multikultúrny je taký svet, v ktorom vedľa seba a spolu existuje mnoho kultúr. Vzájomne sa ovplyvňujú, občas si spôsobujú problémy, takže ľudia z rôznych kultúr hľadajú cesty, ako v mieri spolunažívať.*

Z inej strany vyjadruje podobné pocity báseň amerického básnika Johna Ashberyho (*1927) Vlna, ktorú vydal v r. 1985:

John Ashbery

Iba takto nás
vymedzuje láska a preto pripadáme rovnakí
všetkým, čo prežívajú následky a ani netušia,
že sme sa zmenili, že sme dramaticky
iní, ako nový deň, ktorý napriek všetkému nemôže byť rovnaký
ako dni, ktoré sme už odpočítali, a tým začali znova
bez zmyslu dookola, príliš ohlušení, aby sme si odniesli čokoľvek
z doterajších chýb – a v tom je ten rozdiel!

všetko plynie

Čo v nás báseň vyvoláva? Grécky filozof Herakleitos (540-480 pr.n.l.) vyslovil myšlienku, že „**všetko plynie a nič netrvá**“. Aj táto báseň hovorí o neustálej zmene.

Čo sa však mení – vonkajší svet alebo my sami? Čo sa nám stane, ak nás plynutie dní ohluší? Nevšimneme si svoju zmenu? Ako je možné, že niekomu pripadáme rovnakí, ale my vieme, že sme sa zmenili?

zmena

Určite sa každému niekedy zdá, že súčasný svet sa tak rýchlo **mení**, že si to ani nestihneme všímať. Akoby sa všetko tak prudko miešalo, spájalo a oddeľovalo, že už vnímame len jeden zložitý svet ako celok pospájaný z rôznorodých prvkov. Nemáme čas sa zastaviť, obzrieť sa dozadu a premýšľať, ako sa to všetko rýchlo mení.

Keď nie je čas zastaviť sa, premýšľať o tom, čo sa stalo, čo malo hodnotu a čo je pre nás cenné, v takej situácii nemá zmysel vytvárať umelecké diela s hlbokými myšlienkami a provokovať divákov k dlhým úvahám o živote a o svete. V tejto situácii už súčasná umelecká tvorba často nie je zložitou tvorbou veľkého diela, ale len umeleckým **gestom**.

gesto

Pozrime si na YouTube skladbu 4´ 33´´ (= štyri minúty a 33 sekúnd), ktorú v r. 1952 skomponoval americký skladateľ John Cage (1912-1992). Počas týchto štyroch minút orchester alebo iný hudobník ticho sedia a poslucháči počúvajú zvuky okolia. (Ak rozumieme po anglicky, nájdime na internete Cageovo rozprávanie o tichu a o zvuku.)

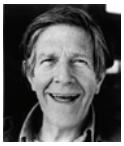

John Cage

Prečítajme si úryvky z textu Preč s majstrovskými dielami, ktorý v r. 1936 napísal francúzsky divadelník Antonin Artaud (1896-1948):

Antonin Artaud

Jedna z príčin zadúšajúcej atmosféry, v ktorej žijeme bez možnosti úniku a návratu (...) spočíva v rešpektovaní toho, čo sa napísalo, sformulovalo, alebo namaľovalo a čo nadobudlo formu. (...)

Majstrovské diela minulosti sú dobré pre minulosť: nie sú dobré pre nás. Máme právo povedať to, čo už bolo povedané, a dokonca aj to, čo povedané nebolo, a síce spôsobom, ktorý je nám vlastný, je bezprostredný, priamy, zodpovedá spôsobu súčasného cítenia a ktorý každý pochopí.

Je slabomyseľné vyčítať davu, že nemá zmysel pre vznešeno, keď si vznešeno pletieme s jedným z jeho formálnych prejavov, ktoré sú napokon vždy zosnulými

prejavmi. A ak napríklad dnešný dav nechápe už Kráľa Oidipa[44], dovolím si tvrdiť, že je to chyba Kráľa Oidipa a nie davu. (...)

Július Koller ako U.F.O.naut

Zahľaďme sa na živý otáznik na fotografii slovenského výtvarníka Júliusa Kollera (1939-2007).

Július Koller: Univerzálna futurologická otázka, 1978

provokácia

Čo v nás **provokuje** toto umelecké dielo? K akým otázkam nás privádza? Dokážeme pri ňom uvažovať o kompozícii? O motívoch? O hlbokých morálnych významoch? O Bohu či o iných nadzmyslových bytostiach? Hľadáme, ako umelec vyjadril hlboké a zásadné predstavy o svete? Hľadáme krásu prostredníctvom tohto diela? – To všetko sme predsa robili pri iných dielach v tejto učebnici.

vážnosť

smiech

súhlas

odmietanie

Keď počúvame skladbu 4´33´´, sme celý čas **vážni**, alebo nás núti do **smiechu**? Prečo?

Keď čítame Artaudovo odmietanie majstrovských diel, **súhlasíme** s autorom? Prečo niektorí súhlasíme a iní jeho pohľad **odmietame**? Pokúsme sa vyjasniť si naše stanoviská.

Keď vidíme, ako sa J. Koller pohráva so skratkou UFO, napadajú nám ďalšie verzie UFO? Nájdime ich na internete a vytvorme si aj svoje vlastné.

gesto

happening

akčné umenie

antiumenie

Aké **gestá** sa skrývajú v týchto dielach?

Nájdime v literatúre k dejinám umenia termín **happening**. Čo je to? Aké podoby má **akčné** umenie?

Všetko toto miešanie a strácanie hraníc ústi do súčasného tzv. **antiumenia**. Jednou z podôb antiumenia je toto dielo amerického výtvarníka Josepha Kossutha (*1945).

Joseph Kossuth: Päť slov v červenom neóne, 1965[45]

spochybnenie

znepokojenie

Aj skladba J. Cagea 4´33´´ je prejavom antiumenia, ktoré cielene **spochybňuje** naše **zaužívané** predstavy o umení. Núti nás rozmýšľať – aby sme neprijímali automaticky všetko, čo sa nám ponúkne, ale aby sme si vytvárali na veci vlastný názor. Aj keď nás to niekedy **znepokojí**, lebo sa nám strácajú rôzne istoty – boli sme presvedčení, že vieme, čo je umenie, a zrazu to neplatí. Mali sme svoju predstavu o kráse, a zrazu to neplatí.

---

[44] *Hra antického gréckeho dramatika Sofokla (496-405 pr.n.l.).*

[45] *Ak nevieme po anglicky: Na červenom pozadí sú po anglicky slová „PÄŤ SLOV V ČERVENOM NEÓNE“.*

Prejavom antiumenia je aj báseň slovensko-maďarského básnika Petra Macsovszkého (*1966) z r. 1997:

Peter Macsovszky

21 vedeckých seminárov

1. - 5.

Prvých päť. Z časových a priestorových dôvodov v jednej paragrastrofe, fortifikcii, fortefikcii...

6.

By analyzoval (definoval) spomínané časové a priestorové dôvody. Teda o fortifikciách (fortekonštruktoch) času a priestoru.

7.

Z neho by vyplynulo: vzťah medzi fortifikciou a fortefikciou (nateraz) nemožno označiť za heterosexuálny. (Zmnoženie takmer vylúčené?)

8.

Predmetom by mohol byť kvocient náročnosti v oblasti bádania. (Estetika a pragmatika bádania, statické alebo dynamické držanie tela...)

9.

Deviaty vedecký seminár by sa nekonal.

10.

Fenomén absencie. Fenomén subjektu, podrobujúceho fenomén absencie fenoménu výskumu. Fenomén nekonania (sa).

11.

Výskumná úloha: rad otázok: čo je to, čo je kamuflované (resp. reprezentované, konunikované) používaním jazyka a kto je to, kto jazyk používa a čo je to, čo sa skrýva za zámenom kto a čo je to, čo sa skrýva za tým, kto tieto otázky kladie...

12.

Nejasné zamerania, konfúzne referáty, elaboráty.

13. -1 5.

Séria seminárov o textoch, ktoré predchádzali básni 21 vedeckých seminárov a o ich adresnosti, resp. kompatibilite smerom k náplni tohto textu.

16.

V čom spočíva vedeckosť vedeckých seminárov, predvýcvik k pitve. Zmienka o apendixe.

17.

O príspevku dvoch kníh (Strach z utópie, Ambit) k oživeniu (európskej?) lyriky na prahu tretieho tisícročia. (Vynález sterilu, crossover v básni, ak tá báseň nie je výlučne iba sterilom.)

Na ostatné 4 semináre si nespomínam.

Množstvo antiumenia nájdeme na stránke www.ubu.com. Stránka získala meno podľa hry Kráľ Ubu, ktorú v r. 1896 napísal francúzsky spisovateľ Alfred Jarry (1873-1907).

John Baldessari

Pozrime si antiumenie vo filme. Na priloženom DVD nájdeme film režiséra René Claira (1898-1981) Entr´acte z r. 1924 – pozrime si minúty 9:30 - 14:50.

A na záver ešte jeden príklad antiumenia: grafika z r. 1971 od amerického výtvarníka Johna Baldessariho (*1931), na ktorej sa opakuje text Už nikdy viac nebudem robiť nudné umenie. Opäť nám kladie otázku – čo je umenie?

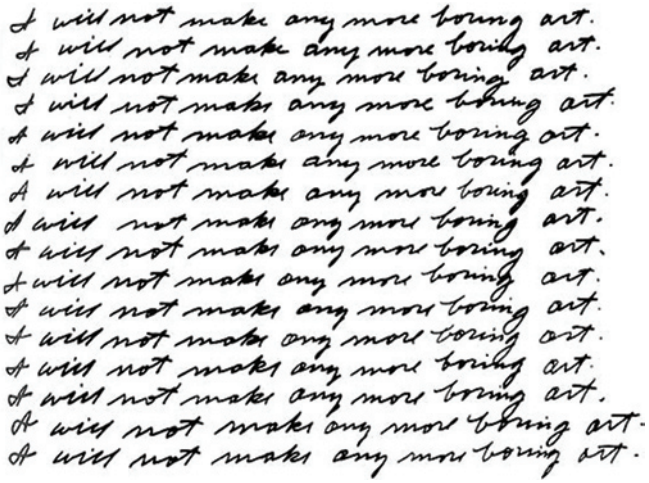

John Baldessari: I will not make any more boring art, 1971

VÝKLAD
Povaha súčasného umenia

J. Ashbery vyslovil o svojej poézii: „Všetky moje básne hovoria o zážitku zo zážitku." Nechce teda len vyvolať zážitok v divákovi, ale chce vyjadriť svoj vlastný zážitok z iných zážitkov. Je to niekoľko vrstiev zážitkov autora, na ktoré sa napájajú ešte aj zážitky čitateľa. Už vlastne ani nevieme, ktorý zážitok je pôvodný a kto ho vlastne prežil.

V kultúre prelomu 20. a 21. st. všetko stále plynie a premieňa sa, často nedokážeme rozlíšiť, čo je pôvodné a čo odvodené. Aj Özbekova móda je vlastne módou o inej móde, aj Zbružov rozhovor Winnetoua a Sama Hawkensa preberá motívy z knihy Karla Maya, taká bola aj báseň Bančejova Viktorka, prečo? Umelci radi **citujú** z iných diel, **eklekticky**[46] začleňujú prvky iných diel do svojich.

citácie

eklekticizmus

metanaratívnosť

Je to rozprávanie o inom rozprávaní, **metanaratívnosť**[47], ktorá sa považuje za jednu z charakteristických vlastností súčasného umenia.

---

[46] *Z gréckeho ex + legein = von + sústreďovať. Robiť niečo eklekticky znamená vyberať prvky z cudzích diel a použiť ich ako súčasť vlastného diela bez priznania pôvodného prameňa.*

[47] *Z latinského meta + narratus = medzi, spolu, za + rozprávanie.*

V pozadí takého premiešania a eklekticizmu je už aj nedôvera v tzv. **veľké príbehy**. Veľkými príbehmi sú také predstavy ľudí o svete, pomocou ktorých ľudstvo zdôvodňuje svoju činnosť. Veľkým príbehom je napr. viera v neustály pokrok techniky; alebo viera vo všemocnosť vedy; alebo predstava o spasení; alebo predstava o silnom vodcovi, ktorí za ľudí všetko vyrieši. Francúzsky filozof Jean-François Lyotard (1924-1998) skonštatoval, že svet už neverí takýmto veľkým príbehom – stratili sme vieru v neustály pokrok ľudstva, stratili sme vieru, že umenie urobí človeka lepším, stratili sme vieru, že veda nám vyrieši naše životné ťažkosti a pod.

veľké príbehy

Jean-François Lyotard

A v takomto svete, kde je takmer všetko možné, kde už ľudstvo mnohému neverí, kde sa veci miešajú v nezmyselných kombináciách, kde môžeme umelecké diela donekonečna rozmnožovať digitálnou technikou, v takom svete

dielo stratilo svoju auru.

aura diela

Prvýkrát tento fakt pomenoval nemecký teoretik literatúry Walter Benjamin (1892-1940), keď v r. 1936 písal o fotografii – tú predsa môžeme takmer donekonečna rozmnožovať a stále zostáva rovnakou. Akoby fotografia priniesla niečo, čo sa naplno rozvinulo až neskôr.

Walter Benjamin

Dlhé storočia bolo umenie **sviatkom**. Ľudia ho vnímali ako niečo výnimočné vo svojom živote, stretnúť sa s umením bolo vybočením z každodenných starostí, lebo človeka povznášalo, pripomínalo mu hlboké morálne hodnoty alebo iné hlboké zážitky. Podľa W. Benjamina sa umenie v 20. st. stalo každodennou vecou.

sviatok

Už od neho neočakávame významnú premenu človeka, ale len potešenie a šou. Už ho nezbožňujeme, ale na trhu sa kupuje a predáva. Umelecké dielo už nie je výnimočným a jediným kusom, ale môžeme ho donekonečna rozmnožovať. Na obrazovke monitora ho vidíme lepšie a spoznávame viac detailov, ako keď hľadíme na originál v tlačenici v múzeu. Zo slúchadiel počujeme kvalitnejšiu reprodukciu ako v koncertnej sále, kde zvonku preniká hluk električiek. V televízii vidíme detaily tváre hercov, ktoré v divadle nevidíme – ak sa nám páčia, púšťame si DVD opäť a opäť. Stále menej vnímame atmosféru kolektívneho zážitku, potešenia alebo strachu v kine – a stále častejšie sedíme sami pred monitorom počítača, kde si film zastavíme, vrátime, odídeme od neho...

Aj naše vnímanie sa zmenilo. Často už od umeleckého diela neočakávame výnimočné zážitky, ale vnímame ho v prúde našich **každodenných** zážitkov – slúchadlá máme na ušiach na ulici či pri obede, televízor hrá celý deň; obrazy, slogany a hudba reklamy sa na nás valia zo všetkých strán, ešte aj z internetu; v kníhkupectvách sú nekonečné štósy kníh, z výletov si nosíme drobné kópie veľkých diel (napr. Monu Lízu ako prívesok na kľúče). Spomeňme si na **anestetizáciu**, s ktorou sme sa stretli v 1. ročníku pri množstve reklám.

každodennosť

anestetizácia

Povaha umeleckej tvorby

nadšenie

kalkulácia

intuícia

Umelecké diela často vnímame ako diela bez aury pri ich vnímaní. Pre mnohých tvorcov však umelecká tvorba stále zostáva tvorivým vytržením, **nadšením**, sviatkom. Pre iných môže byť chladnou **kalkuláciou**, v ktorej majú presne premyslené, aké vyjadrovacie prostriedky použijú. Pre iných môže byť tvorba **intuitívnym** a krásnym **pohrávaním** sa s fantáziou a s obrazmi sveta...

Spôsob, akým chápeme a vnímame umelecké dielo, často nezávisí od toho, ako umelec pristupoval k tvorbe diela. (Spomeňme si na kapitolu Dielo ako vyjadrenie umelca.) Aj pre diela bez aury platí, že umelecké dielo môže znamenať niečo iné pre tvorcu a iné pre jeho vnímateľa, alebo môže znamenať pre každého vnímateľa niečo iné.

antiumenie

provokácia
gesto

šok

irónia

Mnohí súčasní umelci nám ponúkajú umelecké diela, ktoré zámerne narúšajú naše predstavy o umení a nútia nás zamýšľať sa nad hranicami umenia. Také diela sa zaraďujú medzi „**antiumenie**“. Tvorcovia antiumenia odmietajú konvenčné predstavy o umení ako o niečom príjemnom a vznešenom. Ukazujú, že umenie môže aj **provokovať**, znepokojovať a prinútiť nás k premýšľaniu o svete, o sebe či o umení. Niekedy je umelecké dielo len **gestom**. Dnešní umelci radi **šokujú**, **ironizujú** a zosmiešňujú svet okolo seba, radi vytvárajú absurdné diela, ako bola napr. skladba 4´ 33´´ alebo sochy Viktora Freša (*1974) či vizuálne básne Běly Kolářovej (1923-2010).

Viktor Frešo

Běla Kolářová

Viktor Frešo:
Trenažér nosiča aparatúry, 2000

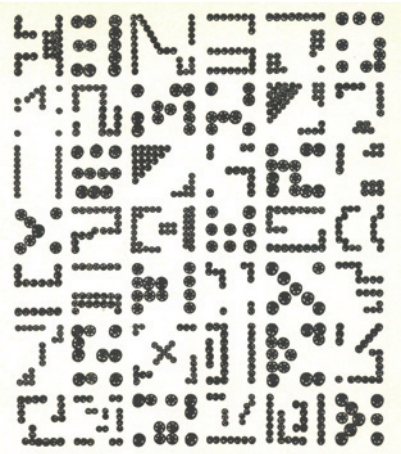

Běla Kolářová: Vzorník, 1965

Vypočujme si na priloženom DVD zhudobnené básne rakúskeho básnika a skladateľa Ernsta Jandla (1925-2000). Všímajme si, ako sa hudba prispôsobuje poézii a naopak, poézia hudbe.

Antiumenie je produktom euro-atlantického priestoru, nevzniklo v žiadnej inej kultúre. Z Európy a USA sa však tvorba antiumenia rozšírila do celého sveta.

Umelci v súčasnosti radi používajú iné umelecké diela ako materiál pre svoju tvorbu. Je to tá istá technika, ako používa každý DJ – **samplovaním**[48] nevytvárajú nové diela, ale tvoria **remake**[49] starých diel, ktoré zasadzujú do nových kontextov, používajú ich novým spôsobom, strihajú ich, prelínajú rôzne diela tak, že sa strácajú ich pevné hranice. Netvoria nové artefakty, ale z existujúcich **mixujú** svoje vlastné. Alebo využívajú **apropriáciu**[50]: Požičiavajú si už hotové umelecké diela alebo iné predmety a pretvárajú ich podľa svojich zámerov – kopírovaním, dopĺňaním, zmenou názvu a pod. Umenie tak prestáva byť len súborom jednotlivých diel, ale stáva sa **prúdom** foriem, významov, efektov a zážitkov. Je to ako pri tanci v klube: nie je dôležité, aby sme rozoznávali, aké diela sa hrajú. Dôležité je, aby DJ vytvoril zo svojich platní taký prúd hudby, ktorý nás dostane do varu. Využíva pritom akékoľvek skladby z minulosti, ktoré voľne mixuje a upravuje. Podobný prúd zvuku vzniká aj pri chill out hudbe, v ambiente a inde. Podobne tvoria aj literáti, výtvarníci, filmári a ďalší umelci. Nájdime na internete meno Rirkrit Tiravanija (*1961) a videá tohto argentínsko-severoamerického umelca. Alebo pohľadajme informácie o filme 24 hodín Psycho. Túto spomalenú, dvadsaťštyrihodinovú verziu Hitchcockovho film Psycho vytvoril v r. 1993 škótsky umelec Douglas Gordon (*1966).

Ernst Jandl

sampling

remake

mix

apropriácia

prúd

Rirkrit Tiravanija

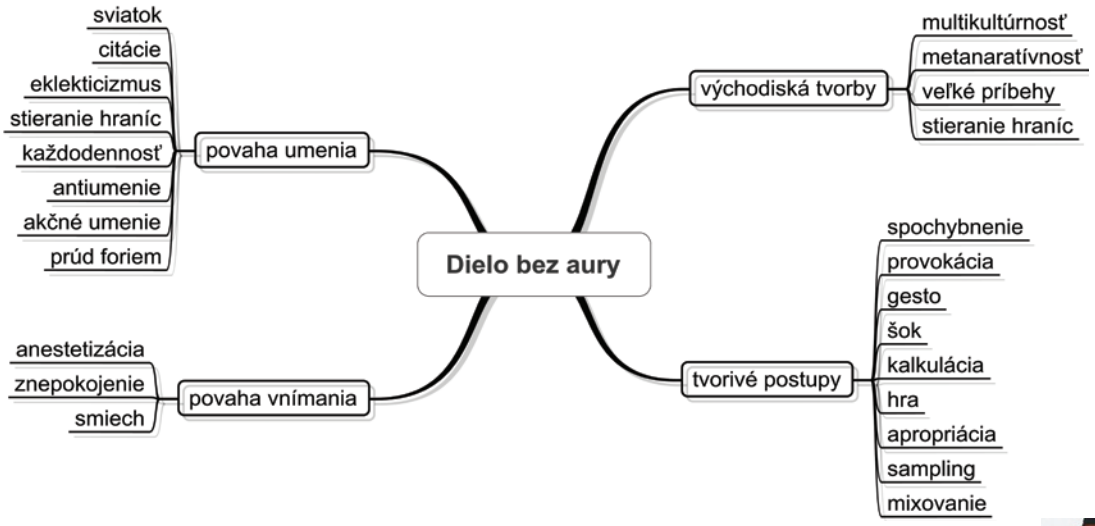

Douglas Gordon

[48] *Anglické sample = príklad, ukážka, preberať a ukazovať vzorky.*
[49] *Anglické remake = prerobiť, prepracovať.*
[50] *Z latinského appropriāre = prisvojiť si, zobrať si.*

वसंत–त्रिताल (मध्य लय)

स्थायी

नि़		ग						नि							
सा	सा	म	म	–	म	नि	ध	सां	नि	ध	प	(प)	मंग	मं	ग
ऋ	तु	ब	सं	ऽ	त	ब	न	फू	ऽ	ल	र	ही	ऽऽ	ऽ	ऽ
३				×				२				०			
ग				ग							ग				
म	–	म	म	म	म	नि	नि	मं	ग	–	मं	ग	रे	–	सा
सा	ऽ	द	त	अ	ति	म	न	ह	र	ऽ	फु	ल	बा	ऽ	रि
३				×				२				०			

Indická notácia

Herbert von Karajan (1908-1989)

DIELO PRE POTEŠENIE

Cieľ: pozrieme sa, či sa dá potešiť umeleckým dielom.

Pristupujeme k umeleckému dielu. Čo od neho **očakávame**?

Doteraz sme sa zaoberali umením ako veľmi vážnym javom, ktorý nám pomáha orientovať sa vo svete, provokuje naše myslenie, ponúka nám reflexiu našich emócií, upozorňuje nás na naše predsudky a stereotypy. Prezrime si umelecké diela, ktoré sú v tejto učebnici a uvažujme: ako nás nútia skoncentrovať sa na ne, ako nás nútia zahľadieť sa do seba samých alebo uvažovať o svojom mieste vo svete.

Musí byť umenie vždy také **vážne**, seriózne, hlbokomyseľné, dramatické? Veď život nie je stále vážny. Naozaj očakávame od umenia len takú hlbokomyseľnosť?

Urobme pokus a skúsme, či sa dá s umením trochu **zabaviť**, **potešiť**.

Môže sa nám zdať nezvyčajnou predstava, že aj **tzv. vážna hudba** vyvoláva smiech a je zábavná. Vypočujme si skladbu z r. 1772 od Josepha Haydna Symfónia č. 45, „Rozlúčková". Počúvajme, ako vo 4. minúte v Adagiu prechádza k **humornému** záveru – hudobníci postupne odchádzajú z pódia. Skladba je odkazom kniežaťu Nikolausovi Eszterházymu. Hudobníci totiž museli tráviť čas na jeho letnom sídle Eszterháza v maďarskom Fertőde. Ich pobyt sa však predĺžil, preto J. Haydn svojou skladbou upozornil, že hudobníci by sa radi vrátili k rodinám domov, do rakúskeho Eisenstadtu.

Alebo si prečítajme začiatok drámy Strip-tease, ktorú v r. 1961 napísal poľský dramatik Sławomir Mrożek (*1930):

očakávania

vážnosť

zábava

potešenie

tzv. vážna hudba

humor

Prvý pán: Neuveriteľné!
Druhý pán: Nepochopiteľné!
Prvý pán: Práve som išiel ako zvyčajne...
Druhý pán: Čo najzvyčajnejšie.
Prvý pán: Keď tu zrazu...
Druhý pán: Celkom znezrady.
Prvý pán: (akoby len teraz zbadal Druhého pána). Kde ste sa tu vzali?
Druhý pán: Mali by ste sa ma radšej spýtať: kde ma to tu vzalo, alebo kde som bol vzatý.
Prvý pán: (vracia sa k svojim myšlienkam). Strašné!
Druhý pán: Čo najstrašnejšie. (Druhý pán ani čo by sa trochu vyškieral z Prvého pána.)
Prvý pán: Jednoducho som išiel... totiž, lepšie povedané, uberal som sa...
Druhý pán: Áno, to ste vystihli správnejšie. Okrem toho určite ste sa uberali k dajakému cieľu.
Prvý pán: Ako to viete?
Druhý pán: To je pochopiteľné. Aj ja som šiel, ale bolo to skôr, ako by som sa uberal k cieľu. Uberal som sa, aby som dosiahol cieľ.
Prvý pán: Z úst ste mi to vytrhli. Smerujem teda k cieľu, keď tu náhle...
Druhý pán: Nota bene, ten cieľ ste si sami osobne určili.

Prečo sa Eszterháze hovorí maďarské Versailles?

Ako by sme si zariadili taký zámok?

Sławomir Mrożek

Prvý pán: Správne. A to s plným vedomím, prosím pekne, s plným vedomím.
Druhý pán: Na základe vášho najlepšieho vedomia a presvedčenia.
Prvý pán: Čítate mi myšlienky. Idem si teda najsprávnejšie zvolenou cestou, keď tu zrazu...
Druhý pán: (dôverne) Bili?
Prvý pán: Ó nie! (Rovnako dôverne, spiklenecky.) A vás?
Druhý pán: Božechráň! Totiž – ja nič neviem. Iba toľko môžem povedať.
Prvý pán: Čo to bolo?
Druhý pán: Ťažko to presne opísať. Chvíľami sa mi vidí, že to zatarasoval ulicu obrovský slon. Alebo dajaké nepokoje. Hoci sprvoti sa mi zdalo, že je to povodeň, a potom zasa, že piknik. Taká hmla je tam...
Prvý pán: Ó, správne, dneska je hmlisto, nič nevidieť jasne. Ale aj tak som sa snažil dostať sa na zvolenú cestu.
Druhý pán: Ktorú ste si sám zvolili.

smiech

Každý z nás niekedy uvažuje zmätene. V akých situáciách sa nám to stáva?

Pomenujme, čo v nás vyvoláva nezmyselnosť ich rozhovoru. Ich dialóg síce dostane v pokračovaní drámy veľmi vážny nádych, ale v tomto úvode vidíme len dvoch zmätených pánov, ktorí len nezmyselne bľabocú. **Smejeme** sa.

Možno sa nesmejeme len preto, že sú trochu pomotaní, ale smejeme sa z ich hlúposti, z neschopnosti vysloviť súvislú vetu, z ich neschopnosti presne formulovať svoje myšlienky. Možno sa vlastne smejeme zo zmätkov v ich myslení. Kedy sme mali naposledy podobnú zábavu z ľudí okolo seba?

Smejeme sa aj z celých situácií ako v jednej z poviedok Dekameronu, ktorý v r. 1351 napísal taliansky renesančný spisovateľ Giovanni Boccaccio (1313-1375).

Stalo sa, že Isabetta, ktorá si nedávala pozor a nič netušila, pozvala opäť mládenca na noc a mníšky, ktoré za tým sliedili, hneď sa to dozvedeli. (...) Jedna skupina čakala pri Isabettiných dverách a druhá skupina šla k predstavenej. Zaklopali a keď sa predstavená ozvala, oznámili jej:

– Pani naša, vstávajte, a hneď; zistili sme, že Isabetta má v izbe nejakého mládenca.

Predstavená práve prežívala noc v spoločnosti istého kňaza, ktorého si vždy dala priniesť v truhle. Keď to počula, naľakala sa, aby mníšky v prílišnej horlivosti či náhlosti a zvedavosti nevyrútili dvere, kým ich otvorí, a tak rýchlo vstala a obliekla sa potme, ako vedela. Myslela si, že si dáva na hlavu poskladaný závoj, ktorý mníšky volajú žaltár, no namiesto toho vzala kňazove spodky a tak sa ponáhľala, že ani nezbadala, čo si dáva na hlavu. Vyšla z cely, zavrela dvere na zámku a začala:

– Kde je tá Bohom prekliata?

Ostatné mníšky, ktoré boli rozrušené a túžili pristihnúť Isabettu pri skutku, ani si len nevšimli, čo má predstavená na hlave, prišli spolu s predstavenou k cele, vyvalili dvere, všetky vbehli dnu a našli milencov v objatí. (...)

Predstavená si stala doprostred medzi zhromaždené mníšky, ktoré gánili na vinníčku, a spustila na ňu také nadávky, že by ich nijaká žena nikdy nevyslovila. Vraj svojím konaním poškvrnila svätosť kláštora, jeho dobrú povesť, a čo ešte, keby sa to dozvedeli ostatní ľudia, a napokon sa jej vyhrážala.

Giovanni Boccaccio

Mníška sa hanbila, bála sa, lebo si bola vedomá svojho hriechu, ale mlčala (...) Keď však rečnenie predstavenej nebralo konca-kraja, zdvihla oči a tu zazrela, čo má predstavená na hlave, ba ešte aj šnúrky, ako jej visia pri hlave. Len čo nadobudla istotu, čo to je, takto povedala:

– Ctihodná matka, nech vám Boh pomáha, trochu si napravte čepiec a potom mi vravte, čo chcete.

Predstavená nepochopila, o aký čepiec ide, a povedala.

– Aký čepiec, ty hriešnica jedna! Ešte si tu budeš robiť posmech? Myslíš si, že sa z toho takto vymoceš?

A mladá mníška odpovedala:

– Ctihodná matka, zaviažte si, prosím vás, čepiec a potom ma hrešte ďalej.

Vtedy aj ostatné pozreli na predstavenú a keď si ctihodná matka siahla na hlavu, všetky pochopili, prečo to Isabetta vraví. A keď predstavená, ktorú usvedčili z toho istého skutku ako mladú mníšku, videla, že sa tu už nič nedá zatajiť, lebo to všetky videli, hneď začala hovoriť inakšie ako na začiatku. A svoju reč zakončila tým, že sa nemožno brániť pokušeniu tela, a tak nech si každá potajomky dožičí, ak môže.

Nato prepustila mladú mníšku, vrátila sa do postele k svojmu kňazovi a Isabetta k svojmu milencovi, ktorého si potom ešte veľa ráz pozvala navzdory tým, ktoré jej to závideli. Tie boli bez ctiteľov, a tak si zháňali šťastie, kde len mohli.

Prečítajme si aj rozhovor z knižky Dúhový most, ktorú v r. 2007 vydala slovenská prozaička Táňa Keleová-Vasilková (*1964).

Táňa Keleová-Vasilková

Oľga stojí za pultom a obsluhuje zákazníčky. Elena stojí obďaleč a vykladá na pult čerstvé zákusky: niektoré sú ešte teplé... a neuveriteľne rozvoniavajú. Oľge je až zle... Za jeden z nich by dala čokoľvek. *Nie!* napomína sa v duchu. *Nesmieš! Je to hnus! Len chvíľa, kým sa ti rozplynie na jazyku... a máš na sebe ďalší kus sadla.*

„Oľga, čo je s tebou?“ prihovorí sa jej Elena, v očiach sa jej zračí starosť. „Nejako si zbledla.“

„Prišlo mi zle,“ priznáva Oľga.

„To máš z toho hladovania. Fakt nechápem, prečo si nedáš pokoj. Pozri sa na mňa – už si ma niekedy videla držať diétu?“

„Nie, ale... ty nie si tlstá.“

Elena sa zasmeje. „Nie? Tak vďaka!“

Obslúži zákazníčku, potom prejde k Oľge. “Všimla si si Gitku?“ zašepká.

„Jasné... Len tak žiari.“

„Myslím, že si začala s Tónom...“

„Vážne? Veď nič nepovedala.“

„Nie, ale stačí, ak ich budeš chvíľu sledovať a pochopíš, že mám pravdu. Vymieňajú si pohľady, že by sa aj ľady roztopili.“

„Sú mladí, tak čo...“

„Prehovorila starena.“

„Pri pohľade na ňu sa tak cítim... Je od nás mladšia len o štyri roky, ale žije celkom inak. Nemusí sa o nič starať, byť zodpovedná...“

„No veď to ani ja,“ namietne Elena a rozhodí rukami. „Som voľná ako vták.“

vypovedané

domýšľať si

komické

Aby sme tento rozhovor pochopili, nepotrebujeme žiadne ďalšie vysvetlenie. Všetko je v ňom **vypovedané**, nič si nemusíme **domýšľať**. Nemusíme sa namáhať, nemusíme lúštiť žiadne zložité symboly, nemusíme hľadať žiadne súvislosti s dobou, nenamáhame sa s magickým vysvetľovaním dialógu. Je jasný, zrozumiteľný, s nádychom **komiky**. Nemusíme myslieť na žiadne starosti, môžeme sa nechať voľne unášať rozhovorom dvoch predavačiek. Ako pri Dekamerone – nemuseli sme myslieť na žiadne starosti, len sme sa nechali unášať absurdnosťou situácie a zabávali sme sa na pokrytectve matky predstavenej.

Aj deti vedia, čo to znamená smiať sa, keď sa svet trochu pomotá. Stalo sa to v básni Stratený zverinec, ktorú slovenský spisovateľ Ľubomír Feldek (*1936) vydal v r. 1983 v knižke pre deti Lapajova šľapaj:

Ľubomír Feldek

1. Mal som krásny zverinec,
stúpil som však na klinec.
Kým som klinec ťahal z nohy,
môj zverinec – hybaj vnohy.
Kým som v klinci spoznal kvet,
bol zverinec,
už ho niet.

2. Kohút letel do Vysokých Tatier.
Tam ho chytil jeden inštalatér.
Primontoval si ho na vodovod.
Nekikiríka už.
Nemá dôvod.

3. Úbohého krokodíla
polapili v Púchove.
Teraz na ňom drevo pília.
Dubové i bukové.

Miroslav Cipár: ilustrácie z Lapajovej šľapaje.

4. Hada – toho polapili v Poprade.
Kropia ním tam teraz hriadky na
záhrade.

5. Zatúlané mačičky
chytil cukrár v Novom Sade.
Vytrhal im jazýčky
a zalial ich v čokoláde.

6. Nešikovný jež
dal sa chytiť tiež.
Istý vojak v Jihlave
nosí ho dnes na hlave.

7. Dínom-dánom,
dziny-dziny,
a huslista Paganini
chytil v Gdyni
kobylku.
Na husliach mu teraz drží
štyri drôty,
na ktorých on vyrezáva
krásne nôty.
Jeho sláčik podobá sa na pílku.

8. A poznáte Senicu?
Tam zas chytil jeden starký opicu.
– Starká! –
zvolal.
– Idem domov s opicou!
Starká stála za dverami s rajnicou.

9. Motýľa
polapila čiernomorská flotila.
To úbohé pávie oko
ledva stihlo mrknúť
mrk! –
už kapitán Pilstorokov
ozdoboval si ním krk.

Vymyslíme ešte nejaké zvieratá, ktoré by sme mohli podobne využiť? Nájdime dôvody, prečo sa deti takto rady hrajú a dospelí ľudia minimálne?

Bola to iba **hra**? Možno v nás skrslo podozrenie, že sa takto môžeme rozprávať iba o umení pre deti alebo o súčasnom umení. Pozrime sa však do minulosti.

hra

Báseň z japonskej zbierky básní z 10. st. Kokin Wakašū nám ponúkne prostú radosť zo života:

kedy to vlastne
prišiel prostriedok leta?
v strmých úbočiach
hlbokých hôr kukučku
práve začul som spievať

古今和歌集

Názov zbierky Kokin Wakašū v japončine

Sapfó

V čase, keď v Európe vládol stredovek, sa už aj Japonci vedeli nielen prosto radovať zo života, ale aj presne ten pocit vyjadriť. Kedy sme sa takto jednoducho, bez ďalších významov, radovali z leta? Čo nám táto báseň ponúkne okrem prostej radosti z leta?

Alebo si pokojne prečítajme vyznanie z básne antickej gréckej poetky Sapfó (cca 620-1. pol. 6. st. pr.n.l.)

Jej hlas je stokrát zvučnejší ako hlas lýry...

Čo si odnášame z tohto verša? (Pochádza z dlhšej básne, celá sa nezachovala.) Pocit? Vnem? Zážitok? **Pôžitok** z **príjemného** zvuku? Predstavu krásnej ženy? Predstavu hlbokej lásky? Predstavu hlbokého priateľského vzťahu? Dokážeme pomenovať ešte ďalšie pocity a predstavy? V čom sa zhodujú? V čom sa naše predstavy, ktoré vyvoláva tento jednoduchý verš, odlišujú?

pôžitok

príjemné

Prestaňme stále rozoberať a poďme už len čítať.

Napríklad sa pozrime, ako filozof Pierre Abélard (1079-1142) opisuje lásku k svojej žiačke Heloise vo svojom spise História utrpenia z r. 1132:

A čo viac? Najprv sme boli spojení jedným domovom, neskôr duchom. A tak využívajúc príležitosti, ktoré nám poskytovalo vyučovanie, viac sme sa venovali láske a štúdium s učením ponúkali tajné ústrania, aké si láska žiada. A tak majúc otvorené knihy sme viedli oveľa viac rozhovorov o láske ako o učení, ďaleko viac bolo bozkov ako poučiek; častejšie sa ruky dotýkali ňadier než kníh, častejšie oči zrkadlili lásku, akoby boli smerovali k písmu a k čítaniu. A aby sme boli menej v podozrení, častejšie som ju bil z lásky, nie z hnevu, čo presahovalo polahodu všetkých mastí. A čo povedať nakoniec? Žiadny stupeň lásky nebol zábranou našej náruživosti a čo mohla láska vymyslieť neobvyklého, to sa nám pridalo. Čím menej sme boli v tých radostiach neskúsení, tým vášnivejšie sme sa im oddávali a tým menej sme sa ich mohli nasýtiť.

Hrob Abélarda a Heloisy na parížskom cintoríne Père-Lachaise. Sem ich vraj dala preniesť prvá manželka Napoleona Bonaparta, Josephine Bonaparte. Dnes nie je isté, či tu naozaj ležia.

Alebo si prečítajme ľúbostnú báseň z neskorého stredoveku zo Slovenska:

Ó milá panna,
čo ty máš,
čo mi dáš –
nevieš raz.

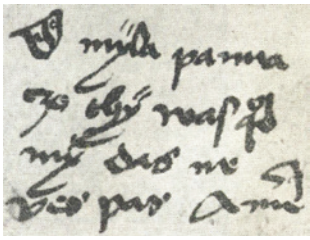

Zápis básne z r. 1457. Presné znenie slovensko-latinského textu:

O myla panna
czo thy mas qod
my das ne
ves ras Anno 57[51]

Alebo radšej pieseň o fajke od latinsko-slovenského barokového spisovateľa Juraja Bahila (1689-1760) z r. 1735?

Radeji bez chleba míní fajčár býti,
nežli by bez fajky musel někde jíti;
takže prv, nežli má pokrm užívati,
musí predce fajku napred koštovati.
Po jídle sa zase fajka do úst kladě,
by tak mohla býti pri každé paráde.
Ba i pri nápoji musí fajka býti,
neb by bez ní fajčár nic nemohl píti!
Z fajky mnohé vady často vyplývají,
bitky a žaloby mnohé z ní bývají,
pro fajku prátelé v neprátelství žijí,
pro ní se častokrát až na smrt pobijí.
Fajčár se v své fajce tak velice teší,
že sedíc na koni, radnej pújde peší,
nežli by bez fajky musil rejtovati
volí radnej kone nežli fajku dáti.
Než co! Ba fajčári i to mluvívají,
že radeji ženu nežli fajku dají.
Fajčár víc o fajku, než lásku pečuje,
fajka i manželství nevole vzbuzuje;
častokrát manželka smutnú notu zpívá
a toho príčina nejvíc fajka bývá.

[51] *Anno 57 = Roku 57.*

Alebo sa pozrime, ako sa môže na svete objaviť potulný rytier. Opísal nám ho v r. 1605 španielsky spisovateľ Miguel de Cervantes Saavedra (1547-1616) v románe Dômyselný rytier Don Quijote de la Mancha.

Miguel de Cervantes

Náš rytier sa tak zahĺbil do svojich kníh, že v nich presedel celé noci od mrku do svitu a celé dni od svitu do mrku. A tak sa stalo, že od ustavičného bdenia a večného čítania vyschol mu mozog a napokon prišiel o rozum. Mal fantáziu naplnenú všetkým tým, čo čítal v knihách, všelijakými čarami, láskami, útrapami a nemožnými hlúposťami. A tak sa mu to všetko zavŕtalo do mozgu, že preň bola pravdou celá hora vymyslenín z toho, čo čítal, takže napokon nebolo pravdivejšej histórie na svete. (...)

A tak, keď sa mu načisto pomútil rozum, prišiel na najčudnejšiu myšlienku, na akú kedy vo svete prišiel nejaký blázon: že sa patrí a je potrebné stať sa potulným rytierom. Že sa treba vybrať do šíreho sveta v zbroji a na koni za dobrodružstvami a konať to isté, čo konali potulní rytieri, o ktorých čítal, naprávať každú krivdu a vyhľadávať smelé činy a nebezpečenstvá. Keby ich prekonal. získal by si nesmrteľné meno a chválu. (...)

Najprv vyčistil zbroj po pradedoch; veď zhrdzavená a splesnená dlhé veky ležala kdesi zabudnutá v kúte. Vyčistil a ponaprával ju, ako len mohol. No veľký bol jeho zármutok, keď videl, že všeličo na nej chýba, že prilbica nie je úplná a zostal z nej len šišak. A tu mu pomohol vlastný dôvtip, lebo z lepenky urobil druhú polovicu prilbice, pripevnil ju k šišaku, takže to naoko vyzeralo ako celá prilbica.

Albín Brunovský – ilustrácia k Don Quijotovi

A možno nás poteší spev starého fínskeho hrdinu Väinämöinena z eposu Kalevala, ktorý do r. 1849 z ľudových piesní zozbieral a upravil fínsky lekár Elias Lönnrot (1802-1884):

Elias Lönnrot

A keď starý Väinämöinen
zahral zručne na kantele –
aj kamenné vrchy zneli,
aj skaly sa popukali,
balvany sa kotúľali,
štrky do riek popadali,
smreky sa tam radovali,
kríčky v stepi ožívali.
(...)
Kantele len ladne hralo,
doďaleka štebotalo,
do dedín ho šiestich čuli,
hneď sa k nemu nahrnuli;
nebolo tam v hore tvora,
čo by nechcel čuť tú pieseň.

Zver, ukrytá v tmavej hore,
na laby sa posadila,
ani hlások nevydala,
veľkú radosť prežívala.
Vtáky z diaľky prilietali,
na vetvy si posadali;
ryby z vĺn tiež priplávali,
pri brehu tam počúvali.
Ba aj červy z hĺbky zeme,
z tmavej hliny vyliezali,
krútili sa, počúvali.
Počúvali štebotanie,
to lahodné vyhrávanie,
Väinämöinenove struny.

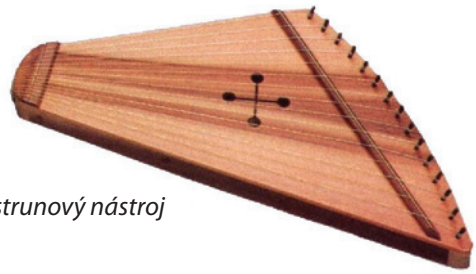

Kantele – fínsky strunový nástroj

Alebo sa skúsme pohybovať ako kyvadlo v básni Kyvadlo, ktorú v zbierke Tanec vecí vydal v r. 1969 americký básnik John Updike (1932-2009).

John Updike

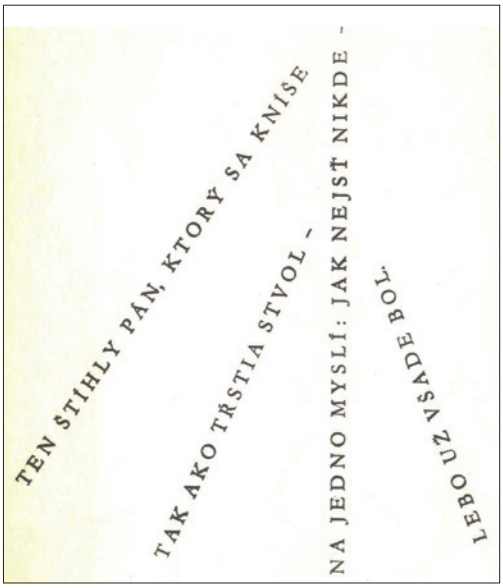

TEN STIHLY PÁN, KTORÝ SA KNÍŠE
TAK AKO TŘSTIA STVOL –
NA JEDNO MYSLÍ: JAK NEJSŤ NIKDE –
LEBO UŽ VŠADE BOĽ.

Či nazrime do izby alkoholika v básni, ktorú v r. 1934 napísal ruský básnik Osip Mandeľšťam (1891-1938).

Osip Mandeľšťam

Žil raz jeden občan,
nie, nebol to žiadny ožran,
no nepatril ani k abstinentom,
keďže
do bytu si zrazu organ dotrepal.
Nájomníci urazení inštrumentom
vybrali sa za správcom. Ten hnevom bez seba
vydal príkaz a domovník Sebastian
bach-bach –
nástroj rozdrúzgal
a lumpovi takmer vybil zuby.
Niežeby bol Sebastian dáky pijan,
no „bach" je úder trochu hrubý.

Lepšie dopadol nejaký Hawkins po nočnej zábave v básni Autobiografia, ktorú v r. 1971 publikoval anglický básnik Adrian Henri (1932-2000):

Adrian Henri

Hawkins
si ešte opitý žehlil nohavice aby mohol ísť domov k žene a svokre
našiel v šatníku starý klaunský výstroj
enormné čierne červené volány a brmbolec
sklonený nad žehliacou doskou
v ochmelenom ráne

Alebo sa pozrime na neprekonateľnú logiku vojenského predpisu, ako ho v románe o druhej svetovej vojne Hlava XXII opísal v r. 1961 americký spisovateľ Joseph Heller (1923-1999).

Joseph Heller

Yossarian sa náňho vážne pozrel a skúsil to z iného konca. „Je Orr blázon?"
„Pravdaže je," prisvedčil doktor Daneeka.
„Môžete ho preradiť?"
„Pravdaže môžem. Ale najprv musí o to požiadať. To je predpis."
„Tak prečo vás o to nepožiada?"
„Pretože je blázon," vysvetľoval doktor Daneeka. „Musí byť blázon, keď doteraz neprestal s bojovými letmi, hoci toľkokrát unikol iba o vlások. Pravdaže, môžem Orra preradiť. Ale najprv musí o to požiadať."
„To je všetko, čo musí urobiť, aby ho preradili?"
„Všetko. Stačí o to požiadať."
„A potom ho už preradíte?" spýtal sa Yossarian.
„Nie. To nemôžem urobiť."
„Chcete povedať, že je v tom nejaký háčik?"
„Pravdaže je v tom háčik," prisvedčil doktor Daneeka. „Hlava XXII. Každý, kto sa chce vyhnúť bojovému nasadeniu, nie je ozajstný blázon."
Hlave XXII neprešiel nikto cez rozum. Hlava XXII stanovovala, že starosť o vlastnú bezpečnosť tvárou v tvár bezprostrednému a ozajstnému nebezpečenstvu je prejavom zdravého rozumu. Orr bol blázon a mohli ho preradiť. Stačilo iba požiadať o to; ale len čo by to urobil, nebol by viac bláznom a musel by si odkrútiť

ďalšie nálety. Orr by bol blázon, keby šiel na ďalšie nálety a bol by normálny, keby tak neurobil; ale ako normálny by si ich musel odlietať. Ak by lietal ďalej, bol by blázon, a potom by už nemusel lietať. Ibaže ak by to nechcel robiť, bol by normálny, a teda by musel lietať ďalej. Geniálna jednoduchosť hlavy XXII na Yossariana hlboko zapôsobila. Uznanlivo zahvízdal.

Virginia Woolfová

Alebo sa započúvajme do zvuku hodín z románu Virginie Woolfovej (1882-1941) Pani Dallowayová z r. 1925:

Hodiny na Harley Street sa zadrapovali do júnového dňa, odlamovali, odkrajovali, odlupovali, odštikovali, odštipkávali z neho, radili poslušnosť, vyzdvihovali autoritu a zborovo zdôrazňovali nesmierne výhody zmyslu pre proporciu, až sa násyp času napokon celkom zmenšil a hodiny, čo viseli nad obchodom na Oxford Street, oznámili, že je pol druhej, ale tak bodro a otcovsky, akoby pánom Rigbymu a Lowindesovi bolo potešením poskytovať takéto informácie zdarma.

Taťjana Lehenová

A na záver si urobme pohodu s básňou Vybraná spoločnosť, ktorá vyšla v r. 1989 v zbierke slovenskej poetky Taťjany Lehenovej (*1961) Pre vybranú spoločnosť:

Dostala som chuť,
na malý spoločenský večer;
len pre vybranú spoločnosť.
Na dvere vešiam ceduľky:
Nerušiť!
Nie sme doma,
spíme a maľujeme!
Zatvorené pre všetkých!

Už sa teším, ako si zapálim sviečku,
pustím hudbu celkom tichučko,
nalejem pohár červeného
a s knižkou,
položenou len tak ledabolo pri ruke,
začnem rozhovor s pozvanými –
obrátená do seba.

Dick Francis

Máme chuť si ešte niečo prečítať? Možno ani nie. Tak opusťme tieto diela a zahĺbme sa do Dicka Francisa (1920-2010) s jeho **detektívnymi** príbehmi, ktoré sa často krútia okolo koní a záhadu riešia amatérski, samozvaní detektívi. Alebo sa zahĺbme do **tajuplných** príbehov Stredozeme Johna Ronalda Reuela Tolkiena (1892-1973). Či sa radšej budeme báť pri **hororoch** Stephena Kinga (*1947), alebo pri **temných** príbehoch Howarda Phillipsa Lovecrafta (1890-1937)? Alebo nám bude príjemnejší pokojný **intelektuálny nadhľad** Hercula Poirota v spoločnosti krutých vrahov a zlodejov z detektívok Agathy Christie (1890-1976)?

John Ronald Reuel Tolkien

Alebo budeme sledovať osudy prvého vesmírneho turistu, Dvojkvietka s chodiacou batožinou, ako ich od r. 1983 opisuje Terry Pratchett (*1948) vo svojich fantasy textoch o Plochozemi?

Howard Phillips Lovecraft

Ajhľa...

Prichádza korytnačka Veľká A´Tuin, pomaly pláva cez medzihviezdny záliv, na ťarbavých končatinách má vodíkovú námrazu, jej obrovský a prastarý pancier brázdia krátery po meteoritoch. Očami veľkosti mora, zakalenými vekom a prachom z asteroidov, uprene hľadí na svoj cieľ.

Mozgom väčším ako mesto s geologickou pomalosťou myslí iba na tú ťarchu.

Väčšinu ťarchy majú, samozrejme, na svedomí Berllia, Tubul, Veľký T´Phon a

Jerakeen, štyri obrovské slony, ktorým na širokých chrbtoch opálených hviezdnym jasom spočíva kotúč Plochozeme, na širokom obvode ovenčený dlhým vodopádom a zakrytý nebeskou klenbou belasou ako oči novorodenca.

1408
Film podľa novely
S. Kinga

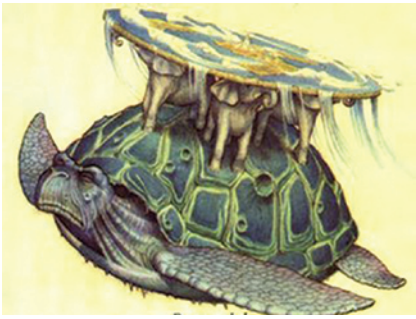

Veľká A´Tuin a Plochozem
T. Pratchetta

David Suchet
ako Hercule Poirot

Terence
David
John
Pratchett

Agatha
Christie

Alebo vôbec nebudeme čítať. Ak nechceme čítať, tak nečítajme. Lebo prvým právom čitateľa je:

Právo nečítať

práva čitateľa

Francúzsky spisovateľ a učiteľ na gymnáziu Daniel Pennac (*1944) sformuloval desať **ZÁKLADNÝCH PRÁV ČITATEĽA**:

Daniel
Pennac

1. Právo nečítať.
Myšlienka, že čítanie „človeka poľudšťuje", je celkom správna (...) No chráňme sa vyvodiť z tejto teorémy dôsledok, že každého jednotlivca, ktorý nečíta, by sme mali a priori považovať za potenciálneho odľuda alebo úplného kreténa. Inak urobíme z čítania morálnu povinnosť...

2. Právo preskakovať strany.
Ak majú chuť čítať Moby Dicka, ale odrádzajú ich Melvillove rozsiahle opisy náradia a techniky lovu veľrýb, nemusia sa vzdať čítania, stačí ich preskočiť, nech tie strany preskočia, nasledujú Achaba a nech sa nestarajú o to ostatné, tak ako on prenasleduje svoj biely zmysel života a smrti.

3. Právo nedočítať knihu.
Existuje tridsaťšesťtisíc dôvodov, prečo opustiť nejaký román pred koncom: pocit, že sme to už čítali, príbeh, ktorý nás nechytí, úplný nesúhlas s autorovými tézami, štýl, z ktorého sa nám ježia chlpy, alebo naopak neprítomnosť štýlu, a tu už nepomôže nijaký dôvod pokračovať v čítaní... Je zbytočné vymenovať 35 995 ďalších dôvodov, medzi ktoré však treba zaradiť boľavý zub, šéfa, ktorý nás neúnavne prenasleduje, alebo srdcový otras, z ktorého nám tŕpne hlava.

Čo sú to generácie ľudských práv? Do ktorej skupiny by sme zaradili práva čitateľa?

Kniha nám padá z rúk?
Nech si padne.

4. Právo znovu si ju prečítať.

Opätovne čítame hlavne celkom nezištne, pre potešenie z opakovania, pre radosť z opätovného stretnutia, aby sme si overili, aké je to dôverné.

„Ešte, ešte", prosíkalo dieťa, ktorým sme boli... Naše opätovné čítania v dospelosti nesú znaky tejto túžby: očariť sa, nadchnúť sa niečím trvalým a zakaždým sa nadchnúť niečím novým, práve objaveným.

5. Právo čítať čokoľvek.

„Dobré" a „zlé" romány existujú.

Najčastejšie najprv na svojej ceste stretávame tie druhé.

A namojveru, keď bol rad na mne, spomínam si, že som ich považoval za „hovadsky dobré". Mal som veľké šťastie: nevysmievali sa zo mňa, neprevracali oči, nesprávali sa ku mne ako k menejcennému.

6. Právo na bovarizmus[52].

Zhruba práve to je „bovarizmus", ak ide len o okamžité uspokojenie našich pocitov: predstavivosť nadobúda obrovské rozmery, nervy vibrujú, srdce búši, adrenalín strieka, identifikácia prebieha vo všetkých smeroch a mozog (momentálne) považuje bežný život za romantický zážitok.

To je náš prvotný čitateľský stav, rovnaký pre všetkých.

7. Právo čítať kdekoľvek.

Prečítal som rád, keď miestnosť iná nebola,
sediac na hajzli, kompletného Gogoľa.

8. Právo paberkovať.

Dožičme si vybrať hocijaký zväzok z našej knižnice, hocikde ho otvoriť a na chvíľu sa do neho ponoriť, lebo máme na to práve iba túto chvíľu.

9. Právo čítať nahlas.

V škole nám zakazovali čítať nahlas. Už vtedy bolo krédom tiché čítanie. Z oka rovno do mozgu, priamy prenos, rýchly a účinný. Na každom desiatom riadku test, či sme tomu porozumeli. Hneď od začiatku bola našou reholou analýza a komentár! Väčšina deciek umierala od strachu, a to bol len začiatok! Ak ťa to zaujíma, všetky moje odpovede boli správne, ale keď som sa vrátil domov, všetko som si čítal nahlas.

Prečo?

Pre ten úžasný pocit. Vypovedané slová zrazu začínali jestvovať mimo mňa, skutočne žili.

---

[52] *Podľa románu Pani Bovaryová, ktorú v r. 1857 publikoval Gustave Flaubert (1821-1880). Emma Bovaryová sa utiekala do sveta svojich predstáv a fantázií, aby unikla všednosti života.*

10. Právo mlčať.

Tí dospelí, ktorí mi dali čo-to čítať, vždy pred knihami ustúpili do úzadia a dávali si dobrý pozor, aby sa ma neopýtali, čo som z toho prečítaného pochopil. O tom, čo som prečítal, som samozrejme hovoril práve s nimi.

Uplatnili sme si už niekedy niektoré z týchto práv?

Určite neplatia len pri literatúre, ale aj pri iných umeleckých druhoch.

REFLEXIA

Ktoré ukážky z tejto kapitoly nás **bavili**? Ktoré sme čítali či počúvali s potešením a ktoré s nechuťou? Ktoré sme **odmietli**?

Vieme povedať prečo?

Čo by sme čítali radšej ako túto kapitolu z učebnice?

umenie v každodennosti

Poobzerajme sa okolo seba a zistíme, že sa **denne** tešíme z umenia:

- Keď nám je dobre v klube, lebo tancujeme na výbornú hudbu (ale nedáme sa zlákať alkoholom ani drogami).
- Keď sa tešíme pohľadom na podobné krásne maľované figúry na stenách budov a nemyslíme na to, že niekto poškodil cudzí majetok.
- Keď sa smejeme z absurdností v príbehoch Simpsonovcov alebo South Parku, ktoré nás vlastne učia kriticky vnímať naše okolie.
- Keď nás pohltia fantasy príbehy a nesnažíme sa porovnávať ich s najnovšími vedeckými poznatkami.
- Keď sa zahľadíme do veľkých lesklých očí postavičiek v komiksoch manga.
- Keď naša fantázia začne lietať vo svetoch RPG alebo 3D hier a zabudneme, že sa pohybujeme „len“ v kódoch nuly a jednotky.
- Keď si kupujeme pohostenie v pouličnom stánku, na ktorom je namaľovaný usmiaty kuchár, a na chvíľu zabudneme na svoj hlad.

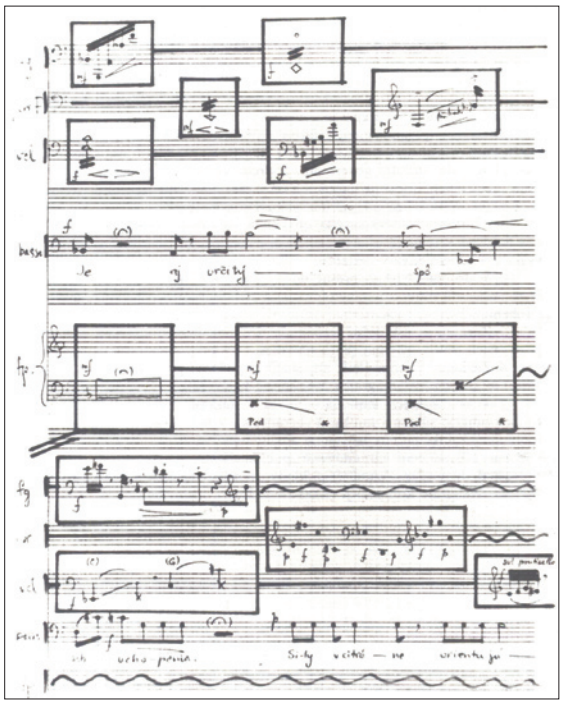

Vladimír Bokes: Spôsob ticha, 1977

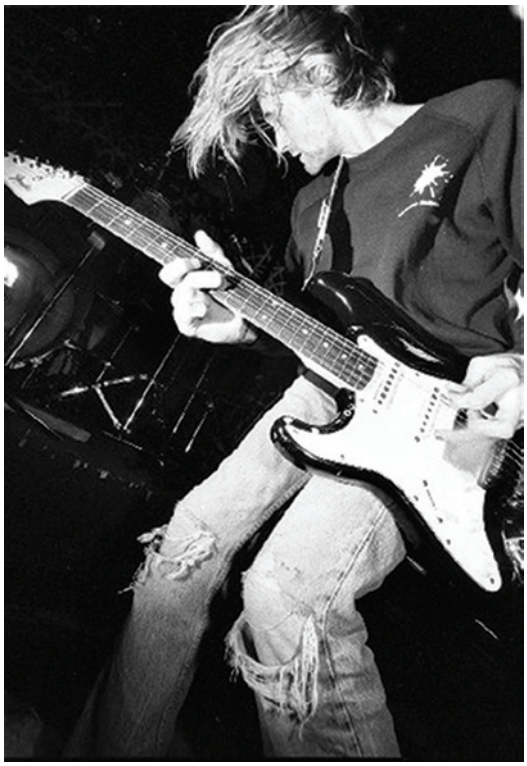

Kurt Cobain (1967-1994)

3. PREVÁDZKA V KULTÚRE

MÉDIÁ V KULTÚRE

Koľkí z nás by poznali praveké sošky žien, keby nebolo televízie? Ktoré ďalšie zdroje nám poskytli o nich informácie?

Cieľ: porozmýšľame, čo sa dá z médií získať.

Z minulých ročníkov poznáme pravekú sošku ženy z Moravian. Tak ako iné podobné prehistorické sošky, aj ona bola pravdepodobne vyjadrením úcty k žene ako rodičke, vyjadrením radosti zo života a plodnosti všeobecne. Zvýraznením ženských tvarov zrejme chceli ich tvorcovia zdôrazniť hodnoty, ktoré si u žien vážili.

Naše súčasné chápanie ženy silno ovplyvňujú **médiá** a **reklama**. Pozrime si v televízii, na internete, v obrázkových časopisoch, ako sa v súčasnosti prezentuje žena, na čom je v médiách založená úcta k žene, aké vlastnosti sa u nej uprednostňujú, čo sa považuje za dôležité a čo nie.

Aké vlastnosti ženy sa prezentujú? Jej pracovné schopnosti? Jej krása? Tvary jej tela? Jej materstvo? Jej tvorivé schopnosti? Pýtajme sa ďalej a hľadajme v médiách konkrétne príklady.

médiá

reklama

bulvár

Rozdeľme sa do skupín a každá skupina si vyberie jedno médium, ktoré budeme mesiac sledovať. Niektoré skupiny budú sledovať niektoré **televízne** kanály, iné **rozhlasové** stanice, ďalší si budú všímať **denník**, **týždenník** (bulvárny i „seriózny“) a pod. Vytvorme si jednoduché portfólio o obraze ženy v konkrétnom médiu.

Ako odlíšime bulvár od seriózneho média? Aké si nájdeme na to kritériá?

Každá skupina bude po mesiaci prezentovať svoje portfólio. Ostatné skupiny budú z prezentácií usudzovať, či si tieto médiá vážia ženy. Ak áno, ako to robia? Ak nie, ako by mali (mohli) vzdávať úctu ženám?

Aké **informácie** o ženách naše médium poskytovalo? Ako sa mediálny **obraz** o vlastnostiach **ženy** líšil od predstáv, ktoré ponúka soška ženy z Moravian? Pomenujme hlavné rozdiely.

informácie z médií

obraz ženy

paródia

A teraz si porovnajme sošku z Moravian s touto **paródiou**[53] na súčasnosť: Čo má táto soška oblečené? Čo znamená také oblečenie dnes? Čo má zvýrazňovať? Ako sa využíva toto oblečenie v obrázkových časopisoch? Ako v reklame na kozmetické prípravky? Ako v reklame na prípravky na chudnutie? Ako v reklame na spodnú bielizeň? Nájdime príklady na podobné reklamy a pretvorme ich tak, aby v nich mohla vystupovať táto Súčasná Venuša.

---

[53] *Z gréckeho pro + oide = vedľa, bokom, v blízkom vzťahu + pieseň. Paródia je umelecké dielo, ktoré sa vysmieva z iného diela tým, že zvýrazňuje alebo mení niektoré jeho časti.*

Kristína Vargová: Súčasná Venuša, 2010

Vráťme sa k našim jednoduchým portfóliám a porovnajme si tento obrázok s obrázkami, ktoré sme získali z médií. Skúsme predpokladať a sformulujme: Čo naše vybrané médiá napísali o tejto Súčasnej Venuši?

Aplikujme naše odpovede na rôzne verzie Barbie:

Plážová Barbie

András Kállai: Tučná Barbie, 2006

Fulla z Blízkeho Východu

András Kállai

Čo nám tieto tri obrázky hovoria o žene a o vzťahoch k mužovi?

Akú predstavu o kráse ponúka bábika Barbie? Čo hovorí o našich predstavách o kráse maďarsko-rómsky výtvarník András Kállai (*1982)? Čo hovorí o kráse bábika Fulla z moslimských krajín, ktorá vznikla v Sýrii, aby nahradila Barbie?

Pri sochách z kapitoly o kráse sme sa pýtali, čo tie sochy hovoria o mužskej sexualite. Čo nám hovoria tieto tri Barbie o ženskej sexualite?

Nájdime na internete indickú Barbie, indonézsku, marockú, tehotnú

Prečo sú ženy v moslimských krajinách často zahalené?

Odkiaľ získavame tieto informácie?

Aký vzťah majú európske krajiny k zahaľovaniu žien?

Barbie... aké ďalšie verzie ešte nájdeme? Čo vypovedajú jednotlivé bábiky o svojich krajinách a čo o našom vnímaní sveta? Čo z toho všetkého sme sa dozvedeli z médií?

Spomeňme si na predchádzajúci ročník a na naše diskusie o médiách. Možno sme si vytvárali vlastnú televíziu, možno sme diskutovali o tom, ako sa tvorca môže stať slávnym, možno sme diskutovali o reality show, o Veľkom Bratovi a o všeličom inom. Dokážeme si náš súčasný obraz o žene predstaviť bez všetkých týchto vplyvov?

Skúsme si teraz odmyslieť všetko, čo sme sa o ženách dozvedeli z médií a sústreďme sa na vlastné predstavy. Aký bude obraz ideálnej ženy v našej mysli? Čo nám zostane? Čo nám o ideálnej žene hovoria len naše **osobné skúsenosti**? Aký obraz si na základe vlastných skúseností vytvorili spolužiačky a aký si vytvorili spolužiaci? Ale uvažujme úprimne – bez toho, čo nám ponúkajú médiá.

skúsenosť

obraz sveta

Nájdime konkrétne príklady, keď nás médiá v poslednom týždni skutočne ovplyvnili a v čom zmenili naše vlastné predstavy o svete, náš **obraz sveta.**

REFLEXIA

Odpovedzme si každý sám pre seba: Ako sa cítime vo svojom tele, keď sú v médiách okolo nás obrazy samých štíhlych a podľa presných mier formovaných postáv dievčat, žien či silných a vyšportovaných chlapcov a mužov?

Čo by sme mohli urobiť preto, aby sme mali radi svoje telo také, aké je?

Kde by sme mohli zistiť, ako súvisí číslo 13 s postavou Judáša?

Médiá však nemenia len náš pohľad na svet. Médiá nám ponúkajú celkom iný – svoj obraz sveta. Prečítajme si báseň írskeho básnika Brendana Kennellyho (*1936), ktorú uverejnil v r.1991 v zbierke Kniha Judášova:

Brendan Kennelly

Čas

Napriek šialenstvu, bôľom srdca,
čiernej mágii, vláde klamu
hnevu nebies, čo mestá rúca,

si spravme prestávku na reklamu.

Aké miesto má reklama v tejto krátkej básni? Čo je tu dôležitejšie – obraz sveta alebo reklama? Čo obsahujú v sebe a čo prinášajú obraz sveta a reklama?

Obraz sveta		Reklama	
Ľudské bolesti. Čierna mágia, teda zlo. Klamstvo a moc. Hnev bohov a prírody. Pád a zničenie miest, ľudských diel.	Báseň, dielo, kniha ich ukazuje.	Peniaze a zisk.	Prináša ich.

Čo nám to hovorí o súčasnom svete? Čomu venujeme svoj čas? Prečo sa zobrazovanie a preciťovanie hĺbok sveta a nešťastia musí prerušiť? Ako sa v tomto protiklade tvorí **hierarchia** ľudských **hodnôt**, keď zisk preruší zobrazovanie a preciťovanie ľudského nešťastia?

hierarchia hodnôt

Nájdime si knižku Mať alebo byť z r. 1976 od nemecko-amerického psychológa a filozofa Ericha Fromma (1900-1980) a prečítajme si úvahy o tom, čo je pre človeka dôležitejšie – či mať šťastie, alebo byť šťastným; či mať informácie, alebo poznávať; či mať lásku, alebo milovať, či mať prácu, alebo pracovať...

Erich Fromm

Kde v tomto všetkom majú miesto peniaze? Aké miesto by sme im prisúdili každý/každá z nás? Aké miesto im prisudzuje tvorca v Kennellyho básni?

Ak sú peniaze také dôležité, že premôžu aj frommovské „byť", určite rozumieme, prečo musí obraz sveta ustúpiť pred reklamou. Už nie je dôležité, čo si o svete myslíme, ako ho preciťujeme, ako vnímame druhých ľudí – dôležité je, aby sme zarobili peniaze. – Takto fungujú médiá. Ponúkajú nám taký obraz o svete, ktorý je dosť odlišný od našich tradičných **morálnych noriem**. Tradičná výchova nám hovorí, že dôležité sú **vzťahy** medzi ľuďmi, **poznanie** sveta, **tvorivosť**. Škola nám vštepuje niečo podobné. Médiá nám však hovoria, že dôležité sú **peniaze** – a **sláva**, ktorá k nim pomáha. Pre to, aby sa človek stal slávnym, netreba, aby podával vynikajúce tvorivé výkony. Dôležité je, aby ho bolo často **vidieť** v médiách.

morálka

vzťahy

poznanie

tvorivosť

peniaze

sláva

celebrita

Vráťme sa k tzv. celebritám z inej kapitoly tejto učebnice a skúsme si na podobnom príklade vybudovať predstavu o tom, ako je možné sa stať **celebritou**.

Predstavme si situáciu, že máme 8-ročného brata, sestru alebo priateľa či priateľku, ktorí veľmi túžia **stať sa spevákom/speváčkou**. Chcú vystupovať na pódiách pred množstvom ľudí, chcú, aby ich snímala televízia, chcú rozdávať rozhovory a túžia vidieť svoje fotografie na titulných stránkach obrázkových časopisov. Čo musia pre splnenie svojej túžby urobiť? Pomôžme im.

Vytvorme svojim súrodencom či priateľom plán, ako by mohol mladý človek vo svete za slávou postupovať. Uvažujme systematicky: budeme zbierať základné **informácie** o tom, ako tento proces v skutočnosti okolo nás prebieha a budeme im plánovať ich vlastný postup. Sledujme televíziu, obrázkové časopisy, internet, teda akékoľvek zdroje informácií, aby sme pre nich mohli vytvoriť plán.

informácie

Ako sa stať celebritou

Tu sú jednotlivé kroky plánu. Prečítajme si ich a potom si v triede rozdelíme úlohy.

Čo chcú dosiahnuť	**Čo potrebujú urobiť**
Musia sa naučiť spievať – ak nie dobre, tak aspoň obstojne. Mal/mala by sa vedieť pohybovať na javisku.	Aké školy a inštitúcie v našom okolí sa venujú výučbe spevu a tanca?
Chcú, aby o nich ľudia v okolí vedeli.	Prihlásia sa do súťaže mladých talentov. Kde je to v našej obci možné? Ktoré médium ponúka podobnú príležitosť?
Vystupujú na kultúrnych podujatiach.	Čo získajú vystúpením v obci? Čo získajú vystúpením v masmédiu?
Chcú sa stať dostatočne známymi, aby o nich v okolí všetci vedeli a aby ich ktokoľvek našiel pomocou Google	Vytvoria si svoj profil na hi5 Pokec BOOOM.SK badoo a video zo svojich vystúpení zavesia na YouTube Alebo vyrobia plagáty so svojím profilom a rozvešajú ich po meste/obci.
Stále ich oslovujú len blízki známi, to je málo. Musia sa stať známymi pre oveľa širší okruh ľudí.	Prihlásia sa do súťaží Slovensko hľadá SuperStar, mini TALENT, EUROVISION SONG CONTEST alebo do súťaže v našom kultúrnom centre.
	Čo si pripravia na konkurz? Čím zaujmú porotu?
	Ako sa pripravia na skutočné vystúpenie?
	S akými ľuďmi sa stretnú? Aké profesie tam budú? Čo všetko budú od nich žiadať?
	Akú zmluvu podpíšu s organizátormi súťaže (s médiom, s kultúrnym domom)? (Napíšme si v triede zmluvu, ktorú chceme predložiť organizátorom súťaže. Potom napíšme zmluvu, ktorú našim súrodencom asi predložia organizátori. Porovnajme ich. Nájdime v našom okolí právnika a poprosme ho, aby napísal zmluvu, akú by asi dostali v skutočnosti.)
	Kto a ako ich osloví pre budúcu spoluprácu? Ako ich zaväzuje zmluva, ktorú podpísali na začiatku súťaže?

Náš brat, naša sestra vyhrali súťaž. Čo teraz? Zrejme potrebujú vydať prvé CD.	Kto im vydá prvé CD? Čo všetko musia pre to urobiť?
	Ako sa ich CD stane známym? Čo treba urobiť pre to, aby sa predávalo?
Začnú sa pravidelné vystúpenia. Túžia dlho zostať známymi.	Kto im pripravuje program vystúpení? Kto a ako im robí reklamu a celý marketing[54]? (Premyslime si aspoň prvých päť krokov kvalitného marketingu.) Aké má v tom právomoci náš brat alebo sestra?

Rozdeľme sa v triede na tri skupiny a vypracujme súrodencom tri plány:

1. Prvá skupina využije všetky **možnosti internetu** a všetkých možných médií (hlavne **masových médií**, ako je televízia a rozhlas), ktoré dnes poznáme a môžeme využiť. Dosť veľa bude záležať na tom, s akým masovým médiom budeme spolupracovať.

2. Druhá skupina si tú istú situáciu naplánuje tak, ako keby médiá neexistovali a nemohli by ich osloviť. Vytvorí teda plán, ako sa stať celebritou bez médií. Neexistujú ani bilbordy a reklama sa šíri len v tlačených denníkoch, týždenníkoch a obrázkových časopisoch, prípadne mobilnými telefónmi. Čo všetko musia naši súrodenci urobiť, ak ich **nepropaguje médium**? Nezabudnime, že už neoslovujú veľké masy publika naraz cez médium, ale len jednotlivcov cez tlač a cez monitor (hoci možno mnoho jednotlivcov). V situácii bez masových médií veľa závisí od toho, ako vieme pracovať s nternetom, ako využívame sociálne siete, blogy, webstránky a pod.

3. Tretia skupina si tú istú situáciu naplánuje tak, ako keby neexistovali ani médiá, ani internet, ani mobilné telefóny. Nemá k dispozícii médiá, bilbordy, internet, iba pevné telefónne linky. Vytvorí teda plán, ako sa stať celebritou bez internetu. Čo všetko musia naši súrodenci urobiť, ak si budujú slávu **bez internetu**? Nezabudnime, že môžu oslovovať ľudí len **osobným** kontaktom alebo rôznymi **tlačenými** materiálmi.

V každej skupine na záver načrtnime, čo treba urobiť, aby sa naši súrodenci udržali na dosiahnutej úrovni slávy a využime pri tom len tie prostriedky, ktoré boli doteraz v každej skupine k dispozícii.

Každý plán by mal obsahovať postupnosť krokov, nástroje, ktoré použijeme, predpokladané výsledky jednotlivých krokov a harmonogram.

Vytvorme prezentácie, v ktorých predstavíme naše tri plány a prezentujme ich pred triedou. Sami si vyberme formu prezentácie – počítačová prezentácia, dramatická hra, projekt a pod. Prediskutujme **výhody a ne-**

---

[54] *Z latinského mercātus = obchod. Marketing je súbor techník a nástrojov, ktoré podporujú predaj nejakého produktu – zisťujú, čo si ľudia žiadajú, pripravujú ich na nový produkt, robia mu reklamu a usporadúvajú rôzne akcie na podporu predaja.*

výhody jednotlivých plánov. Diskutujme o **rýchlosti** rastu celebrity v jednotlivých plánoch. Porovnávajme, ako sa odlišoval a postupne menil **obraz** o týchto deťoch **v médiách** počas ich postupu k sláve pomocou rôznych plánov. Rozoberme možnosti **vplyvu** na publikum. Všímajme si **riziká** pri vzostupe k sláve. Na záver diskusie nájdime v plánoch odpoveď na tieto otázky:

Čím by sa o svoju slávu zaslúžili samy deti?
Čím by sa zaslúžilo médium, ktoré ich predstavuje verejnosti?
Čím by sa zaslúžili organizátori súťaží a prezentácií?
Ako by deťom pomohol internet?
Čím by sa zaslúžili marketing a reklama?

REFLEXIA
Ak by sme si mali sami voliť, ktorú z týchto troch ciest by sme si zvolili?
Je možné tieto cesty použiť aj na dosiahnutie našich vlastných snov?
Čo by sme deťom poradili, ak by neboli úspešné?

VÝKLAD
Svet médií a elektroniky

informácie

obrazy

audiovizuálny

Podľa francúzskeho filozofa Paula Virilia (*1932) v súčasnom svete nás ovládajú **informácie** a **obrazy** produkované v médiách. Ak sa niečo neobjaví v médiách, ľudia tomu nevenujú pozornosť, ak sa objaví, získa si pozornosť širokej verejnosti. Preto ten, kto určuje, čo sa v médiách objaví, môže ovládať svet.

V našom svete sa už nemôžeme vyhnúť neustálemu styku s **audiovizuálnymi obrazmi**. Ich prítomnosť všade okolo nás spôsobuje, že sa už nové myšlienky nerodia iba v našich mysliach, ale často ich prijímame z médií, zo sveta audovizuálnych obrazov. Neodlišujeme, čo vzniklo mimo nás a čo je naším vlastným dielom – lebo už nevieme povedať, či sme si to „nové" jednoducho neosvojili pod vplyvom médií. Médiá sú také silné, že ich svet sme začali považovať za svoj.

Paul Virilio

nový

lákavý

slučka

V takom svete sa pomocou mediálnych obrazov niečo rýchlo zrodí (napr. sláva, bohatstvo, úspech). Ale svet na také niečo aj rýchlo zabudne, pretože prídu **nové** obrazy. Médiá a masové médiá musia neustále produkovať nové obrazy, aby k sebe prilákali divákov. Pretože obrazy sú všade, musia médiá súťažiť so stále novými, **lákavejšími** obrazmi, aby si ich ľudia všimli. Ak si ľudia všimnú obrazy, ktoré ponúka médium, budú sledovať aj reklamu, ktorú toto médium ponúka. To podnieti rôzne spoločnosti, aby do reklamy v tomto médiu investovali viac peňazí; čo je v konečnom dôsledku zisk pre médium.

Je to vlastne jedna **slučka**: všade okolo nás sú stále lákavejšie audiovizuálne obrazy. Pritiahnu nás, takže si všimneme aj reklamu, ktorá ide s nimi. Reklama vloží do média viac peňazí, takže médium môže vytvárať ešte lákavejšie obrazy – ktoré nás lákajú ešte viac, takže môžeme sledovať ešte viac reklamy z média, takže reklama vloží ešte viac peňazí do média...

Manipulácia s obrazmi umožňuje, aby médiá **menili** naše pohľady na svet, aby posúvali našu **identitu**. Vedú nás k tomu, aby sme zabudli na to, čo bolo včera, a priťahujú nás k tomu, čo je dnes, aby to hneď zajtra zrušili. Takým spôsobom však máme zabezpečený aj neustály prísun najnovších a mnohostranných **informácií**.

Okolo nás je veľa ponúk tovarov, obrazov, myšlienok, a všetky sa striedajú v **náhodných** kombináciách. Zaujme ten, kto je šikovnejší a má viac peňazí, takže môže ponúknuť lákavejšiu informáciu. Svet je stále rýchlejší, lebo kvôli zarábaniu peňazí musí ponúkať stále nové produkty. P. Virilio hovorí, že **rýchlosť zmeny** je dnes oveľa dôležitejšia ako **stabilita** pevne určeného **miesta**. Preto nie je dôležité, aby človek vytváral zložité produkty s hlbokými významami, ale aby produkoval rýchlejšie ako druhí ľudia.

Nemecký estetik a filozof Wolfgang Welsch (*1946) hovorí o tom, že produkty médií, informácie a ďalšie produkty človeka majú veľmi ľahkú existenciu. Nemajú však malú hmotnosť, ale ľahko zmenia svoju povahu. Je to **ľahkosť bytia**[55] – dnes sú, zajtra nie sú, pozajtra sa objavia opäť, ale v inej podobe, potom sa zasa premenia alebo zmiznú. Takéto neustále a rýchle zmeny nám umožňujú elektronické médiá a svet preplnený **virtuálnou**[56] **realitou**.

Čo je naším najväčším ziskom z médií?

premeny identity

informácie

náhoda

rýchlosť

miesto

Wolfgang Welsch

ľahkosť bytia

virtuálna realita

Česko-francúzsky spisovateľ Milan Kundera (*1929) vydal v r. 1984 román Neznesiteľná ľahkosť bytia.

---

[55] *Od slova byť – bytie je to, čo existuje. Pojem bytie sa používa vo filozofii na označenie všetkého jestvujúceho.*

[56] *Z anglického virtual = možný, domnelý, zdanlivý; a to z latinského virtus = sila, schopnosť, hodnota. Termín virtuálna realita označuje v širšom zmysle skutočnosť produkovanú elektronickými médiami, teda nie „skutočnú skutočnosť". V užšom zmysle je to špeciálny model skutočnosti vytvorený počítačom, vnímaný cez špeciálne okuliare a ovládaný špeciálnymi prídavnými zariadeniami. Vytvára u človeka ilúziu trojrozmernej reality a umožňuje reakcie v reálnom čase. Využíva sa hlavne v počítačových hrách a v rôznych simulátoroch pri výcviku pilotov a ďalších špecialistov.*

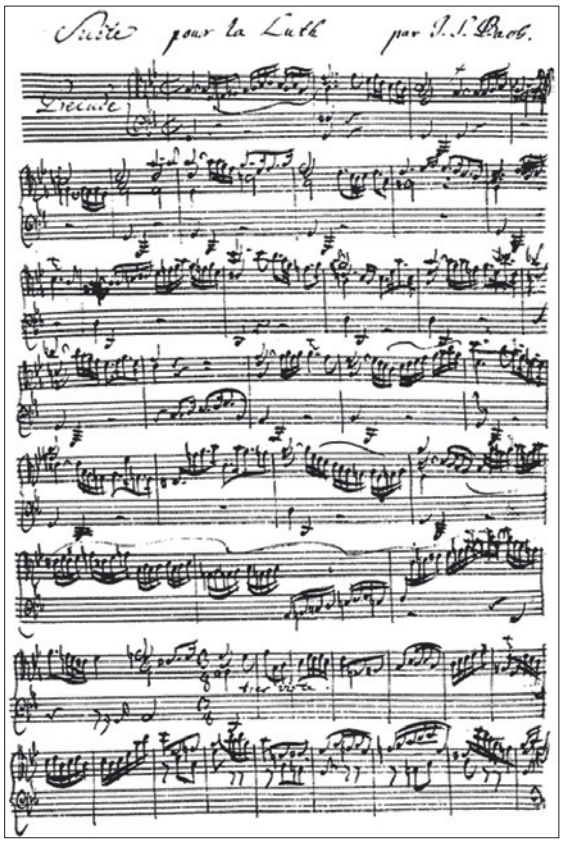

Rukopis Johanna Sebastiana Bacha

DJ Afrika Bambaataa
*(Kevin Donovan, *1960)*

TRH S UMENÍM

zberateľ

obchodník

sponzor

mecenáš

Cieľ: budeme sponzorovať umelcov, predávať a nakupovať umenie.

Skúsme si vytvoriť niekoľko biografií veľkých umelcov a ich **sponzorov**[57] v súčasnosti aj v minulosti. Našou úlohou bude hľadať a triediť informácie o nich – z internetu, z encyklopédií, z dennej tlače, z krásnej literatúry a pod. Skonštruujme si:

1. Najprv základné dáta z ich života.
2. Potom sa sústreďme na informácie hovoriace o tom, ako **predávali** a **kupovali** umelecké diela:
   a. Akými spôsobmi predávali umelecké diela **zberatelia** a **obchodníci**.
   b. Ako bohatí a urodzení **mecenáši** sponzorovali umelcov.
   c. Ako sa zapájali do **obchodu s umením**.

Vytvorme prezentácie[58] v prezentačnom softvéri alebo v papierovej, prípadne v dramatickej forme. V prezentáciách predstavíme buď umelca, sponzora, alebo veľkého obchodníka s umením.

Zamerajme sa najprv na sponzorov kultúry a umenia.

Peggy Guggenheimová (1898-1979) – americká zberateľka umenia, zakladateľka veľkého múzea súčasného umenia.

Charles Saatchi (*1943) – spoluzakladateľ veľkej reklamnej firmy a veľký zberateľ umenia, zakladateľ veľkej galérie v Londýne.

Július II. (1443-1513) – pápež, ktorý podporoval veľké stavby v Ríme a sponzoroval aj Michelangelovu výzdobu Sixtínskej kaplnky.

Rod Mediciovcov takmer 300 rokov riadil kultúrnu a hospodársku prosperitu Florencie: napr. **Còsimo de´ Medici** (1389-1464) – Pater patriae (Otec vlasti) alebo jeho vnuk **Lorenzo de´ Medici** (1449-1492) často nazývaný Lorenzo Magnifico. V jeho blízkosti a aj vďaka nemu tvorili umelci a filozofi ako Leonardo da Vinci, Sandro Botticelli, Michelangelo Buonarotti, Marsilio Ficino...

Čhin Š´-chuang-ti (259 pr.n.l. - 210 pr.n.l.) – čínsky cisár, ktorý podnietil mnoho zmien v kultúrnom a umeleckom rozvoji Číny.

Ramesse II. (asi 1300 pr.n.l. - asi 1210 pr.n.l.) – egyptský faraón, ktorý staval množstvo stavieb po celom Egypte.

Prezentujme výsledky našej práce.

A potom skúsme to isté urobiť s biografiami umelcov – získajme čo najviac informácií o ich živote, hľadajme, ako sa živili svojím umením, odkiaľ

Peggy Guggenheim

Charles Saatchi

Július II.

Còsimo de´ Medici

Lorenzo de´ Medici

[57] *Z anglického sponsor = ten, kto preberie za iného zodpovednosť. Slovo pochádza z latinského spondeo = sľúbiť.*

[58] *O spôsobe prezentovania výsledkov práce sme sa rozprávali v 1. ročníku.*

Čhing Š´chuang-ti

Hlava múmie Ramessa II.

Allen Ginsberg

Selma Ottilia Lagerlöfová

Johann Nepomuk Hummel

Trubadúr

mali príjem, ktorý ich uživil, ako predávali svoje diela, kto ich sponzoroval, s akými problémami sa stretávali na trhu s umením.

Vincent van Gogh (1853-1890) – chudobný holandsko-francúzsky maliar, ktorého obrazy sa dnes predávajú za milióny dolárov.

Allen Ginsberg (1926-1997) – americký básnik, ktorého báseň Vytie priviedla jeho vydavateľa k súdu.

Selma Ottilia Lagerlöfová (1858-1940) – švédska spisovateľka. Dobre si všimnime, kto a čo jej pomohlo, aby mohla písať.

Johann Nepomuk Hummel (1778-1837) – slovensko-rakúsky hudobný skladateľ, ktorý v r. 1803-1811 pôsobil ako koncertný majster u grófa Mikuláša Esterházyho v Eisenstadte. Môžeme jeho osud porovnať aj s tým, ako sa v krátkom čase – počas života troch osobností – zmenilo v Európe postavenie hudobníka: Franz Joseph Haydn (1732-1809), Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) a Ludwig van Beethoven (1770-1827).

Michelangelo Buonarotti (1475-1564) – taliansky renesančný maliar, básnik, sochár, architekt.

Trubadúri, jokulátori, žongléri, minnesingeri, minstreli, trouvéri – to sú rôzne názvy pre potulných umelcov s rôznym poslaním a z rôznych vrstiev, ktorí cestovali Európou v 11.-15. st. Boli to hudobníci, speváci, básnici, herci, komedianti, kúzelníci, milovníci. Ako sa živili svojím umením?

Kālidāsa (4. alebo 5. st. pr.n.l.) – indický dramatik a básnik. Nájdime legendy o tom, kto a ako financoval jeho tvorbu.

Prezentujme výsledky našej práce.

Prediskutujme rozdiely medzi postavením rôznych umelcov, hľadajme výhody a nevýhody ich rôzneho postavenia. Ktoré z ich životných situácií by sa mohli v rovnakej podobe opakovať dnes, v čase **médií** a **internetu**? Ako by sa ich životy zmenili v čase médií a internetu, v **demokratickej** spoločnosti, v **Európskej únii**?

Ako by sme mohli zistiť, aké je dnes postavenie **operného divadla** na trhu s umením na **Slovensku**? Ako by vyznelo porovnanie s inými európskymi krajinami?

Kto dnes **zastupuje** bývalých mecenášov umenia? Na koho sa môžu spoľahnúť súčasní umelci na Slovensku?

- Kto sponzoruje operných a koncertných hudobníkov?
- Kto výtvarných umelcov? Z čoho žije alternatívna výtvarná scéna?
- Kto divadelných umelcov? Z čoho žijú veľké divadlá? Z čoho malé ochotnícke divadielka?
- Kto sponzoruje tvorbu slovenských filmov?
- Kto podporuje hudobné kapely?

Kde môžeme získať podobné informácie?

REFLEXIA

Ako sme **porovnávali** získané informácie? Ako sme ich **triedili**? Aké **kritériá** na ich triedenie sme si zvolili? Ako sme overovali **pravdivosť** informácií? Ako sme zistili, že prameň je **vierohodný**? Na základe čoho sme sa rozhodli, že informáciu **vylúčime** alebo **začleníme** do prezentácie? Ako sme zistili, že informácia už **zostarla**? Kedy sme zistili, že už máme **dostatok** informácií?

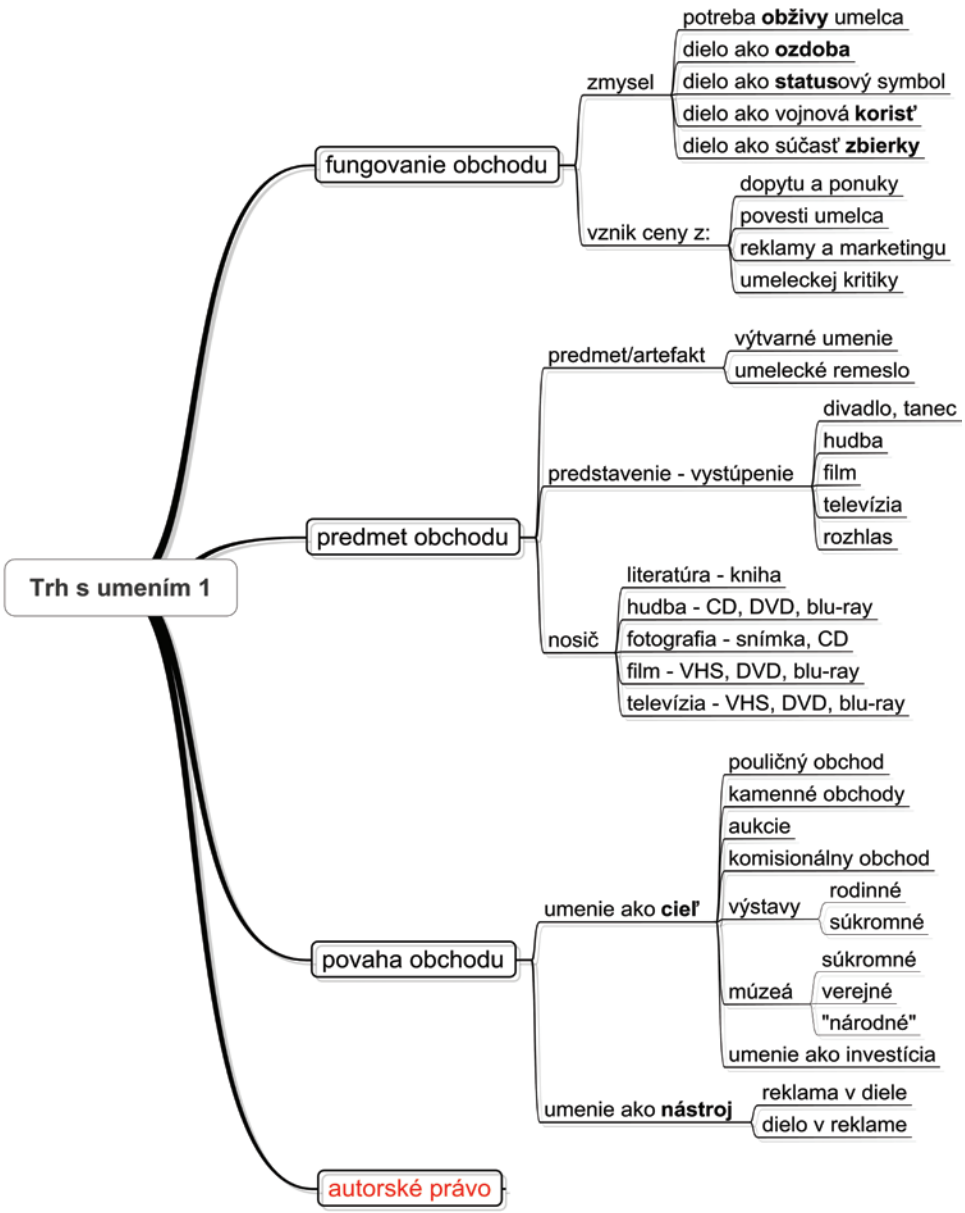

Prečo sa niektorým divadlám hovorí „kamenné“?

Kedy môžeme a kedy si nesmieme niečo stiahnuť z internetu?

Prečo?

Čo na to hovorí slovenské a európske autorské právo?

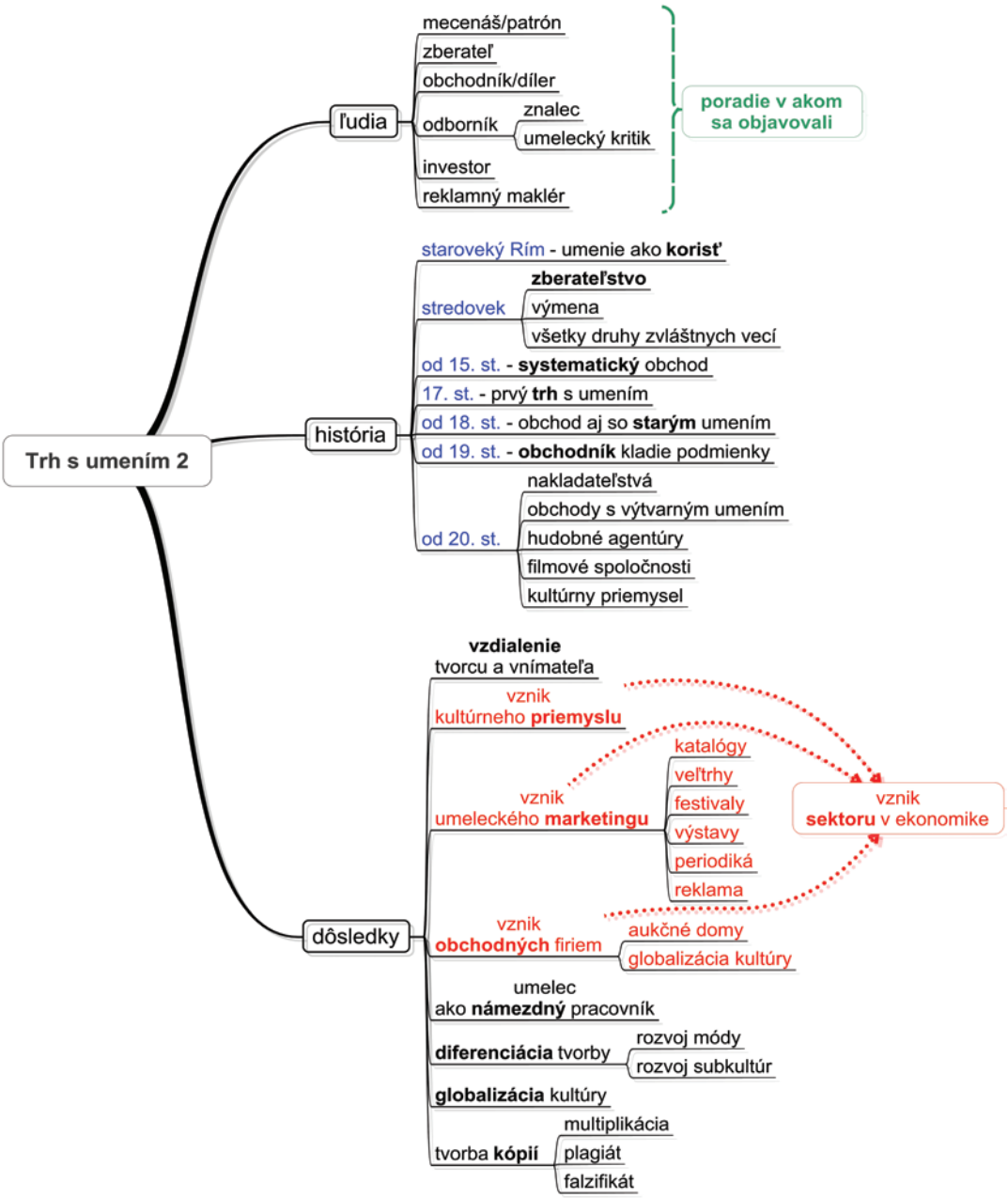

Aké **hudobné festivaly** sú na Slovensku? Aké **filmové festivaly** sú na Slovensku? Aké **aukčné domy** sú na Slovensku?

Aké reálne výhody plynú zo **sponzorovania** umenia na Slovensku?

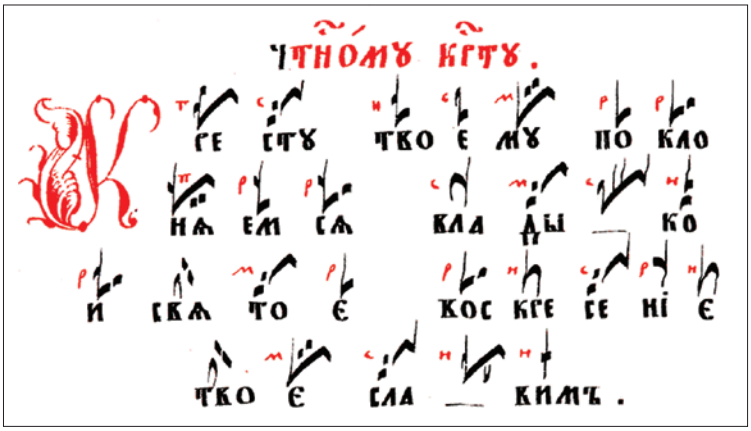

Krjuki, ruský zápis piesne, 1884

*Bob Dylan (*1941)*

ZNEUŽITIE UMENIA

Cieľ: spoznáme, ako je možné využiť umenie na manipulovanie s človekom.

komercia

moc

recipient

pozornosť

komunikácia

interakcia

Komerčné a **mocenské** využívanie umenia v súčasnom svete je takým častým javom, že si ho mnohokrát ani neuvedomujeme. Týka sa to hlavne hudobných, výtvarných aj filmových umení, ale aj iných. Žijeme v prostredí presýtenom zvukmi, ruchmi a obrazmi. Nie sú však okolo nás preto, aby sme ich pozorne sledovali. Hudobné umenie a ruchy tvoria zvukovú kulisu, výtvarné umenia okolo nás sú väčšinou prostriedkami reklamy.

Na to, aby sme vnímali umeleckú výpoveď diela, musíme sa stať pozornými **poslucháčmi**, **čitateľmi** alebo **divákmi** (**recipientmi**[59]). S dielom môžeme **komunikovať** a preciťovať jeho výpovednú kvalitu iba pri pozornom sledovaní. Pozornému sledovaniu hovoríme **interakcia**[60]. Umenie je však možné využiť aj tak, že k žiadnej interakcii nedochádza – a výpovedná kvalita umenia sa stratí.

Hudba ako zvuková kulisa (nákupné centrum, výťah, sviatky)

Zastavme sa v obchodnom centre v našom blízkom okolí a sústreďme sa na podnety, ktoré z okolia vnímame.

Čo všetko na vás vplýva v nákupných centrách?

- Moderná architektúra.
- Tovar vo výkladoch.
- Pohyb ľudí.
- Výzdoba obchodných priestorov.
- Ruchy prostredia.
- Reklamné hlásenia.
- Upozornenia bezpečnostnej služby.
- Kaviarenské zvuky (štrnganie riadu, zvuk strojov na kávu...).
- Ľudský hlas (plač detí, smiech, pokrikovanie...).
- Zvuky pokladníc v obchodoch.
- Hluk z klimatizácií.
- Čo ešte?

Jedným z každodenných vplyvov je aj **hudba** znejúca z reproduktorov.

Hudba sa šíri reproduktormi centrálne pre celý nákupný dom, inú hudbu počujeme z jednotlivých obchodných priestorov, ďalšiu skladbu z reklamných obrazoviek, počujeme hudbu z kaviarní, hudbu v garážových priestoroch, hudbu z reštaurácii...

---

[59] *Z latinského recipere = dostať späť. Recipient je ten, kto niečo vníma, v tomto prípade divák, poslucháč alebo čitateľ umeleckého diela.*

[60] *Z latinského inter = medzi niečím, uprostred + actio = konanie, činnosť. Interakcia je činnosť, ktorá prebieha medzi dvoma činiteľmi. V tomto prípade je to na jednej strane pôsobenie diela, na druhej strane vnímajúci človek.*

- Nájdeme ešte ďalšie podoby **hudobnej kulisy** v nákupných centrách?
- Prečo v nákupných centrách hrá **z reproduktorov** hudba?
- Čo si z takejto hudby vyberáme? Ako na nás pôsobí? Akú **výpoveď** nám ponúka? Tú, ktorú do nej autor pri komponovaní vložil, alebo inú?
- Aké pesničky sa hrajú v obchodoch od konca októbra do Vianoc? Akú **úlohu** má vtedy hudba v obchodoch?
- Vráťme sa aj k Hudbe pre letiská v kapitole Dielo bez aury a porozmýšľajme, ako sa v našom vnímaní hudby asi odrazí odlišný **účel** hudby? Tam je to hudba, ktorá vznikla na takéto počúvanie, tu sú to úryvky z hudby, ktorá vznikla za iným účelom.

hudobná (zvuková) kulisa

umelecká výpoveď

úloha/účel hudby

Umelecké dielo v reklame

Pri prezentácii obchodných produktov sa používa **reklama**, ktorá má za úlohu tovar prezentovať a navodiť pocit potrebnosti pre zákazníka. Reklama často spája aj prvky rôznych druhov umenia a pokúša sa ich využiť vo svoj prospech.

reklama

Počkajme si na reklamné **spoty**[61] v televízii alebo v kine pred premietaním filmu – zavrime oči a iba počúvajme, ale sústreďme sa len na hudbu. Počujeme úryvky známych skladieb? Počujeme úryvky skladieb vážnej hudby?

reklamný spot

Skúsme si po tejto skúsenosti pozrieť iné reklamné spoty už s otvorenými očami a rozmýšľajme: aká hudba znie v pozadí? Ako by sme vnímali reklamovaný produkt bez tejto hudby?

Aké ciele tu má hudba?
- Informuje nás o propagovanom predmete?
- Snaží sa pripútať našu pozornosť?
- Vyvoláva v nás nejakú emóciu?
- Vyzýva nás na návštevu obchodu?
- Manipuluje s nami?
- Ponúka nám zážitok zo skladby?
- Chce nás príjemne naladiť?
- Chce nám zdôrazniť dôležitosť produktu?
- Chce posilniť našu súčasnú náladu?
- Čo chce ešte s nami urobiť?

Podľa princípov reklamy má reklama tri hlavné **ciele**:
- **zaujať** človeka, prilákať jeho pozornosť;
- **informovať** o ponuke, o produkte;
- **aktivizovať** človeka, aby produkt kúpil.

ciele reklamy

[61] *Zo stredovekého holandského spotte = kvapka, bodka, malá škvrna. Spot je krátky videofilm s ústrednou myšlienkou.*

Ktorým cieľom reklamy pomáha hudba? Môže hudba pomôcť pri prehlbovaní informácií o produkte? Môže priviesť poslucháča či diváka k návšteve obchodu a ku kúpe?

Prečo počúvame hudbu – z mp3 prehrávačov, z televízie, v klube a pri tanci, na koncerte – aké zážitky od nej očakávame? V čom sa líši táto hudba od hudby použitej v reklame? V čom sa líšia naše zážitky z nej?

využitie

zneužitie

Zisťujeme, že úryvky zo skladieb, ktoré sú súčasťou reklamy, fungujú úplne inak ako kompletné skladby pri iných príležitostiach. Môžeme hovoriť o **využití** aj o **zneužití** hudby na iné ciele, ako je zážitok z umeleckého diela. Hudba sa takto stáva obeťou pri snahe o čo najväčší predaj ponúkaného produktu. Využije sa umelecké dielo, ktoré je širšej verejnosti známe (časť známej hudobnej skladby), čím reklama dostáva rozmer niečoho kvalitného.

Pozrime sa na reklamu, ktorej tvorca využil rám obrazu:

Prečo sú plavky zarámované a bilbord[62] oznamuje, že sa ponúkajú originály? Čo nám majú rámy z obrazov povedať o plavkách? Ako tvorca reklamy zneužil našu predstavu o hodnotnom umeleckom diele?

Hudba vo verejných toaletách

noblesnosť

pompéznosť

V kvalitnejších hotelových zariadeniach sa snažia prevádzkovatelia navodiť atmosféru **noblesnosti** a **pompéznosti** aj umeleckými dielami. Prostredníctvom hudby tak robia vo vstupných halách, v reštauráciách, ale aj vo výťahoch a toaletách. Vyhľadajme si husľový koncert d mol pre dvoje huslí BWV 1043 od Johanna Sebastiana Bacha – a predstavujme si pritom toaletu. Vyhľadajme si skladbu Queen We will rock you – a predstavujme si pritom atmosféru na futbalovom štadióne. Aké pocity v nás tieto kombinácie vyvolávajú?

[62] *Anglické bill + board = plagát + doska. Bilbord je veľký panel na vylepovanie plagátov.*

REFLEXIA

Skúsme sa zamyslieť nad naším vlastným počúvaním hudby: V akých **situáciách** najradšej počúvame hudbu? Ktoré priestory považujeme za vyhovujúce?

Máme niekedy pocit, že v určitej situácii už nejde o hudbu, ale o niečo iné? Kedy počúvame hudobné skladby len ako zvukovú kulisu? Prečo to robíme?

Umenie v totalitnom režime

Na tomto plagáte ruského maliara Viktora Ivanovičova Govorkova (1906-1974) plánuje Josif Vissarionovič Stalin (1878-1953) veľké vodohospodárske stavby v bývalom Sovietskom zväze. Titul plagátu „Zvíťazíme aj nad suchom!" hovorí o ďalšom víťazstve zbožšteného Stalina.

Viktor Ivanovič Govorkov

Viktor Ivanovič Govorkov: A zvíťazíme aj nad suchom, 1949

Všimnime si písmo na plagáte – ako sa volá? Nájdeme niekoho, kto nám ten nápis prečíta po rusky?

Jedným z týchto plánov bolo aj zavlažovanie stepí a púští okolo Aralského jazera. Sovietska vláda tak využila vody riek Amudarje a Syrdarje, ktoré napájali Aralské jazero, na zavlažovanie suchého okolia, až jazero začalo vysychať.

Nájdime na internete informácie o postupnom vysychaní Aralského jazera. Zvlášť zaujímavé sú satelitné snímky dokumentujúce jeho osud.

Skúsme opísať **podiel** tvorcov podobných malieb na komunistickom a Stalinovom ovládaní krajiny.

Čo je to občianska zodpovednosť? Pomenujme spôsoby, ako ju človek prejavuje.

Komunistické režimy využívali aj mnohých hudobných skladateľov, ktorí museli, často pod hrozbou uväznenia alebo aj smrti, skladať hudobné diela oslavujúce komunistickú stranu či jej ideológiu. Aká bola **zodpovednosť** týchto skladateľov? Spýtajme sa pamätníkov, ktorí žili v komunistickom Československu, ako vtedy vnímali problém zodpovednosti človeka.

Jedným z najznámejších spôsobov zneužitia hudby je vnímanie skladieb nemeckého skladateľa Richarda Wagnera (1813-1883) nacistami a Hitlerom v Nemecku v 20. st.. Zistime, v ktorých skladbách zhudobňoval históriu nemeckého národa. Prečítajme si o týchto skladbách na internete alebo v príručkách dejín hudby. Pohľadajme informácie o tom, ako nacisti videli v nich vyjadrenie svojich predstáv o nadradenosti Nemcov.

Richard Wagner

Aj rôzne cirkvi si nechávali komponovať hudobné skladby k svojim obradom alebo skladby oslavujúce vieru v bohov. V Európe napr. pre cirkev tvorili Johann Sebastian Bach (1685-1750), Georg Friedrich Händel (1685-1759), Dmitrij Stepanovič Bortňanskij (1751-1825). Nájdeme aj dnes skladateľov, ktorí svojimi skladbami oslavujú Boha? Nájdeme podobné skladby aj v rocku? V jazze? V ambiente? V hardcore?

Čo je to spirituál?

Možno aj v tomto prípade hovoriť o **zneužití** umenia, alebo o **využití** umenia? Hľadajme argumenty: je cirkev **oprávnená** využívať umenie? Ak áno, aké má dôvody? Ak nie, prečo?

prežívanie

využitie

zneužitie

Prežívanie umenia – využitie umenia – zneužitie umenia

Vráťme sa k predchádzajúcim kapitolám tejto učebnice. Pripomeňme si, s akým cieľom ľudia tvorili a vnímali umelecké diela.

- Hľadali a vyjadrovali **krásu** a ponúkali si aj pocit zo **škaredého**.
- Vyjadrovali svoje **pocity**, predstavy, myšlienky a postoje.
- Hľadali a zobrazovali svojich **bohov**, chceli sa k nim priblížiť.
- Chceli **mágiou** a **rituálmi** ovplyvňovať svet okolo seba a jeho sily, ktorým nerozumeli.
- Chceli niečo **propagovať** a agitovať v prospech nejakej myšlienky.
- Vytvárali svojský **symbolický** jazyk, ktorým sa dorozumievali.
- Kládli si rôzne **otázky**.
- **Zabávali** sa pomocou umenia, tvorili pre radosť z tvorby.
- Chceli zdôrazniť, že patria **spolu**.

ekonomické ciele

mocenské ciele

V tejto kapitole sme však videli niekoľko príkladov, ako ľudia používajú umenie aj na iné účely. Bohatstvo umenia sa tu zredukovalo, keď ho ľudia využili na svoje **ekonomické** alebo **mocenské** ciele.

manipulácia

krik

ticho

Tvorcovia zneužitého umenia od nás nežiadajú nič. Chcú nás na niečo nalákať. Tvary a formy umenia využívajú na **manipuláciu**.

Akoby umenie v reklame na nás stále **kričalo**. Umenie môže však byť aj svetom **ticha**.

Prečítajme si na záver úvahu na tému hluku a ticha z knižky Čas na ticho, ktorú v r. 2009 vydala slovenská filozofka Etela Farkašová (*1943).

Etela Farkašová

Uvedomujeme si azda (aspoň občas) všetci to, ako nás poznamenáva život v spoločnosti, ktorú opantáva akýsi nepísaný imperatív: produkovať čím viac slov, čím viac zvukov, hluku, tie akoby sa stávali kritériom plnosti prežívania, jeho kvality... Vedie to k „hre na zvuky“ ako k dôležitej spoločenskej úlohe, ako k istému kultúrnemu programu, v rámci ktorého sa spoločenský priestor stáva korýtkom pre slová, hoci často za nimi nenachádzame myšlienky – správy vysielané inými. Stáva sa výlevkou pre zmesi ohlušujúcich, otupujúcich zvukov, ktoré vytesňujú aj malý zárodok vlastnej myšlienky, možnosti hlbšie sa zjednotiť s vlastnými pocitmi. Ani niet divu, že v nás dochádza k umŕtvovaniu citu pre slová (zvuky), k umŕt-

vovaniu schopnosti trpezlivo, sústredene načúvať, skutočnému záujmu o iných a o svet, schopnosti skutočnej komunikácie.

REFLEXIA

Kedy vnímame ticho v každodennom živote okolo nás?
Čo nám ponúka umenie, keď ponúkne ticho?

Ludwig Wittgenstein

Rakúsko-anglický filozof Ludwig Wittgenstein (1889-1951) ukončil svoj Logicko-filozofický traktát z r. 1921 slovami:

O čom nemožno hovoriť, o tom treba mlčať.

Záver

Staršie zápisy hudby majú rôzne názvy, napr. bezlinajková notácia, neumová, chorálna, kvadratická, gotická a iné.

vidieť

počuť

cítiť

vnímať

grafický zápis

farby

mimika

gestá

predstavy

príbehy

výraz

videoklip

A čo ponúkali obrázky medzi kapitolami? Ukazovali, ako **vidieť hudbu** (v niekoľkých prípadoch sme si zároveň mohli hudbu vypočuť z DVD).

Hudbu **počúvame** väčšinou ušami. Niekedy cítime chvenie v kostiach a v koži, inokedy sa pod nami chveje stolička, niekedy ju **cítime** husou kožou na tele. Keď sa pohybujeme v jej rytme, vtedy ju **vnímame** celým telom. Ale môžeme ju aj **vidieť**.

Hudobníci, skladatelia aj interpreti sa dnes na ňu pozerajú cez **grafický zápis**. Dokážu vo svojej predstavivosti počuť hudbu, na ktorú hľadia. Tak tvoril na sklonku svojho života po ohluchnutí L. van Beethoven. Nie vždy sa však hudba zapisovala rovnako. V učebnici nájdeme aj príklady starších zápisov, v ktorých chýbajú dynamické značky – a nájdeme aj najnovšie snahy o zápis hudby, ktoré sú skôr grafickým a vizuálnym vyjadrením pocitov z plynutia hudby.

Pri počúvaní rôznych skladieb, napr. 5. symfónie rakúskeho skladateľa Gustava Mahlera, môžeme mať pocit, že vidíme v priestore **farby** – raz na pravej strane, raz na ľavej, potom viac v zadnej časti koncertnej sály, inokedy celkom pri nás. Alebo vyvoláva hudba v každom z nás odlišné vizuálne a iné **predstavy** i **príbehy**, z ktorých sa na záver preberieme ako zo sna?

Poslucháči vidia hudbu cez **mimiku** tváre a **gestá** hudobníkov – v nich sa odrážajú pocity, ktoré prežívajú pri hraní a speve. **Výrazy** tváre hudobníkov a dirigentov z posledného storočia, ktorých nájdeme v učebnici, hovoria veľa o hudbe, ktorú hrajú.

Hudbu môžeme vidieť aj v **klipoch**. Nájdime na internete rôzne klipy ku skladbe kapely Faithelss – God is a DJ. Všímajme si v klipoch odlišné symboly. Nájdime si text a preložme ho. Pozrime si na DVD aj klip ku skladbe amerického skladateľa Samuela Barbera (1910-1981) Adagio pre sláčiky (z r. 1938). Koncert, ktorý dirigoval americký dirigent Leonard Slatkin (* 1944), si uctil pamiatku mŕtvych z útokov v New Yorku 11. 9. 2001.

Ako tieto klipy ukazujú hudbu?

Hudbu môžeme vidieť aj **v poézii**, ako napr. v básni Mily Haugovej (*1942), ktorú v r. 2004 uverejnila v zbierke Archívy tela.

Maxi Jazz a Sister Bliss z Faithless

Sonáty

ako hudba ktorá sa vrezáva do mňa (Haydn) ten zvuk iste ho každý vie ten zvuk ktorý vyvolá pocit že si večne tu ale ideš práve zomrieť hocičo v samote tela len zaplniť priestor zvukom; krúženie návratné obrazy (ako idem s ostatnými deťmi cez malinčie na Brezinách vo vlhkej tráve sa pomaly pretiahne tmavý had) žiadny zvuk len čosi ako dvíhanie trávy rituál kroku (ostatné deti ho nezbadali a ja som mlčala) potom ten obraz ako ide (ako odchádza ako sa vráti; každý) zapamätať si

identitu hniezda

len v nežnom hniezde slova doma

Samuel Barber

Mila Haugová

REFLEXIA

Všímajme si samých seba, keď počúvame hudbu – čo robí naše **telo**? Akoby samo chcelo vyjadriť niečo z tej hudby. Ako sa to prejavuje?

DJ Lucca
*(Lucie Kvasnicová, *1979)*

Rytmus
*(Patrik Vrbovský, *1977)*

Janis Joplin (1943-1970)

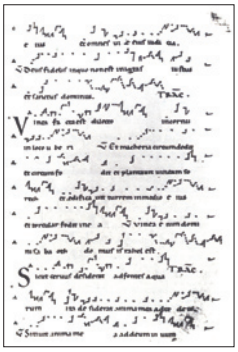

Talianske neumy, 11.-12. st.

Učiteľom od autorov

Vážené panie učiteľky, vážení páni učitelia.

Učebnica umenia a kultúry pre 3. ročník sa zameriava na historické súvislosti umenia a kultúry. Napriek tomu nepodáva dejiny umenia. Nechceme vnucovať chronologický prehľad vývoja umenia, ale zamerali sme sa na rôzne princípy tvorby umeleckých diel v rôznych obdobiach.

Predstavujeme spôsoby tvorby, zámery umelcov a charakter umeleckých diel podľa niekoľkých tvorivých princípov a funkcií umenia, ktoré sa prejavovali v rôznych dobách. Hoci učebnica kladie dôraz na historické súvislosti, neponúka množstvo mien a dátumov. Učebnica má – v zhode s cieľmi predmetu v Štátnom vzdelávacom programe – viesť žiakov k pochopeniu a prežitiu umenia. Odovzdávanie množstva poznatkov o kultúrnej histórii preto vnímame len ako doplnok pre pochopenie umenia a kultúry.

Aj preto v učebnici nenájdete mnoho veľkých autorov, ktorí by si zaslúžili pozornosť. Nenájdete ani všetky edukačné témy, ktoré sú súčasťou osnov predmetu. Postupujeme modelovo a žiakov vedieme k pochopeniu tvorivých princípov v histórii umenia iba pomocou niekoľkých príkladov. Predpokladáme, že pomôžeme rozvinúť ich schopnosť vnímať tvorivé princípy aj v iných dielach. Podobne modelovo uprednostňujeme v niektorých častiach výtvarný materiál, inde hudobný, literárny, divadelný a pod. Chceli sme využiť zvláštnosti rôznych umeleckých druhov, ako aj poukázať na podobné tvorivé princípy krížom cez umenie.

Možno nájdete niekedy v učebnici diela, ktoré nebudú vhodné pre špecifické podmienky vašej triedy, školy či regiónu. Učebnica je otvorená pre výmenu za akékoľvek iné vhodné dielo, dokonca sa spoliehame na vašu schopnosť nájsť ďalšie diela, ktoré budú vhodne ilustrovať preberanú problematiku a ďalej rozvíjať schopnosti žiakov.

Oproti prvým dvom ročníkom táto učebnica ponúka menej priestoru na aktívnu estetickú činnosť žiakov. Zamerali sme sa totiž na historické súvislosti a vlastná estetická či umelecká činnosť žiakov teraz slúži len na prehlbovanie chápania princípov tvorby. Ťažisko je na estetickom vnímaní a jeho reflexii. Autori považujú žiakov 3. ročníka stredných škôl za natoľko vyspelých, že množstvo informácií si dokážu vyhľadať sami, preto im na viacerých miestach učebnica ponúka len základné podnety na samostatnú prácu (ako napr. v časti o Barbie). Práca učiteľa môže potom rešpektovať schopnosti žiakov aj miestne či školské podmienky.

Nezabúdajme však, že umenie musí do určitej miery zostať tajomstvom založeným na zážitku. Nechajme preto pri každej diskusii žiakom priestor na doznievanie zážitku, aby spoločná interpretácia zážitok nezničila.

V prílohách nájdete prehľad o hlavných európskych umeleckých slohoch. Neodporúčame preberať túto časť klasickým prednáškovým spôsobom, ani skúšať žiakov, čo si zapamätali. Slúži len na základnú orientáciu a doplnenie informácie. V texte neuvádzame výslovnosť neznámych mien, pretože chceme docieliť, aby žiaci získavali tieto skúsenosti s cudzími jazykmi sami prostredníctvom encyklopédií alebo internetu. Spoliehame sa na vás, že ich k tomu budete viesť.

Jednotlivé témy a kapitoly učebnice sledujú štruktúru Štátneho vzdelávacieho programu (tak ako bol formulovaný v čase vzniku učebnice) nasledovným spôsobom:

<table>
<tr><th>Tematický celok v Štátnom vzdelávacom programe</th><th>Časť učebnice</th><th colspan="2">Kapitoly v učebnici</th></tr>
<tr><td rowspan="10">Poznanie, analýza a interpretácia vybraných umeleckých diel a tendencií z histórie kultúry a z kultúry vlastného regiónu a národa (dôraz na historické súvislosti).</td><td>1. Gýč</td><td colspan="2">Ilúzia šťastia</td></tr>
<tr><td rowspan="6">2. Umelecké diela</td><td>Dielo ako vyjadrenie umelca</td><td rowspan="6">Odporúčame nadväzovať na predmety slovenský (materinský) jazyk a literatúra. Vhodná je spolupráca s históriou, s geografiou, s etickou alebo náboženskou výchovou a s občianskou výchovou.</td></tr>
<tr><td>Dielo ako hľadanie krásy</td></tr>
<tr><td>Dielo ako symbol</td></tr>
<tr><td>Dielo ako sprítomnenie boha</td></tr>
<tr><td>Dielo bez aury</td></tr>
<tr><td>Dielo pre potešenie</td></tr>
<tr><td>Záver</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Prílohy</td><td colspan="2">Slohy a štýly európskej kultúrnej histórie</td></tr>
<tr><td colspan="2">Súhrnné príručky k dejinám umenia a kultúry</td></tr>
<tr><td rowspan="4">Prevádzka v kultúre, umelecký trh, medzikultúrne vzťahy.</td><td rowspan="3">3. Prevádzka v kultúre</td><td>Médiá v kultúre</td><td>Odporúčame využiť prácu z 2. ročníka.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Trh s umením</td></tr>
<tr><td colspan="2">Zneužitie umenia</td></tr>
<tr><td>Záver</td><td colspan="2"></td></tr>
</table>

PRÍLOHY
Slohy a štýly európskej kultúrnej histórie

Nasledujúce charakteristiky sú usporiadané v poradí, v akom sa jednotlivé slohy a štýly objavovali na kultúrnej scéne Európy.

Antika

8. st. pr.n.l.

4.-3. st. pr.n.l.

2. st.n.l.

Európsky umelecký sloh od 7. st. pr.n.l. po 4. st. n.l., ktorý sprevádzal rozvoj Stredomoria od starovekých gréckych mestských štátov až po zánik Západorímskej ríše.

Charakter: grécke kmene v antike si uvedomili, že človeka neovláda osud ani bohovia, ale je sám strojcom svojho osudu. Vo svojich mestských štátoch (polis) rozvinuli základné princípy demokracie. Vznikom filozofie vytvorili základy vedy orientovanej na racionálne a objektívne poznanie skutočnosti. Položili základy pre neskorší rozvoj antropocentrizmu. V Rímskej ríši sa princípy antiky rozšírili do veľkej časti Európy a prepojili sa s jednotným právnym systémom štátu, s jednotným jazykom a politickou organizáciou celej ríše. Ku koncu antiky sa antická kultúra prepojila s rozširujúcim sa kresťanstvom.

Časové rozpätie: prvé náznaky sa objavili okolo 7. st. pr.n.l., vrcholila v klasickom Grécku v 5. st. pr.n.l., doznievala v helenizme okolo 3. st. pr.n.l. V Rímskej ríši došlo k druhému rozmachu okolo prelomu nášho letopočtu, postupne zanikla po r. 400 n.l.

Geografické vymedzenie: začala sa rozvíjať v gréckych mestských štátoch na pobreží Malej Ázie, vrcholila v mestách Grécka (najmä Atény, Sparta a macedónske mestá). Rímska ríša priniesla vrcholy kultúry v rôznych regiónoch Talianska (a hlavne v Ríme), ku koncu antiky v okolí Konštantinopola, vo Východorímskej ríši.

Výber z hlavných postáv: Sokratés, Platón, Aristoteles, Seneka, Cicero, Markus Aurelius, Aischylos, Sofoklés, Aristofanes, Feidias, Polykleitos, Hérodotós, Archimedés, Vergilius, Ovídius, Plínius, Tertullianus, Périklés, Alexander Macedónsky, Caesar, Hadrián, Dioklecián, Konštantín I. Veľký.

1. st.n.l.

Románsky sloh

Kultúrny sloh 11.-13. st., raného stredoveku. Rozvinul sa počas rastu mestskej civilizácie v Európe, rastu sily kresťanskej cirkvi a postupnej univerzalizácie európskej kultúry prostredníctvom latiny.

1085

Charakter: centrom kultúry sa stali kláštory, ktoré získavali i politickú a ekonomickú moc. Šírili sa legendy o svätcoch. Postupne prevládla formálna abstrakcia a zobrazovanie sveta prostredníctvom symbolov. Umenie fungovalo ako propaganda kresťanstva. Kultúra mala neohrabané, ťažkopádne a monumentálne formy. Ustálil sa gregoriánsky chorál, v divadle sa rozvíjali mystériá a po celom kontinente sa šírila kultúra trubadúrov. Vznikali prvé univerzity.

Časové rozpätie: prvé náznaky sa objavili v 11. st., vrcholil v 12. st. a zanikal okolo polovice 13. st.

1085

Geografické vymedzenie: vznikol v Taliansku a Francúzsku, rozšíril sa do celej Európy.

Výber z hlavných postáv: Gregor I. Veľký, Gregor VII., Karol Veľký, Aurélius Augustinus, Boëthius, Bernard z Clairvaux, Anselm Canterburský, Avicenna, Konštantín a Metod, Rastislav, Svätopluk, Štefan I. Mnohí tvorcovia zostali anonymní.

Gotika

Európsky umelecký sloh 12.-14. st., vrcholného stredoveku. Rozvinul sa v čase rozmachu miest , urbanizácie Európy, plného rozvinutia latinskej kultúry v Európe a križiackych výprav.

Charakter: ťažiskom gotickej kultúry bolo transcendentno-kresťanský Boh. Kultúra k nemu smerovala, na neho sa odvolávala a o neho sa opierala. Boh osvetľoval všetko na Zemi. Spolu so všeobecným rozšírením kresťanstva v Európe sa plne rozšírila aj latina ako kultúrny jazyk inteligencie. Západné kresťanstvo sa oddelilo od východného. Ku konci gotiky sa pokresťančili posledné odľahlé miesta Európy. Kultúra tak získala univerzálny charakter a miestne zvláštnosti sa obmedzili hlavne na menej vzdelané skupiny obyvateľstva. V myslení sa prejavili dve hlavné tendencie – snaha o mystické splynutie s Bohom a racionalistické nazeranie na Božie stvorenie na Zemi. Rozkvitla veda – aritmetika, filozofia, logika aj technika (hlavne staviteľstvo). Stavali sa obrovské katedrály, ktoré zostali až do 19. st. najväčšími stavbami na svete. V celej Európe sa zakladali univerzity.

1325

Časové rozpätie: raná gotika sa rozvinula od polovice 12. st., vrcholila okolo roku 1300. Neskorá gotika sa rozvíjala okolo r. 1500 a definitívne za-

1325

nikla v polovici 16. st. V strednej a severnej Európe s miernym posunom od 12. do 16. st., v Taliansku doznievala už v 14. st.

Geografické vymedzenie: začala sa rozvíjať vo Francúzsku, postupne sa rozšírila do celej južnej Európy, do Británie a do germánskych krajín, s miernym oneskorením do strednej a východnej Európy.

Výber z hlavných postáv: Jan van Eyck, Tomáš Akvinský, Bonaventura, František z Assisi, Richard zo svätého Viktora, Averroes, Roger Bacon, Majster Eckhardt, Albert Veľký, Jan Duns Scotus, Majster Pavol z Levoče.

Renesancia

Európsky umelecký sloh 14.-16. st. Rozvinul sa v čase prudkého rozvoja severo-talianskych miest, ekonomického vzrastu bohatstva Európy a sprevádzal ju rozvoj prírodných vied a zámorské objavy.

1. pol. 15. st.

Charakteristika: od stredovekého duchovného sveta sa obrátila k pozemskému svetu. Do stredu svojho záujmu dala človeka (preto sa niekedy označuje aj ako humanizmus a renesancia) s jeho zmyslovosťou a radosťou zo života. Rástol kult geniálnej a mnohostrannej osobnosti, individualizmus, avšak so snahou dosiahnuť harmóniu duševných a telesných síl človeka. Inšpirovala sa antikou. Rozvíjala sa v rôznych podobách: pod vplyvom Talianska sa do popredia kládlo politicky a duchovne slobodné indivíduum, posilnila sa predstava Boha ako celosvetového princípu a práca sa považovala za naplnenie života. Pod vplyvom nemeckej reformácie sa rozpadla dovtedy jednotná západná kresťanská cirkev a rozvinul sa prísny asketický ideál pracovitosti. Pod vplyvom španielskej obrany katolicizmu sa posilnila dogmatika.

Prelom 16. a 17. st.

Časové rozpätie: prvé náznaky sa objavili v 14. st., naplno sa rozvinula v 15. st. a doznievala v 16. st.

Geografické vymedzenie: objavila sa v talianskych mestách, postupne sa rozšírila do celej Európy okrem Balkánu a zasiahla aj oblasti pravoslávnej cirkvi vo východnej Európe.

Výber z hlavných postáv: Dante Alighieri, Giovanni Boccaccio, Donatello, Sandro Boticelli, Filippo de Brunelleschi, Michelangelo, Leonardo da Vinci, Albrecht Dürer, William Shakespeare, Christopher Marlowe, Miguel de Cervantes Saavedra, Giorgio Vasari, Erasmus Rotterdamský, Mikuláš Kopernik, Galileo Galilei, Francis Bacon, Martin Luther, Ján Kalvín, Cósimo de Medici, Nicollo Macchiávelli, Giovanni Pierluigi da Palestrina, Orlando di Lasso, Johannes Gutenberg, Matej Korvín.

Barok

Európsky umelecký sloh 17.-18. st. Rozvinul sa v čase rekatolizácie, veľkých vedeckých objavov a náboženských vojen v Európe.

1605

Charakter: barokový sloh bol plný protikladov, ktoré odzrkadľovali zmätok z európskych spoločenských, politických a náboženských premien. Sústreďoval v sebe hlbokú mystiku a náboženskú vrúcnosť so zmyslovými a telesnými pôžitkami, odovzdanosť Bohu a pocit márnosti pozemského života s radosťou zo života, hlbokú citovosť s prázdnymi gestami, kresťanskú ikonografiu[63] s motívmi z gréckej mytológie. Umelci využívali veľmi dynamické až prebujnené formy, mnoho ornamentálnych a ozdobných prvkov, radi pracovali s ilúziou.

1701

Časové rozpätie: začal sa okolo roku 1600, vrcholil okolo polovice 18. st., po nej doznieval, a v tom čase sa z neho vyvinulo rokoko.

Geografické vymedzenie: najviac sa rozvinul v Taliansku a Rakúsku, najslabšie vo Francúzsku.

Výber z hlavných postáv: Rembrandt Harmensz van Rijn, Peter Paul Rubens, Lorenzo Bernini, Diego Velázquez, René Descartes, Baruch Spinoza, Jan Amos Komenský, Galileo Galilei, Claudio Monteverdi, Jean Baptiste de Lully, Jean Philippe Rameau, Johann Sebastian Bach, Georg Friedrich Händel, Arcangello Corelli, Georgius Zrunek, Pedro Calderón de la Barca, Miklós Zrínyi, Tobiáš Masník, Ján z Kríža, Terézia z Avily, John Milton, Matej Bel, Hugolín Gavlovič, Daniel Sinapius Horčička, Daniel Krman, Juraj Tranovský.

Klasicizmus

Európsky umelecký sloh 18. st. Rozvinul sa po zmätkoch tridsaťročnej vojny, v čase upokojovania situácie v Európe, v čase rozmachu empirickej a racionalistickej vedy. Úzko súvisel s ideami osvietenstva.

1799

Charakter: po baroku plnom protikladov akoby sa Európa potrebovala ustáliť a upokojiť. Ľudia klasicizmu si predstavovali svet ako určitý mechanizmus, ktorý sa občas pokazí – vtedy treba nájsť chybnú súčiastku a opraviť ju. Hľadali a stanovovali pevné normy a kánony[64]. V divadle postulovali nevyhnutnosť jednoty času, miesta a deja, v literatúre väzbu tzv. vysokého štýlu s morálnou a vznešenou problematikou, ako aj väzbu tzv. nízkeho štýlu s opisovaním života obyčajných ľudí. Videli paralelu medzi krásnou,

1770

---

[63] *Z latinského ikon = obraz, graffein = písať. Ikonografia je súbor obrazov, spôsobov ich tvorby aj významov, ktoré vyvolávajú. V Európe sa využívala hlavne antická grécka a rímska ikonografia, kresťanská ikonografia a mnoho prvkov z ikonografie predkresťanských etník Európy.*

[64] *Z latinského canon = pravidlo, predpis, model.*

vycibrenou formou a vznešeným obsahom. V hudbe vznikali hierarchicky členené a periodické štruktúry. Tvorcovia obdivovali a napodobňovali antickú kultúru, ale často bez jej hlbšieho poznania. Kresťanské náboženstvo prestávalo byť nosným kultúrnym systémom.

Časové rozpätie: prvé náznaky sa objavili okolo konca 16. storočia, vrcholil v druhej polovici 18. storočia. V architektonickej tvorbe a vo vnútornom zariadení budov sa z neho na záver vyvinul empír.

Geografické vymedzenie: zasiahol celú Európu, vo svojej najčistejšej podobe sa rozvinul vo Francúzsku. Bol to prvý európsky umelecký sloh, ktorý preskočil aj na americký kontinent.

Výber z hlavných postáv: François-Marie Arouet Voltaire, Jean Jacques Rousseau, Johann Wolfgang Goethe, Nicolas Boileau, Immanuel Kant, Jean Racine, Jean-Baptiste Moliére, Michail Vasilievič Lomonosov, Christoph Willibald Glück, Franz Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Gottfried Semper, Jean Dominique Ingres, Francois Mansart, Nicolas Poussin, William Hogarth, Jonathan Swift, Laurence Stern, Ján Hollý, Ján Kollár.

Romantizmus

Európsky a americký umelecký štýl prvej polovice 19. st. Vyvinul sa z ideálov Francúzskej revolúcie konca 18. st. a osvietenstva a dotiahol do dôsledkov antropocentrické idey renesancie.

1835

Charakter: romantizmus uprednostňoval silného individuálneho človeka, ktorý sleduje svoje ciele ako geniálna osobnosť. Vypätý individualizmus sa spájal s hlbokým morálnym cítením a oslavou hrdinských činov. Iracionalizmus a sklon k sentimentálnosti, záľuba v nočných scenériách, v melanchólii a v smrti existovali vedľa podriadenia sa vznešenej povinnosti, vyšším ideálom, národu a ľudu. Romantici sa obracali k obyčajnému ľudu, k folklóru a v rôznych krajinách podporovali národné obrodenie. Zaujímali sa o stredovekú kultúru a umenie. Obracali sa k prírode ako k bezpečnému prístavu pre človeka. Súčasne s obdivom a túžbou hľadeli k Orientu ako k svetu bohatstva, vznešenosti a fantázie. Zaujímali sa o minulosť a zvlášť oslavovali antické Grécko, ktoré im reprezentovalo svet veľkých činov.

1853

Časové rozpätie: prvé náznaky sa objavili koncom 18. st., naplno sa rozvinul v prvej polovici 19. st., doznieval až do posledných desaťročí storočia.

Geografické vymedzenie: romantizmus sa rozvinul v celej Európe a jeho ideály sa čoskoro objavili aj v USA.

Výber z hlavných postáv: Johann a Wilhelm Grimmovci, Heinrich Heine, William Wordsworth, George Gordon Noël Byron, François-René de Chateaubriand, Victor Hugo, Alexander Dumas, Alexander Sergejevič Puškin,

Michail Jurjevič Lermontov, Adam Mickiewicz, Karel Hynek Mácha, Ferencz Liszt, Richard Wagner, Frederyk Chopin, Michail Ivanovič Glinka, Piotr Iľjič Čajkovskij, Edward Hagerup Grieg, William Blake, Eugéne Delacroix, Ľudovít Štúr, Andrej Sládkovič, Arthur Schopenhauer.

Secesia

Nateraz posledný sloh, ktorý zasiahol väčšiu oblasť kultúry. Rozvinul sa na prelome 19. a 20. st. ako kombinácia nespokojnosti so stavom spoločnosti a vyjadrenia radosti zo života.

1908

Charakteristika: tvorcovia obľubovali dekoratívnosť a plošnosť, silno zvýrazňovali estetické vlastnosti predmetov. Obľubovali opakovanie, rastlinné a rôzne fantastické motívy. Odmietali priemyselnú veľkovýrobu úzko funkčných predmetov, snažili sa o návrat remeselnej zručnosti. Vytvárali zložité symboly, ktoré neváhali v pravidelných rytmoch opakovať.

Časové rozpätie: prvé náznaky sa objavili v druhej polovici 19. st., naplno sa rozvinula okolo r. 1900 a prežila len do prvej svetovej vojny.

Geografické vymedzenie: rozvinula sa v strednej Európe (pod rakúskym názvom Sezession), vo Veľkej Británii a USA (ako Modern Style), v Nemecku (ako Jugendstil) a vo Francúzsku-Belgicku-Holandsku (L´Art Noveau).

1903

Výber z hlavných postáv: Alfons Mucha, Gustav Klimt, Stanisław Wyśpianski, Valentin Serov, Aubrey Beardsley, Arnold Böcklin, Dušan Jurkovič, Antoni Gaudí, Odilon Redon, Stéphan Mallarmé, Maurice Maeterlink.

Moderna (avantgardy)

Označenie pre vývin európskeho umenia konca 19. st. a prvej polovice 20. st. Úzko súvisel s rozvojom fyziky, psychológie, matematiky, metodológie a sociológie. Celé obdobie sa vyznačovalo prudkým výbuchom tvorivosti vo všetkých oblastiach kultúry.

1926

Charakter: v Európe skončilo obdobie veľkých kultúrnych a umeleckých slohov, ktoré dovtedy zahrnovali skoro všetky oblasti kultúry. Vývin sa uberal smerom užšie orientovaných umeleckých skupín. Jednotlivé viac-menej voľné zoskupenia mali pocit, že prinášajú zásadnú zmenu do kultúry a do života spoločnosti. Verili v možnosť zmeny spoločnosti umením či kultúrou a miestami dogmaticky presadzovali svoje predstavy.

Kultúra sa prudko sekularizovala, kresťanstvo definitívne stratilo svoju vedúcu úlohu v kultúre. Kresťanská ikonografia prestala v kultúre dominovať a mnohí tvorcovia prišli s vlastnými systémami znakov. Posilnil sa ideál

1926

1947

1957

vedeckého nazerania na svet a technika sa považovala za nástroj vybudovania ľudského šťastia. Na druhej strane sa prudko uvoľnila fantázia, ktorá sa otvorene prenášala aj do vedeckého bádania, umenie zasa začalo využívať techniku a metódy experimentu. Presadzovali sa predstavy, že spoločnosť možno riadiť a cieľavedome viesť k pokroku a šťastiu.

Umelecké dielo sa začalo vnímať ako vec sama pre seba, bez ďalších významov a funkcií. Teória a interpretácia diela sa stala neoddeliteľnou súčasťou umeleckej tvorby. V tomto období sa však presadzovali aj snahy o úzko služobné postavenie umenia, ktoré malo slúžiť totalitným politickým režimom.

Za avantgardy v rôznych umeleckých druhoch sa zvyčajne považujú: impresionizmus, dadaizmus, fauvizmus, expresionizmus, suprematizmus, konštruktivizmus, dodekafónia, kubizmus, surrealizmus, futurizmus, funkcionalizmus. K nim sa ako ich priame pokračovanie priraďujú smery ako abstrakcia, op-art, pop-art, happening, minimalizmus, absurdná dráma, konkrétna poézia, atonálna hudba, nový román, rock, elektronická hudba, nová vlna a ďalšie. Mimo avantgárd, dokonca proti nim, vznikol socialistický realizmus (umenie komunistickej propagandy), ako aj umenie nacistickej či fašistickej propagandy.

Časové rozpätie: avantgardy sa začali rozvíjať v osemdesiatych rokoch 19. storočia, naplno prepukli pred 1. svetovou vojnou a počas nej, doznievali v tridsiatych rokoch 20. st. Až do prelomu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. st. vznikali umelecké smery, ktoré sa priraďujú k avantgardám.

Geografické vymedzenie: prvé impulzy prichádzali hlavne z Francúzska, ale avantgardy postupne vznikali a rozširovali sa po celej Európe, po 2. svetovej vojne sa ťažisko vývinu presunulo do USA.

Výber z hlavných postáv: Vincent van Gogh, Pablo Picasso, Kazimir Malevič, Vasilij Kandinskij, Salvador Dalí, Ľudovít Fulla, Albín Brunovský, Le Corbusier, Ludwig Mies van der Rohe, Dušan Jurkovič, Alfred Jarry, James Joyce, Maxim Gorkij, Alexander Solženicyn, Nathalie Sarrautová, Samuel Beckett, Marguerite Durasová, František Švantner, Arnold Schönberg, Anton Webern, Claude Debussy, Krzysztof Penderecki, Igor Stravinskij, Louis Armstrong, Beatles, Frank Zappa, Eugen Suchoň, Marián Varga, Peter Dvorský, Ľudovít Rajter, Sergej Ejzenštejn, Federico Fellini, Miloš Forman, Juraj Jakubisko, Sigmund Freud, Albert Einstein, Ludwig Wittgenstein, Edmund Husserl, Jean Paul Sartre, Marcel Duchamp, Andy Warhol.

Postmoderna

Označenie pre vývin kultúry a umenia konca 20. st., v čase globalizácie svetovej ekonomiky, médií a politiky. Reaguje na stratu dôvery v optimizmus vedeckého pokroku a na dôsledky tzv. studenej vojny.

Charakteristika: postmoderna vníma svet a človeka ako pestrých a plných protikladov. Rôznorodé až protikladné prístupy k svetu a ku kultúre už nielen existujú vedľa seba, ale človek si tento fakt plne uvedomuje a rešpektuje ho. Uvažuje flexibilne, je schopný meniť svoje stanoviská a svoju identitu.

Rozpadli sa kritériá hodnotenia kultúrnych (ale aj politických, ekonomických a pod.) aktivít človeka. Rozpadli sa tie pohľady na svet, ktoré si robili nárok na všeobecnú platnosť, človek im už neverí a považuje ich len za mýty alebo za manipuláciu. Hľadá, ktorá mocenská sila ich používa. Ironizuje ich a hľadá ich protiklady či vytvára ich hybridy. Miešajú sa tak kultúry, ktoré sa vyvinuli na úplne inom konci zemegule.

Neustále sa objavujú nové pravdy, ktoré sú hneď – najmä pomocou médií – nahradzované ďalšími pravdami. Človek prestal veriť vo všemocnosť vedy, v silu rozumu, viac sa opiera o emócie, fantáziu, intuíciu. Náboženstvá naberajú novú silu, v Európe a Amerike získavajú pôdu aj náboženstvá z Ázie a Afriky. Niekedy sa tvrdí, že „všetko je možné" a často svet tak naozaj pôsobí – avšak za skutočný kultúrny čin sa v postmodernom svete považuje to, čo je autentické, teda založené na výpovedi človeka.

Médiá fungujú globálne a pôsobia tak, aby sa na celom svete rozvíjali analogické kultúrne činnosti. Zároveň vznikajú stále nové protikladné prúdy, keď regióny, skupiny ľudí, sociálne vrstvy a národy sa snažia presadiť svoju identitu a svoj pohľad na svet. Znaky a obrazy médií strácajú svoju hodnotu, lebo sú buď falošné, alebo už nezobrazujú nič, vyjadrujú už len zámery tvorcov a mocenských štruktúr v pozadí média.

Časové rozpätie: prvé náznaky sa objavili koncom sedemdesiatych rokov 20. st., naplno sa rozvinula koncom osemdesiatych rokov. Podľa niektorých koncepcií žijeme v postmodernej dobe, podľa iných sa postmoderna už skončila, alebo sa práve končí.

Geografické vymedzenie: najvýraznejšie sa prejavuje v euro-atlantickom regióne, ale je globálne rozšírená po celom svete. Dokonca aj tie regióny, pri ktorých sa zdá, že sú úplne mimo podobných kultúrnych prúdov (napr. Afganistan), sa niekedy považujú za súčasť postmodernej pestrosti.

Výber z hlavných postáv: Umberto Eco, Jacques Derrida, Jean Baudrillard, Fritjof Capra, Jean-Francois Lyotard, Hannah Arendtová, Elias Canetti, Paul Feyerabend, Stephen Spielberg, Kurt Vonnegut, John Cage, Jorge Louis Borges, Nick Cave, Herman Nitsch, David Lynch, Jeff Koons, Laurence a Andrew Wachowski, Dušan Hanák, Maroš Bančej, Peter Maczovszky, Wolfgang Welsch, Thomas Pynchon, Phill Glass, Steve Reich, Julia Kristeva, Gilles Lipovetsky, Michel Foucault, Brian Eno, Henryk Górecki, Charles Ives, Orhan Pamuk, Salman Rushdie, William Gibson, Terrence Pratchett.

Ukážky obliekania v postmoderne nie sú potrebné. Obzrime sa okolo seba a pozrime si módne časopisy z posledných tridsiatich rokov. Spýtajme sa našich rodičov.

SÚHRNNÉ PRÍRUČKY K DEJINÁM UMENIA A KULTÚRY

- ABRAHÁM, G.: Stručné dejiny hudby. Bratislava: Hudobné centrum, 2003. ISBN 80-8884-58-6
- BARTELTOVÁ, M: Hudba na Slovensku od najstarších čias do 30. rokov 19. storočia. Bratislava: PdF UK, 1996. ISBN 80-88868-11-4
- BARTOŠOVÁ, Z. – GERÁT, I. – HERUCOVÁ, M. – MEDVECKÝ, J. – VANČO, M.: Umenie na Slovensku. Stručné dejiny obrazov. Bratislava: Slovart, 2007. ISBN 978-80-8085-435-5
- BOKESOVÁ, Z. – BURLAS, L. – ELSCHEKOVÁ, A. – HRUŠOVSKÝ, I. – KRESÁNEK, J. – MOKRÝ, L. – NOVÁČEK, Z. – POLÁK, P. – RYBARIČ, R. – ŠAMKO, J. – ŠEDIVÁ, V. – ZAVARSKÝ, E.: Dejiny slovenskej hudby. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1957 (bez ISBN)
- BURROWS, J.: Klasická hudba. Bratislava: Slovart, 2008. ISBN 978-80-8085-569-7
- DLUGOŠ, F.: Prierez cirkevnými dejinami. Levoča: Milan Tejbus, 2008. ISBN 978-80-89187-28-7
- FISCHER-LICHTE, E.: Dejiny drámy. Bratislava: Divadelný ústav 2003. ISBN 80-88987-47-4
- HLAVÁČ, Ľ.: Dejiny fotografie. Martin: Osveta, 1987. (bez ISBN)
- HLAVÁČ, Ľ.: Dejiny slovenskej fotografie. Martin: Osveta, 1989. ISBN 80-217-0086-6
- HOLLINGSWORTHOVÁ, M.: Umenie v dejinách sveta. Bratislava: SPN-Mladé letá, 2006. ISBN 80-10-00796-X
- HRČKOVÁ, N.: Dejiny hudby. Bratislava: Orman, 2003. ISBN 80-968773-3-X
- HRUŠOVSKÝ, I.: Slovenská hudba v profiloch a rozboroch. Bratislava: Štátne hudobné vydavateľstvo, 1964. (bez ISBN)
- JUDÁK, V. – ČEKOVSKÁ, E.: Prehľadné cirkevné dejiny. Bratislava: Lúč, 1996. ISBN 80-7114-187-9
- KICZKO, J. a kol.: Dejiny filozofie. Bratislava: SPN, 2006. ISBN 978-80-10-01391-3
- KOLEKTÍV: Architektúra na Slovensku. Stručné dejiny. Bratislava: Slovart, 2005. ISBN 80-8085-079-8
- KOLEKTÍV: Dejiny filozofického myslenia na Slovensku I. Bratislava: Veda, 1987. (bez ISBN)
- KOLEKTÍV: Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí. Bratislava: Veda, 1998. ISBN 80-85402-32-7
- KOLEKTÍV: Dejiny svetovej literatúry. Bratislava: Osveta, 1963. (bez ISBN)
- KOLEKTÍV: Mytológia. Ilustrovaný sprievodca svetovými mýtmi a legendami. Bratislava: Perfekt, 2002. ISBN 80-8046-332-8
- KOLEKTÍV: Svetové dejiny umenia. A. Châtelet, B. Ph. Groslier (ed.) Praha: Agentúra Cesty, 1996. ISBN 80-7181-056-8
- KOLEKTÍV: Velikáni hudby. Bratislava: Perfekt, 1995. ISBN 80-85261-93-6
- KOLEKTÍV: Viery a vyznania. Nový sprievodca náboženstvami sveta. Bratislava: Slovart, 2000. ISBN 80-8085-132-8
- KOLEKTÍV: Život v zrkadle dejín. Bratislava: Reader´s digest výber Slovensko, 2006. ISBN 80-88983-80-0
- KOVAČEVIČOVÁ, S.: Človek a jeho svet na obrazoch od stredoveku až po prah súčasnosti. Budmerice : Rak, 2006. ISBN 80-85501-35-X

- KRAJČOVIČ, R. – ŽIGO, P.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006. ISBN 80-223-2158-3
- KRUPA, V. – GENZOR, J.: Jazyky sveta v priestore a čase. Bratislava: Veda, 1996. ISBN 80-224-0459-4
- KRUPA, V. – GENZOR, J.: Písma sveta. Bratislava: Obzor, 1989. ISBN 80-215-0011-5
- LEGOWICZ, J.: Prehľad dejín filozofie. Bratislava: Obzor, 1972. (bez ISBN)
- MACDONALD, F. – MASON, A.: Ottova encyklopédia Kultúra ľudstva. Praha: Ottovo nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7360-469-1
- MACEK, V. – PAŠTÉKOVÁ, J.: Dejiny slovenskej kinematografie. Martin: Osveta, 1997. ISBN 80-217-0400-0
- MISTRÍK, M. a kol.: Slovenské divadlo v 20. storočí. Bratislava: Veda, 1999. ISBN 80-224-0577-9
- MOUSSINAC, L.: Divadlo od počiatku po naše dni. Bratislava: SVKL, 1965. (bez ISBN)
- PAULINY, S.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: SPN, 1983 (bez ISBN)
- PIŠÚT, M. A KOL.: Dejiny slovenskej literatúry. Bratislava: Obzor, 1984. (bez ISBN)
- POLÁK, M.: Divadlo. Jeho cesta dejinami. Bratislava: Perfekt, 2009. ISBN 978-80-8046-454-7
- SEDLÁK, I. A KOL.: Dejiny slovenskej literatúry. Martin – Bratislava: Matica slovenská – Literárne a informačné centrum, 2009. ISBN 978-80-7090-937-9
- SLIVKA, M.: Slovenské ľudové divadlo. Bratislava: Divadelný ústav, 2002. ISBN 80-88987-39-3
- THIRY, K. – JANEK, M.: Dejiny výtvarného umenia a umeleckých remesiel. Bratislava: SPN – Mladé letá, 2003. ISBN 80-10-00225-9
- ZUBERCOVÁ, M. M.: Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku. Martin: Osveta, 1988. (bez ISBN)

Mnoho informácií možno získať z internetu, napr.:

- Architektúra: http://www.architecture.sk/
- Balet: http://www.freezi.net/balet/
- Divadlo: http://www.theatre.sk/sk/00/; http://www.dosky.sk/
- Dizajn: http://www.designby.sk/
- Film: http://www.kinema.sk; http://www.fmg.sk/filmy
- Hudba: http://www.hudba.sk; http://www.hudba-music.sk, http://www.supermusic.sk
- Literatúra: http://www.svetovaliteratura.hostujem.sk/
- Tanec: http://www.trsam.sk/
- Výtvarné umenie: http://www.arslexicon.sk/?uvod
- Všetky umenia, kultúra: http://sk.wikipedia.org/wiki/Kategória:Umenie; http://sk.wikipedia.org/wiki/Kategória:Spoločenské_vedy; http://sk.wikipedia.org/wiki/Kategória:Kultúra; http://sk.wikipedia.org/wiki/Kategória:Subkultúry; http://portal.euforion.sk/
- Vzťahy medzi kultúrami: http://www.multikulti.sk

Zdroje použitých ilustračných obrázkov a fotografií

Zdroje z internetu:

- http://bibliotekazsm.apocz.pl/notacja%20neumat.html
- http://blog.sme.sk/blog/139/174854/oskar.bmp

GÝČ
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d3/Sphinx_de_gizeh_de_face.JPG
- http://www.eikongraphia.com/wordpress/wp-content/Luxor.jpg
- http://img.ihned.cz/attachment.php/880/15558880/Mf12u9m6RhPWDpGBQKSAIvcEFLNJnoCs/egypt.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/USA.NV.LasVegas.Luxor.02.jpg
- 10,000 years of art. Londýn: Phaidon, 2009
- 10,000 years of art. Londýn: Phaidon, 2009
- 1000 sculptures of genius. Londýn: Sirocco, 2007
- 1000 sculptures of genius. Londýn: Sirocco, 2007
- http://www.agroporadenstvo.sk/zv/img/klon_1.jpg
- http://www.jesuspaintings.com/pictures/big_way.jpg
- http://www.zlutickykancional.cz/Obrazky/U1.jpg
- http://stokowski.tripod.com/stoki.jpg

DIELO AKO SEBAVYJADRENIE
- http://www.vangoghgallery.com/catalog/Painting/508/Starry-Night.html
- http://www.charleroisd.org/middleschool/images/munch.png
- http://www.metmuseum.org/toah/hd/rodn/ho_11.173.3.htm
- http://www.earch.cz/clanek/5176-rem-koolhaas-oma-a-graficky-projev.aspx?galleryID=9763#fotogalerie
- http://www.artnet.com/artwork/158006/157980/brassai-matisse-with-his-model.html
- http://www.hermitagemuseum.org/html_En/11/2005/hm11_4_179.html
- http://www.artnet.com/magazineus/news/artmarketwatch/artmarketwatch5-7-08_detail.asp?picnum=3
- http://www.fineart-china.com/france/china/oil-painting-picture-24917-The%20Blue%20Eyes%20%28mk35%29-Henri%20Matisse.html
- http://petersburgcity.com/news/culture/2005/10/10/lydia_delektorskaya/
- http://1.bp.blogspot.com/_3d90OuWYl7Y/SiOoflhr8bI/AAAAAAAAAts/jzjPS_1rOu0/S660/Portrait+of+L.N.Delektorskaya,1947.+Matisse.BMP
- http://www.artsender.com/gallery/images/Mat144-l.jpg
- http://www.artnet.com/Images/magazine/features/karlins/karlins1-17-09-13s.jpg
- http://www.spamula.net/blog/i19/callot22.html
- http://www.flickr.com/photos/stanica/4197488826/sizes/l/in/photostream/
- http://www.kufrik.sk/debris/images/soliloquy/soliloquy.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/2/21/Qinnotation.png
- http://www.paulnoll.com/China/Music/mus-guqin.jpg
- http://www.biografiasyvidas.com/biografia/k/fotos/krall.jpg

DIELO AKO HĽADANIE KRÁSY
- http://explosivemusclegrowth.com/images/muscle%2520fitness%2520health%2520downloads.jpg
- http://www.greece-athens.com/pages_images/9.jpg
- 10000 years of art. Londýn : Phaidon, 2009, s. 70
- http://www.christusrex.org/www1/vaticano/SCs-Belvedere.jpg
- http://history.hanover.edu/courses/art/dond2.jpg
- http://www.wga.hu/art/s/sergel/diomedes.jpg
- http://www.gmb.sk/sk/exhibition/167/SID=2e0d7559-d78026ac07bd84045fbc5e9f
- http://www.scultura-italiana.com/Scultori_estero/immagini/Thorvaldsen% 2520-%2520Giasone%2520 col%2520Vello%2520d%27oro%2520%28Thorvaldsens%2520Museum,%2520Copenhagen%29.jpg
- http://www.artinthepicture.com/artists/Auguste_Rodin/bronze.jpg
- http://www.clevelandart.org/oci/wh380/3205/3205.1937.jpg
- http://www.museumsyndicate.com/images/3/21296.jpg
- http://aautar.digital-radiation.com/blog/uploaded_images/homer-naked.png
- http://www.evarcha.cz/lib/exe/detail.php?id=vypravy-%3Apalava-04&cache=cache&media=vypravy:palava-04:oecanthus_m_zem.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/eo/f/fa/Old%C5%99ich_NOVÁK_kaj_Adina_MANDLOVÁ.jpg
- http://imagecache5.art.com/p/LRG/17/1726/B793D00Z/audrey-hepburn.jpg&
- http://www.dailymail.co.uk/news/article-520648/Nazi-propaganda-book-reveals-Charlie-Chaplin-Hitlers-death-list
- http://www.volny.cz/czfilm/Film/Janosik.htm
- http://www.mooncostumes.com/image/9807
- http://forbiddenplanet.co.uk/blog/wp-content/uploads/2007/10/Lucy%20Lawless%20Xena%20samurai.jpg
- http://images4.wikia.nocookie.net/muppet/images/8/82/Ninjaturtlescreatures.jpg
- http://myweb.stedwards.edu/jlehman/kenny.jpg
- http://www.artnet.com/artwork/426042137/799/bettina-rheims-ugne-janvier-2008-paris-just-like-a-woman.html
- http://auguste.vestris.free.fr/Images/Commedia3.jpg
- http://www.dhm.de/gifs/sammlungen/grafik/gr93_55.jpg
- http://www.puritanhead.com/uploaded_images/zeppelin-field-797028.jpg
- http://lagraphicdesign.files.wordpress.com/2009/09/marienbad.jpg
- http://en.wikipedia.org/wiki/File:Graduale_Aboense.jpg
- http://static.guim.co.uk/sys-images/Music/Pix/pictures/2008/10/15/bernstein460.jpg

DIELO AKO SYMBOL
- http://fog.ccsf.cc.ca.us/~jcarpent/images/Indus%20and%20Buddhist%20Art/Lion_capital.jpg
- http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00routesdata/bce_299_200/ashoka/lioncapital/lioncapital.html
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c1/Riteset.jpg
- http://images.thecarconnection.com/med/charlie-chaplin-the-gold-rush-1925_100179059_m.jpg
- http://www.teatrebcn.com/2009/10/13/any_grotowski.html
- http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wtk1-fugue2-page1-mm1-9.png
- http://image.hotdog.hu/_data/members2/282/208282/images/freddie%20mercury.gif

UMENIE AKO SPRÍTOMNENIE BOHA
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Allah.JPG
- http://neferkaminanu.files.wordpress.com/2009/11/inanna.jpg
- www.gaiadancing.com/Stills/eleusis.html
- http://www.artchive.com/artchive/G/greek/greek_eleusis.jpg.html
- http://www.ucl.ac.uk/prehistoric/past/images/p03105.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Guldhornene.jpg
- http://emuseum2.guggenheim.org/media/full/56.1449_ph_web.jpg
- http://www.1st-art-gallery.com/Hubert-Cailleau/The-Scenery-For-Valenciennes-Mystery-Play,-1547.html
- http://en.wikipedia.org/wiki/File:Solitude.png
- http://www.youtube.com/watch?v=DBLunjPu56E

DIELO BEZ AURY
- http://www.metmuseum.org/special/Caspar_David_Friedrich/images/3.L.jpg
- http://2.bp.blogspot.com/_M2JhDUndUZ8/SbLp-PmNp_I/AAAAAAAAA7I/NQKkRuV_a-c/s400/Eno_-_Music_for_Airports+notations.jpg
- http://q.chinasspp.com/uploadimg/ZoneOtherPic/200863014440961.jpg
- http://ultramaryna.pl/ai/?p=304
- http://www.ubu.com/concept/kosuth_five.html
- http://www.artnet.com/AUCTIONS/Pages/Lots/19626.aspx?q=ArtistId%3D1869%26SpecialSale%3DTrue%26sortby%3Dsoonest%26scroll%3D0%26page%3D1%26view%3Dbrief
- http://viktorfreso.com/work/sculptures/
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/c/c6/Bhat_notation1.jpg
- http://www.discogs.com/image/A-283122-1144435550.jpeg

DIELO PRE POTEŠENIE
- http://nibiryukov.narod.ru/nb_pinacoteca/nb_pinacoteca_sculpture/nb_sculpture_unknown_french_xix_abelard_and_heloise_burial_detail.jpg
- http://www.runewebvitki.com/kantele.jpg
- http://boing.byethost24.com/wp-content/uploads/stephen_king_1408_poster_final3.jpg
- http://infomavensdesktop.files.wordpress.com/2009/11/discworld1.jpg
- http://blogs.coventrytelegraph.net/passtheremote/poirot.jpg
- http://viktoryian.files.wordpress.com/2009/04/kurt-cobain.jpg

MÉDIÁ V KULTÚRE
- http://www.donsmaps.com/images11/moravanyIMG_1511.jpg
- http://www.toy-tma.com/wp-content/uploads/2008/08/beach-fun-barbie.jpg
- http://www.3quarksdaily.com/3quarksdaily/2007/07/perceptions-200.html
- http://www.themuslimwoman.org/entry/fulla-vs-barbie/
- http://www.kamsdetmi.info/infusions/fckfusion/images/uploads/image/hviezdy.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/68/Bachlut1.gif
- http://3.bp.blogspot.com/_bklpgocY-a0/S7UJeY_2JRI/AAAAAAAAALU/OdEwU9D5yG0/s400/afrika-bambaataa1.jpg

TRH S UMENÍM
- http://artfiles.art.com/images/-/French-School/A-Troubadour-Playing-Lute-from-the-Early-13th-Century-Chantefable-Aucassin-Et-Nicolette-Giclee-Print-C12066055.jpeg
- http://en.wikipedia.org/wiki/File:Example_of_hooks_and_banners_notation.PNG
- http://media.photobucket.com/image/bob%20dylan/cali_soca24/Bob-Dylan-music.jpg

ZNEUŽITIE UMENIA
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/24/Poster36.jpg

AKO VIDIEŤ HUDBU
- http://fotky.drom.sk/lucca-frisco-tour-roxy-praha-c-1/dj-lucca-4.jpg
- http://www.vivo.sk/photos/32565/Rytmus-Bengoro
- http://artfiles.art.com/images/-/Janis-Joplin-Photograph-C12149191.jpeg

PRÍLOHY
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7f/Anne_of_Denmark-1605.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d5/Hyacinthe_Rigaud_001.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cc/1799-Verninac-David.jpg
- http://thebsreport.files.wordpress.com/2009/05/1770_thomas_gainsborough_the_blue_boy-wr400.jpg

Fotografie použité z literatúry:

- Svetové dejiny umenia. A. Chatelet, B. Ph. Groslier (ed.) Praha: Agentura Cesty, 1996, s. 634
- 1000 sculptures of genius. Londýn: Sirrocco, 2007, s. 159
- Svetové dejiny umenia. A. Chatelet, B. Ph. Groslier (ed.) Praha: Agentura Cesty, 1996, s. 757
- Lommel, A.: Prehistorické a primitívne umenie. Bratislava: Pallas, 1972, s. 92
- Trojanová, A.: Umenie čiernej Afriky. Bratislava: Pallas, 1976, s. 111
- Svetové dejiny umenia. A. Chatelet, B. Ph. Groslier (ed.) Praha: Agentura Cesty, 1996, s. 757
- Trojanová, A.: Umenie čiernej Afriky. Bratislava: Pallas, 1976, s. 111
- The Horizon book of great cathedrals. J. Jacobs (ed.) New York: Bonanza books, 1983, s. 50
- Osborne, H.: The Oxford companion to art. Oxford: Clarendon Press, 1975, s. 540
- Blatter, J. – Milton, S.: Art of the holocaust. New York: The Routledge press, 1981, s. 152
- Owusu, H.: Egyptské symboly. Olomouc: Fontána, 2003. s. 98
- Vachala, B.: Staroegyptská Kniha mrtvých. Praha: Dokořán, 2009. s. 15.
- Mitchell, J.: The earth spirit. New York: Crossroad publishing company, 1975, obálka
- Grube, E. J.: Islamské umenie. Bratislava: Pallas, 1973, s. 60
- Lommel, A.: Prehistorické a primitívne umenie. Bratislava: Pallas, 1972, s. 93
- The art atlas. J. Onians (ed.) New York: Abbeville Press, 2008, s. 134
- Lassus, J.: Ranokresťanské a byzantské umenie. Bratislava: Pallas, 1971, s. 124
- Umění po roce 1900. Praha: Slovart, 2007, s. 665
- 10000 years of art. Londýn: Phaidon, 2009, s. 166
- Vachala, B.: Staroegyptská Kniha mrtvých. Praha: Dokořán, 2009, s. 74
- Hrúz, P. Okultizmus. Levice: Koloman Kertész Bagala, 2005. s. 150
- Baudot, F.: Móda století. Praha: Ikar, 2001. s. 361
- Máchalová, J.: Móda 20. Století. Praha: Lidové noviny, 2003. s. 154
- Experimentální poezie. Praha: Odeon, 1967, s. 222
- Feldek, Ľ.: Lapajova šľapaj. Bratislava: Mladé letá, 1983. s. 46
- Feldek, Ľ.: Lapajova šľapaj. Bratislava: Mladé letá, 1983. s. 47
- Antológia staršej slovenskej literatúry. J. Mišianik (ed.). Bratislava: VSAV, 1964. s. 82
- Cervantes Saavedra, M. de.: Dômyselný rytier don Quijote de la Mancha. Bratislava: Mladé letá 1965. s. 191
- Rybarič, R.: Vývoj európskeho notopisu. Bratislava: Opus, 1982, s. 212
- Rybarič, R.: Vývoj európskeho notopisu. Bratislava: Opus, 1982, s. 39
- Kybalová, L.: Starověk. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 88
- Kybalová, L.: Starověk. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 89
- Kybalová, L.: Starověk. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 10
- Kybalová, L.: Starověk. Praha: Lidové noviny, 1998, s. 133
- Kybalová, L.: Středověk. Praha: Lidové noviny, 2001. s. 62
- Kybalová, L.: Středověk. Praha: Lidové noviny, 2001. s. 58
- Kybalová, L.: Středověk. Praha: Lidové noviny, 2001. s. 78
- Kybalová, L.: Středověk. Praha: Lidové noviny, 2001. s. 91
- Kybalová, L.: Renesance. Praha: Lidové noviny, 1996. s. 16
- Kybalová, L.: Renesance. Praha: Lidové noviny, 1996. s. 20
- Kybalová, L.: Od empíru k druhému rokoku. Praha: Lidové noviny, 2004, s. 149
- Kybalová, L.: Od empíru k druhému rokoku. Praha: Lidové noviny, 2004, s. 177
- Kybalová, L.: Doba turnýry a secese. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 122
- Kybalová, L.: Doba turnýry a secese. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 148
- Kybalová, L.: Od „zlatých dvacátých“ po Diora. Praha: Lidové noviny, 2009, s. 64
- Kybalová, L.: Od „zlatých dvacátých“ po Diora. Praha: Lidové noviny, 2009, s. 88
- Kybalová, L.: Od „zlatých dvacátých“ po Diora. Praha: Lidové noviny, 2009, s. 198
- Máchalová, J.: Móda 20. století. Praha: Lidové noviny, 2003, s. 86

Fotografie:

- Fotografia: Erich Mistrík, str. 12 - 3 x foto
- Fotografia: Erich Mistrík, str. 22
- Fotografia: Erich Mistrík, str. 41
- Fotografia: Erich Mistrík, str. 55
- Fotografia: Erich Mistrík, str. 76
- Baštová ul., Bratislava, foto: Erich Mistrík, str. 103
- Stánok Fornetti, Zochova ul., Bratislava, foto: Erich Mistrík, str. 103
- Autorka sošky, foto: Kristína Vargová str. 107
- Bilbord obchodného centra Avion, Bratislava, Dolnozemská cesta, október 2008, foto Erich Mistrík, str. 122

Erich Mistrík a Zoltán Janikovič

Umenie a kultúra

Učebnica pre 3. ročník gymnázií

Schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky
pod č. 2012-1573/14876:3-919 zo dňa 27. marca 2012 ako učebnicu umenia a kultúry pre 3. ročník gymnázií. Schvaľovacia doložka má platnosť 5 rokov.
K učebnici je spracované CD, na ktorom sa nachádza doplňujúce učivo, ukážky z filmov, hudba a ďalšie materiály. Obsah CD slúži pre vyučujúcich a žiakov na rozšírenie a ilustrovanie učiva obsiahnutého v textovej časti učebnice.
Informácie o objednaní CD nájdete na adrese www.va1.sk

Všetky práva vyhradené.
Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovať bez súhlasu majiteľov práv.

ilustrácie, schémy a fotografie:
archív autora a ďalšie zdroje podľa zoznamu na stranách č. 140-143

Prvé vydanie, 2012
Vydalo Združenie EDUCO © 2012
Tlač: Patria I., spol. s r.o., Prievidza

ISBN 978-80-89431-31-1

Publikácia bola hradená z finančných prostriedkov
Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu
Slovenskej republiky

ISBN 978-80-89431-31-1
9 788089 431311 >